

Krajský pamiatkový úrad Trnava

*Pamiatky Trnavy
a Trnavského kraja
11*

Zborník zo seminára
konaného dňa 5. 12. 2007

OBSAH

Komplex stredovekých drevozemných a drevených stavieb v Trnave na Hviezdoslavovej ulici	str. 3–10
Jozef Hoššo	
Katedra archeológie, Filozofická fakulta, UK Bratislava	
Výsledky archeologického výskumu v južnej predsieni Kostola sv. Mikuláša v Trnave ...	str. 11–16
Mgr. Erik Hrnčiarik – Doc. PhDr. Klára Kuzmová, CSc.	
Katedra klasickej archeológie	
Trnavská univerzita v Trnave	
Historický význam mincí nájdených pri výskume Kostola sv. Mikuláša v Trnave	str. 17–20
PhDr. Ján Hunka, CSc.	
Archeologickej ústav SAV Nitra	
Dve stredoveké pece v historickom jadre mesta Trnava	str. 21–28
Mgr. Peter Grznár - Mgr. Ján Čani	
Krajský pamiatkový úrad Trnava	
Záhradný pavilón Spiegelsaal v Trnave – nový pohľad na pamiatku	str. 29–38
Zuzana Rábiková - Roman Macura – Milan Kazimir	
Krajský pamiatkový úrad Trnava	
Archív ZVJS v Leopoldove	
Krajský pamiatkový úrad Trnava	
Dekoračné a stavebné kamene kostolov centra Trnavy	str. 39–46
RNDr. Daniel Pivko, PhD.	
Prirodovedecká fakulta, UK Bratislava	
Dobrovodský kameň	str. 47–48
K novým poznatkom o zdroji a tiažbe	
RNDr. Alžbeta Hornáčková, PhD.	
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave	
Obnova hotela Thermia Palace a balneoterapie Irma v Piešťanoch	str. 49–58
Ing. arch. Gabriela Kvetanová	
Krajský pamiatkový úrad Trnava	

V júni až októbri 2007 Katedra archeológie Filozofickej fakulty UK, pod vedením autora tohto príspevku, realizovala záchranný archeologický výskum na mieste stavby „Budova pre obchod, služby, administratívu a bývanie, Hviezdoslavova ulica“ v Trnave. Výskum, ktorého sa zúčastnili študenti dobrovoľníkovia archeologického výskumu a Trnavskej univerzity v Trnave, prebiehal počas zemných prác a zabezpečovania stavby suterénov investorom a hlavným realizátorom stavebných prác Invex s. r. o. a jeho subdodávateľov. Dendrochronologické datovanie a druhové určenie vypracovala Drevárska fakulta Technickej univerzity vo Zvolene. Už v úvode tohto príspevku je potrebné poznamenať, že krátky termín a nevyhnutnosť zosúladenia archeologického výskumu a stavebného ruchu na malom priestore, nedovoľovali v plnom rozsahu štandardný postup. Fakt, že napriek tomu archeologický výskum priniesol veľa nových a závažných poznatkov o počiatkoch stredovekej Trnavy, je potrebné pripisať mimo riadne úsiliu archeológov v spolupráci s Krajským pamiatkovým úradom Trnava, ale aj ústretovosti a kompromisným riešeniam realizátorov stavebných prác.

Približne lichobežníková plocha staveniska (cca 1900 m²) sa nachádza na mieste križovatky Hornopotočnej a Hviezdoslavovej ulice. Z východnej strany plocha susedí s parcelou pokračujúcej stredovekej zástavby a jej severozápadný okraj lemuje zaniknutý kanál, v ktorom tiekol potok Trnávka. Západnú stranu, v páse širokom ± 8 m porušil zahĺbený parvod a pri celom obvode stavby boli vykonané zabezpečovacie injektáže stien suterénnych priestorov, ktoré si vynutili manipulačný pás pre pohyb súprav stavebnej technológie. Približne v strede plochy bola v roku 2006 vykopaná sonda pod vedením archeológa Vlastivedného múzea v Hlohovci. Okrem toho bola priebežne ťažená a odvážaná zemina. Z dôvodu narastajúceho stavebného ruchu na stále viac redukovanej manipulačnej ploche, mohli byť iba v počiatkovom štádiu výskumu vytyčované sondy štandardným spôsobom, ale v priebehu zintenzívnenia stavebných prác a stále sa zmenšujúceho

Obr. 1. Odkrývanie drevozemného domu č. 1, foto: F. Jaššo

manipulačného priestoru, vytyčovanie a označovanie sond mohlo byť iba orientačné.

Pri pohľade na mapu Mestskej pamiatkovej rezervácie, plocha staveniska je lokalizovaná takmer v strede stredovekého opevneného mesta. Podľa rekonštrukcie pôvodného toku Trnávky, sa v tejto časti jej tok rozdvojoval a jej ľavé rameno lemovalo západnú stranu skúmanej plochy stavby. Východne od stavby, pri kostole sv. Mikuláša viedla trasa Českej cesty. Na parcelačnom pláne Trnavy, rekonštruovanom podľa daňových údajov, sú v 16. storočí na skúmanej ploche stavby vyznačené dve neskorostredoveké

stavebné parcely, ale bez určenia materiálu, z ktorého boli domy na nich postavené. Archeologický výskum potvrdil tieto dve neskorostredoveké parcely s tehlovou zástavbou obytných domov orientovaných do línie súčasnej Hviezdoslavovej ulice. Okrem toho z neskorostredovekej až novovekej zástavby boli odokryté štyri studne s kruhovým tehlovým vencom a jedna, pravdepodobne žumpa štvorcového pôdorysu. Neskoroštredoveké domy boli na väčšej časti svojho pôdorysu podpivničené, čím zničili staršie stredoveké objekty a najstaršie antropogénne vrstvy. Zo začiatkov stredovekej zástavby Trnavy sa

Obr. 2. Vstupná šija do drevozemného domu č. 1, foto: J. Hoššo

Obr. 3. Začiatok odkryvu východnej steny drevozemného domu č. 2.

foto: J. Hošo

zachovali objekty s drevenou, resp. drevozemnou konštrukciou v úrovni západnej parcely a to, okrem drevozemného domu č. 1, všetky v hĺbke parcely za tehlovým neskorostredovekým domom. Tu boli preskúmané dva obdižníkové domy s drevozemnou konštrukciou, jedna žumpa, dve studne a dve pravdepodobne studne, všetky s výdrevou stien. Okrem toho bolo odokryté torzo oplotenia parcely vyplietané konármí a prútmi.

Zvyšky zuhoľnatených kolov a dosák výdrevy po obvode a ďalších konštrukčných časti drevozemného domu č. 1 sa zachovali vo vrstve tesne nad alebo na úrovni jeho dlážky, ktorá bola v nivelete 140 až 140,4 m n. m. Približne v jeho pozdĺžnej stredovej osi ho pretinal západný mûr neskorogotického tehlového domu západnej parcely. Podľa zuhoľnatených pozostatkov

drevených konštrukcií je zrejmé, že dom bol zničený požiarom. Zo zvislých kolov, ktoré fixovali horizontálne doskové obloženie zahľbenej časti domu, zachovali sa iba uhlikmi alebo zeminou vyplnené negatívny jamiek a z ich vonkajšej strany boli viditeľne iba náznakové stopy doskového obloženia. Dom bol dlhy 9 a široký 5,4 m, s dlhšími stranami orientovanými zhodne ako mûr neskorogotického tehlového domu, t. j. v smere juh – sever, s miernym odklonom k osi juhovýchod – severozápad. (obr. 1, 14). Jamy po koloch, hlboké ± 50 cm, boli rozmiestnené pozdĺž obvodových stien 140 až 160 cm od seba. Podľa tvaru kolových jám, ktoré boli opracované do hranolov s dĺžkou strán 22 až 25 cm. Na užšej, severnej strane, bol vchod do domu. Z tohto vchodu sa zachovala západná strana šíje,

ktorá bola spevnená výdrevou, tak ako obvodové steny domu - hranolovými kolmi a horizontálnou doskovou výstužou. Vnútorné vyústenie vchodu bolo na úrovni druhého kola od nárožia domu. Východná stena šíje bola zničená severozápadným nárožím neskorogotického tehlového domu, ale jej šírku môžeme s veľkou pravdepodobnosťou identifikovať podľa zachovaného radu troch kolov severnej štitovej strany od severovýchodného nárožia drevozemného domu, na ± 190 cm. (obr.2) Sklon cca 3,5 m dlhej šíje bol 15°. Prí vonkajšom ústi šíje sa našlo kamenné ložisko, ktoré mohlo byť súčasťou zatvárania dverí.

Dlážku domu aj vstupnej šíje tvorila hladká vrstva sivého ilu. Tri rady kolových jamiek, ktoré boli rozmiestnené v približne rovnakých odstupoch v strede v pozdĺžnej osi domu, mohli spevňovať strop a krov, alebo súviseli s vnútorným zariadením. S vnútorným zariadením domu mohli súvisieť aj nepravidelne rozmiestnené okrúhle kolové jamky s priemerom ± 5 cm. Z vnútorného zariadenia sa v západnej polovici domu zachoval na dlážke kruhový objekt, torzo dna kade alebo kolesa, s priemerom ± 60 cm. Ďalšie zuhoľnatené kusy pochádzali z drevenej konštrukcie výdrevy stien, krovu, ale aj drevenej žrde, pravdepodobne na vešanie šatstva. Neidentifikované vykurovacie teleso bolo pravdepodobne pri juhovýchodnom kúte, kde sa našla vrstva úlomkov gotických tehál a kúsky prepálenej zeminy. Nakolko v interéri domu úplne chýbali nálezy tvrdnej krytiny, môžeme predpokladať slamenú alebo trstinovú strechu.

Pri odkrývaní interiéru domu prekvapila absencia väčšieho počtu artefaktov, svedčiacich o jeho obytnej funkcií a umožňujúcich datovanie jeho zániku. Vodiacim prvkom môžu byť úlomky gotických tehál („prstoviek“) na dlážke interiéru domu aj vstupnej šíje. Tiež nález okraja dna a hrdla sklenenej fľaše s vnútorným prstencom, spolu s fragmentom hlineného hrnca datujú zánik domu iba orientačne okolo polovice 14. storočia. Je veľmi pravdepodobné, že v čase stavby neskorogotického tehlového domu na západnej parcele bol drevozemný dom už dlhšiu dobu nefunkčný a zasypaný.

Drevozemný dom č. 2 ležal približne v pokračovaní zástavby do hĺbky parcely, resp. severným smerom od drevozemného domu č. 1. Na rozdiel od domu č. 1, jeho zahľbenej časti a teda aj výdrevy stien boli zanesené mazlavým mokrým

Obr. 4. Výdrevu západnej steny drevozemného domu č. 2. foto: J. Hošo

ilom a hnojom v severnej časti, vďaka čomu sa zachovalo drevo vo veľmi dobrom stave. (obr. 3) Iba jeho severovýchodné nárožie bolo zničené mladšou studňou s tehlovým vencom, ktorú podľa zapusteného potrubia v jej strede používali dlho do novoveku. Drevozemný dom č. 2 mal rozmery $6,2 \times 4,9$ m, s orientáciou dlhších strán v osi juh – sever. Pri výstuži stien, ktoré sa zachovali v celej výške ± 100 cm, boli použité dubové koly a dosky. Koly, opracované do hranolov a tiež kmene bez okresania, s priemerom od 18 do 26 cm, boli zapustené 50 až 60 cm do štrkového podložia, v 65 až 90 cm dlhých odstupoch. Tri steny mali výdrevu bežnej konštrukcie z dosák širokých ± 25 cm a hrubých $\pm 2,5$ cm, s hranami dôkladne orezanými. Tieto dosky boli fixované horizontálnym kladením z vonkajšej strany za zvislými kolmi. (obr.4) Iba severná stena bola zabezpečená výdrevou doskami, ktoré boli fixované vsunutím do drážky rožných kolov opracovaných do hranolov, bez ďalšieho fixovania v celej dĺžke tejto steny. Toto spôsobilo výrazné prehnutie výdrevy pod tlakom zeminy dovnútra domu a zničenie hornej časti doskového obloženia. Vstup do domu bol z južnej strany pri východnom nároží. Podľa kolov po jeho stranach bol široký 140 cm a do domu sa vstupovalo štyrmi schodmi, ktoré boli spevnené na zvislej strane doskami. Nad schodmi vo vstupu ležalo torzo pravdepodobnej výplne z dubových doštičiek, užívajúc neidentifikovaný otvor široký 80 cm.

Na rozdiel od drevozemného domu č. 1, v interieri tohto objektu nebola zistená úprava dlážky. Jeho dno, ktorého úroveň určovala horná hranica odhnitia na zapustenej časti kolov, bolo vyhlbené až po štrkové podložie. Nálezy boli zastúpené iba zhlukom útržkov kože pred vstupom do objektu. Okrem toho v interieri domu sa nachádzali iba zvyšky výdrevy severnej steny, ktorá sa prevalila pod tlakom zeminy a zvyškov výdrevy na južnej strane. Zvyšky dreva nadzemnej konštrukcie, ani konštrukcii vnútornnej výbavy, tu neboli zistené. Rovnako neboli zistené ani žiadne stopy po vykurovacom telesu alebo ohnisku.

Výnimočným pozitívom tohto objektu bola možnosť použitia dendrochronologickej krivky dubových kolov, ktorá datuje jeho výstavbu do druhej polovice 30. rokov 13. storočia.

Ďalšie objekty, pri stavbe ktorých bolo použité drevo, boli pravde-

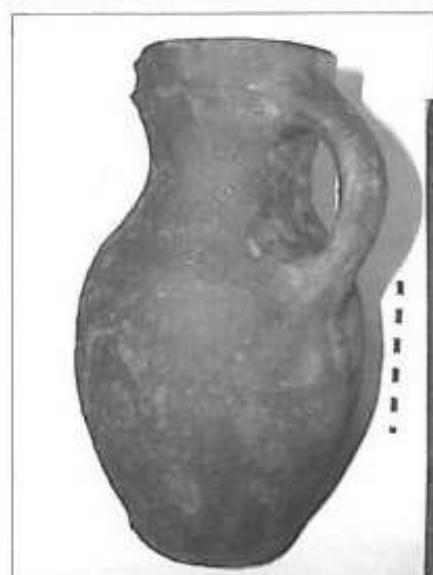
Obr. 5. Spadnutá konštrukcia v studni č. 1, foto: J. Hoššo

podobne súčasťou drevozemných domov. Dva z nich (studňa 1 a 2), podľa hľbky až pod stĺpec presakujúcej spodnej vody, boli spoľahlivo identifikované ako studne. Jeden objekt (studňa 3), nebol pre zosuv pôdy a nebezpečenstvo zavalenia kvôli otrasmom od zemných strojov a premávky nákladných aut doskúmaný, podobne ako ďalší objekt (studňa 4), ktorý však podľa konštrukcie výdrevy môžeme s veľkou pravdepodobnosťou identifikovať ako studňu. Ako žumpa (žumpa 1) bol jednoznačne identifikovaný iba jeden objekt.

Studňa č. 1 (obr.5) bola vykopaná v sonde II, v jej juhovýchodnom kúte, vo vzdialosti iba 5 m od drevozemného domu č. 2. Šachta studne sa črtala v južnom profile sondy II už 60 až 80 cm nad zachovanou výdrevou (s horným okrajom 139,7 m n. m.), ktorej horná časť pod tlakom zeminy sa preborila a spadla do studne. Dno studne, pre presakujúci stĺpec spodnej vody bolo sledované po úroveň 137,4 m n. m. Studňa bola pomerne veľká, s vnútornými rozmermi $\pm 117 \times \pm 117$ cm. Výdrevu stien mala kolovú (stípovú) konštrukciu, zo zvislých kolov, ktoré držali hrubo opracované hrubé horizontálne dosky, resp. fošne široké 15 až 25 cm. Proti tlaku zeminy vykopanej šachty boli koly vystužené minimálne jedným radom plocho položených hrubých dosák, do ktorých boli koly zafalcované a z vnútornej strany boli vyrezané do konkávneho oblúka. Z dna studne boli vybrané spadnuté drené konštrukčné časti výdrevy a tiež mechanizmu na čerpanie vody zo studne. Na výdrevu bolo použité dubové drevo. Výplň studne od hornej časti zistenia

jej šachty až po dno tvorilo veľké množstvo kuchynskej a stolovej keramiky, ktorá svojou morfológiou v plnej miere zodpovedá trnavskému regiónu, resp. západnému Slovensku. Zvlášť cenné je to, že chronologicky ide o jednotný súbor, svedčiaci o jednorázovom zasypani studne. Výrazne prevládajú hrnce s ovaleným okrajom a redukčne vypálený črep. Oxidačné vypálenie má iba časť stolovej keramiky, ktorá okrem pohárov je tu zastúpená aj neodmysliteľnými džbánmi. (obr.7) Medzi keramikou sa ešte nevyškytujú glazované exempláre, ale väčšia časť nádob je už vytáčaná a zrezávaná z hmčiarskeho kruhu. Je pravdepodobné, že studňu zasypali v prvej polovici 15. stor., nie však skôr ako na prelome 14. a 15. storočia.

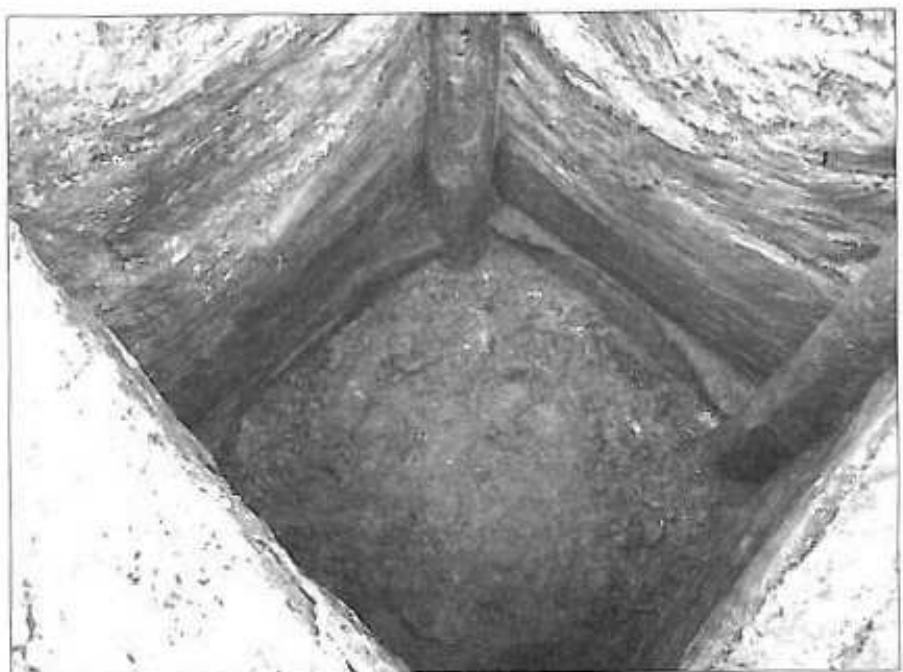
Studňa č. 2 bola vykopaná severne od drevozemného domu č. 2, vo vzdialosti 4 m od jeho severnej

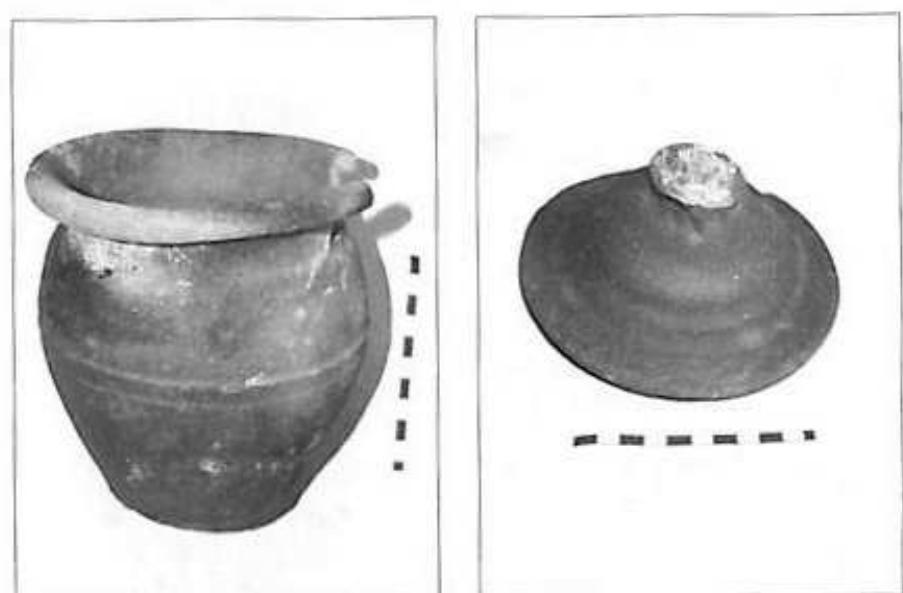
Obr. 6. Hlinený džbán zo studne č. 1, foto: J. Hoššo

Obr. 7. Zrubová konštrukcia výdrevy studne č. 2, foto: J. Hoššo

Obr. 8. Drevená výstuz studne č. 4, foto: J. Hoššo

Obr. 9., 10. Hlinený hrniec a kužeľovitá pokryvka zo studne č. 4, foto: J. Hoššo

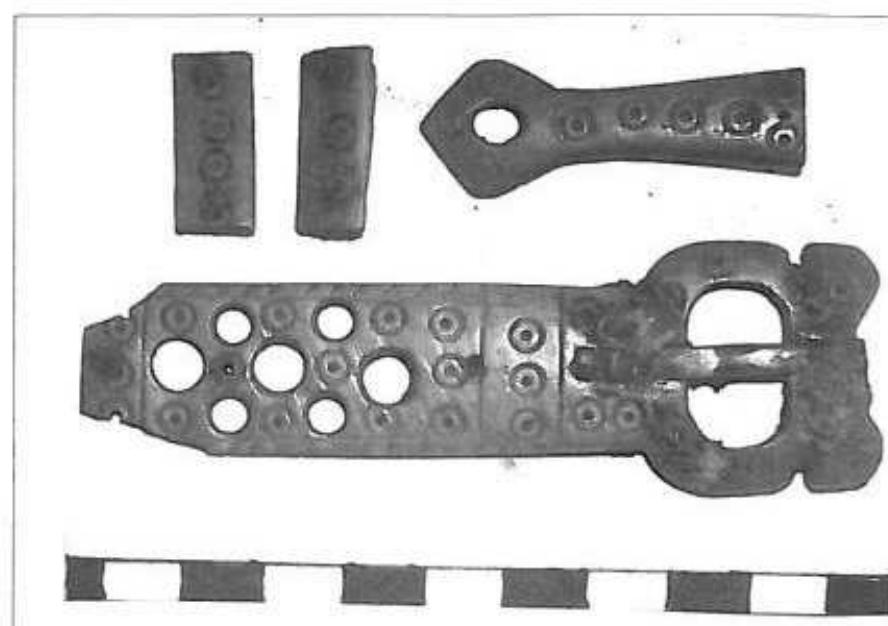
steny. Na rozdiel od predchádzajúcej, výdrevu tejto studne sa zachovala od jej horného okraja v nivelete 140 m n. m. Dno studne bolo sledované iba po hladinu presakujúceho vodného stĺpca v nivelete 137,3 m n. m. Pomerne úzka studňa mala vnútorné rozmery iba $\pm 87 \times \pm 87$ cm. Výdrevu bola z hrubo opracovaných dosák, resp. fošni hrubých až 4 cm a dlhých ± 150 cm, spájaných zrubovou technikou s výrazne prečnievajúcimi koncami. Kusy driev nachádzajúce sa nad dnom sú pravdepodobne pozostatkom zariadenia na čerpanie vody, alebo nadzemnej obruby studne. Na výdrevu stien studne bolo použité dubové drevo a tohto druhu boli tiež kusy driev v zásype. Na rozdiel od studne č. 1, táto studňa bola zasypaná zeminou, iba s malým množstvom artefaktov, medzi ktorími sa však nachádzala aj keramika typická pre tento región. Črep tejto keramiky bol redukčne vypálený a väčšia časť fragmentov z dien nádob niesla stopy po strhávaní z hrnčiarskeho kruhu a preto zánik studne môžeme rámcovo datovať do 14. storočia.

Studňa č. 3 dostala toto pracovné označenie bez možnosti potvrdenia alebo vyvrátenia jej funkcie. Objekt bol odokrytý čiastočne na ploche sondy II a z väčšej časti pod kontrolným blokom medzi sondami II a III, východne od drevozemného domu č. 2, vo vzdialosti od jeho východnej steny 220 cm. Objekt (studňa) sa nachádzal pod dnom pece, ktorá stratigraficky a analogicky k analogickému objektu na východnej strane plochy stavby v sonda IX, bola datovaná okolo roku 1500. Z dôvodu výrazného namáhania nosných vrstiev zeminy stavebnými prácami, steny šachty odkryvanej studne sa zosunuli počas obedňajšej prestávky a preto objekt zostal nedoskúmaný a iba čiastočne zdokumentovaný. Horný okraj výdrevy stien studne bol nameraný v nivelete 141,1 m n. m. a pred zosuvom stien bolo dno v nivelete 139 m n. m. Vnútorná svetlosť výdrevy bola $\pm 87 \times \pm 87$ cm. Výdrevu bola z hrubo opracovaných dosák a fošni, dlhých 140 až 145 cm, spájaných zrubovou technikou, rovnako v studni č. 2. Zásyp studne obsahoval značné množstvo keramiky, tak ako v predchádzajúcich príkladoch, s charakteristickými znakmi pre miestny región. Napriek tomu, že išlo o značne fragmentárny materiál, čo je charakteristické pre vrchné zásypové vrstvy podobných objektov, nálezový súbor bolo možné vy-

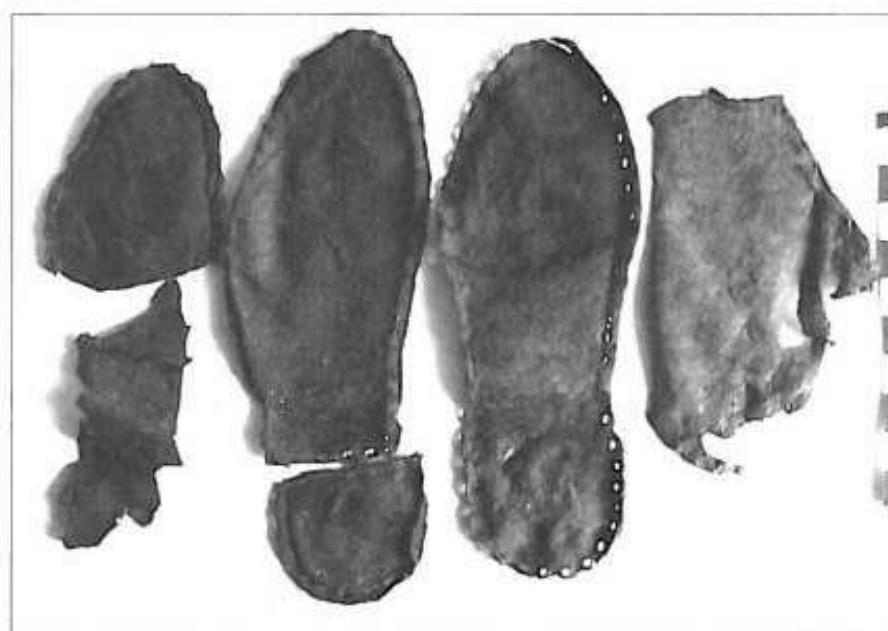
hodnotiť ako chronologicky jednotný. To znamená, že studňu zasypali jednorázovo v druhej polovici, alebo až koncom 14. storočia.

Studňa č. 4 bola vykopaná v najväčšej vzdialosti od drevozemných domov, cca 8,5 m od severovýchodného nárožia drevozemného domu č. 2, smerom na sever. Na rozdiel od predchádzajúcich objektov, v tomto prípade sa zachovala výdrevu vo veľmi dobrom stave. (obr.8) Horný okraj výdrevy bol v nivelete 141,1 m n. m. a zásyp bol vybraný po niveletu 139 m n. m., keď práce na studni museli byť z technických príčin ukončené. Výdrevu z dubového dreva bola robenná rovnakou technikou ako v studni č. 1. Horizontálne ukladané hrubo opracované fošne hrubé do 5 cm a široké 15 až 24 cm boli spevnené zvislými hranolovými kolmi, ktoré boli spevnené na plocho kladenými hrubými doskami – vzperami, rovnakým spôsobom ako v studni č. 1. Vnútorná svetlosť studne však bola pomerne malá, so stranami iba ± 85 X ± 85 cm. Zásyp studne obsahoval veľké množstvo nálezov, hlavne keramiky, podobne ako v predchádzajúcich prípadoch s charakteristickými morfológickými znakmi miestneho regiónu. Medzi hlinenými nádobami nehýbala ani panvica na nožkach, ktorá bola z vnútornej strany gliedená, malá pokladnička a aj vyspelá stolová keramika. (obr. 9, 10) Medzi vzácne nálezy je možné zaradiť aj nález fragmentov dvoch drenených lyžíc. Podľa chronologicky jednotného súboru nálezov predpokladáme, že studňu zasypali jednorázovo okolo prelomu 14. a 15. storočia.

Veľmi cenným objavom bola žumpa, situovaná medzi drevozemným domom č. 2 a studňou č. 2, iba 200 cm od severnej štítovej strany domu a 160 cm od studne. Spôsob výdrevy aj rozmery boli identické so studňami č. 2 a 3. Hrubo opracované hranoly s oblinami boli spájané zrubovou technikou s výrazne prečnievajúcimi koncami. Vnútorné rozmery žumpy boli ± 95 X ± 95 cm a hranoly boli dlhé ± 140 cm. Zachovaný horný okraj výdrevy bol úrovni 141,1 m n. m. a úroveň dna siahala tesne pod 138,6 m n. m. Z nadzemnej časti sa vo vlhkom prostredí zachoval fragment sedacej dubovej dosky s oblúkovým segmentom kruhového výrezu. Zapáčajúcu výplň tvorili fekálie s rastlinnými zvyškami a nálezmi rôzneho druhu. Z rastlinných zvyškov boli tu zastúpené predovšetkým čerešňové a slivkové

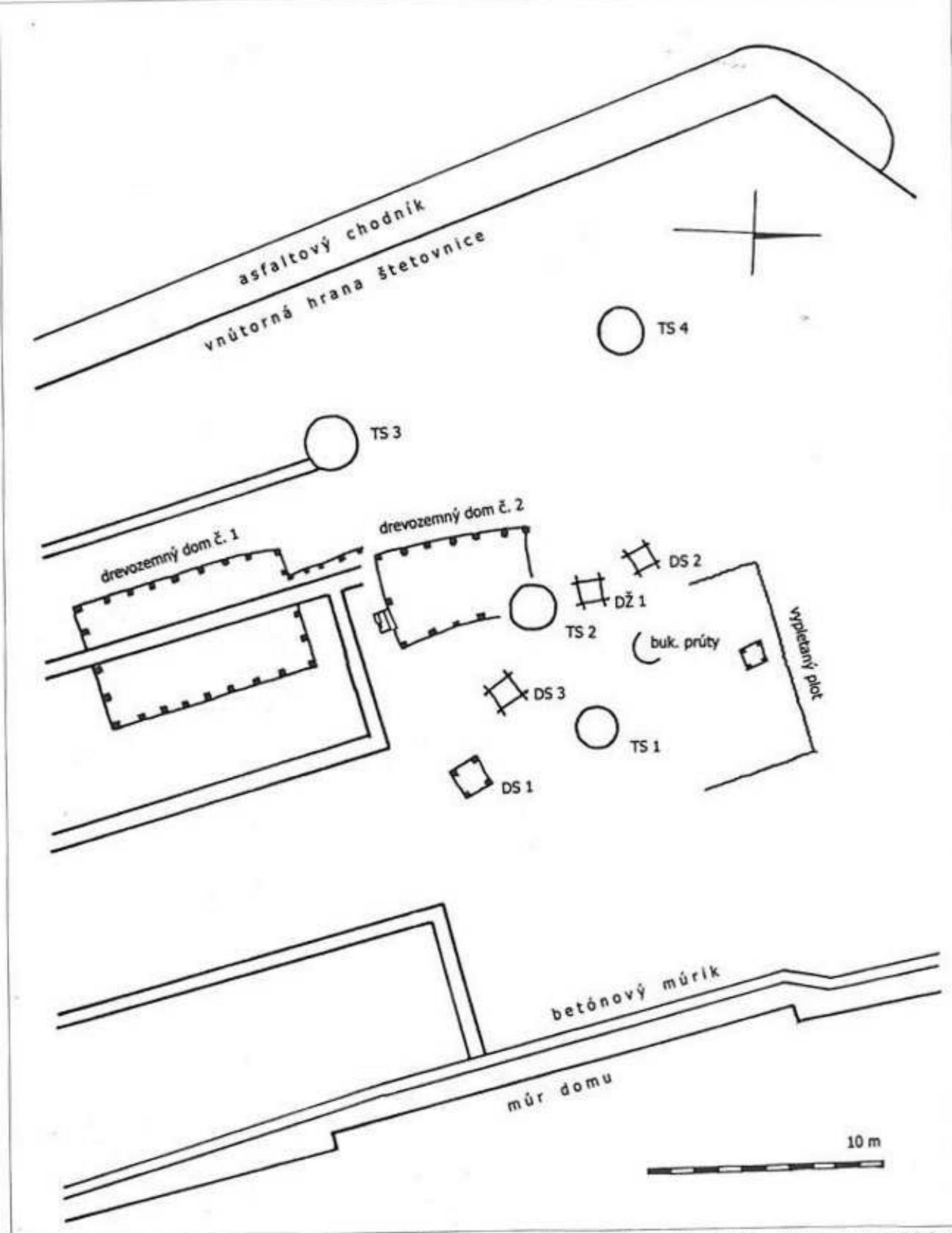
Obr. 11. Časti opaska vyrobené z paroboviny, nájdené v žumpe,
foto: J. Hoššo

Obr. 12. Spodné časti detskej obuvi zo žumpy, foto: J. Hoššo

Obr. 13. Drevený vypletaný plot, foto: J. Hoššo

Obr. 14. Polohopisný plán situovania drevozemných domov a objektov s výdrevou. (Južná stena domu č. 1 je vzdialenosť od uličnej čiarky Hviezdoslavovej ulice asi 10,5 m).

Vysvetlivky: TS – teblová studňa, DS – drevená studňa, DŽ – drevená žumpa.

kôstky, jadierka z hrozna a jadrovín. Medzi zvieracími zvyškami, okrem malého množstva kostí z konzumovaných zvierat, tu boli lebky mačky a kravské rohy z viac ako desiatich jedincov. Z úžitkových predmetov dennej potreby sa vo výplni, okrem bežnej kuchynskej keramiky a tiež

niekoľkých drobných a do hnedo skorodovaných fragmentov sklenených pohárov s nálepkami, našli súčasti odevu a obuvi. Z odevu sa našiel malý útržok plátennej tkaniny a bohatu zdobené kostene súčasti opaska, (obr.11) pracka s nákončím a platičkovými ozdobami. Medzi

pomerne početnými zvyškami koženej obuvi nachádzali sa, okrem útržkov z topánok pre dospelých, aj mäkké spodné časti detskej obuvi.(obr.12) Pestru paletu náleزو dopĺňali tiež ďalšie drevené predmety, resp., ich zvyšky. Medzi nimi bolo aj torzo sústruženej drevenej fláše

a unikátny fragment dosky z oblúbenej stredovekej doskovej hry, ktorú v odbornej literatúre označujeme ako „vrhcáby“. Podľa charakteristických morfológických znakov nájdenej keramiky (profilácie okrajov, tvaru tela, ale aj hrubého hrnčiarskeho rukopisu a drsných dien a spôsobu vypálenia) a úlomkov sklenených pohárov, výplň a teda aj zánik žumpy môžeme datovať krátko po polovici 14. storočia.

Komplex drenených objektov odokrytých na archeologickom výskume uzatváralo vypletané oplotenie severne od drevozemných domov. (obr.13) Z plota boli odokryté tri steny. Severná, ktorú bolo možné rekonštruovať v pôvodnej dĺžke 8,4 m, bola od severnej steny drevozemného domu č. 2 vzdialenosť ± 9,5 m. Západná a východná stena sa zachovali iba v dĺžke 2,8 a 4,4 m. Severná stena plota bola rovnobežná so severou štitovou stenou drevozemných domov. Západná stena zasa bola v predĺžení linie východnej steny drevozemného domu č. 2 a východná v predĺžení západného tehlového múru neskorogotického domu na východnej strane plochy stavby, t. j. pravdepodobne lemovala východnú hranicu západnej neskorogotickej parcely. Zachovaný horný okraj výpletu bol v úrovni 141,2 m n. m. a dolný okraj 139,8 m n. m. Na stípkach plota bol použitý dub a na výplet konáre a prúty z brestu, buku a slivky. Ako jeden z datujúcich prvkov poslúžil nález gotického železného klúča, ktorý ležal vo vrstve tesne nad horným okrajom zachovaného výpletu západnej steny. Podľa plného tela a prelamovaného jazýčka klúča, môžeme oplotenie datovať k polovici 14. storočia.

Súčasťou opoltenia boli pravdepodobne aj dva prúty, ktoré boli zohnuté do tvaru polkruhu s priemerom 130 cm. Prúty ležali približne v strede medzi zachovaným opoltením a severovýchodným nárožím drevozemného domu č. 2. Ako materiál boli použité prúty z buku. Vzhľadom na polohu je pravdepodobné, že prúty boli súčasťou opoltenia. Drevené prúty ležali v približne vodorovnej polohe na úrovni ± 139,1 m n. m., nepriamo svedčiaci o súčasnosti s opoltením.

Všetky archeologickým výskumom odokryté objekty, ktorých rozdohujúcim alebo jediným konštrukčným materiálom bolo použité drevo, môžeme datovať do obdobia pred vznikom neskorogotickej zástavby oboch parciel tehlovými domami, aj keď dva z nich (studňa č. 1 a 4)

boli s veľkou pravdepodobnosťou používané aj obyvateľmi neskorogotického domu na západnej parcele. Odokryté zahľbené objekty s výdrevou, ktoré sme označili ako dom č. 1 a dom č. 2 predchádzali stavbu tehlových neskorogotickej domov. Zahľbené domy mali pravdepodobne nadzemné steny z hliny, robené technikou ubijania alebo z nepálených tehál. Použitie dokonale rezaných všetkých kolov do hranolov, svedčia o dôslednosti staviteľov domu č. 1, ktorý podľa úpravy dlážky a tiež stôp po ohnisku alebo výkurovacom telesu, slúžil pre obytné účely. Dom č. 2, pre absenciu stôp po ohnisku a bez nálezu zvyškov predmetov dennej potreby, ale ako rustikálnejšia stavba (pre použitie neopracovaných kolov vo výdreve) mohol slúžiť ako výrobný objekt remeselnika, obývajúceho dom č. 1, v prospech čoho by svedčila tiež bezprostredná blízkosť obidvoch objektov. (obr.14)

Dendrochronologické datovanie výstavby domu č. 2 do tridsiatich, resp. štyridsiatich rokov 13. storočia zodpovedá obdobiu, kedy sa na území Trnavy vytvárajú veľmi priaznivé podmienky pre usadzovanie nemetských hostí v trhovej osade Sobota, čo v konečnom dôsledku vyvrcholilo udelením mestských práv v roku 1238. Z územia stredovekého Brna takéto zahľbené obydlia spájajú moravskí archeológovia s obdobím veľkej kolonizácie nemeckým etnikom, ktoré si tento typ stavby prineslo zo svojej vlasti. Vznik väčšiny takýchto príbytkov v Brne kladú do obdobia okolo polovice 13. storočia, čo by zodpovedalo aj dendrochronologickému datovaniu domu č. 2 v Trnave. Pričin pre stavbu takto konštruktívnych domov by malo byť niekoľko: doba výstavby bola relativne krátka, zahľbenie dostatočne chránilo pred nepriaznivými chladom a v prostredí Trnavskej tabule, pri nedostatku rovného (ihličnatého dreva) drevozemná konštrukcia vyhovovala dostupnosti stavebného materiálu.

Moravskí archeológovia zánik tohto typu stavieb na území Moravy predpokladajú už v priebehu 13. alebo najneskôr v prvej polovici 14. storočia, ale v Nemecku zahľbené domy prežívajú až do 15. storočia. V našom prípade môžeme predpokladať zánik obidvoch objektov okolo polovice 14. storočia. Kontextom nad domom č. 1 je západný mur tehlového neskorogotickej domu a svedectvom existencie tohto drevozemného domu až do začiatkov výstavby tehlových domov sú roz-

ptylené úlomky tehál (prstoviek) na dlážke v jeho interiéri aj vo vstupe. To vytvára predpoklad, že na západnej parcele v určitom časovom horizonte mohli byť funkčné drevozemné domy (minimálne dom č. 2 ako účelová stavba) aj súbežne s tehlovou obytnou stavbou.

Z ostatných objektov s drevozemnými domami môžeme bez pochybnosti spájať studňu č. 2 a žumpu. Obidva objekty sú konštrukčne i rozmermi pôdorysu identické. Okrem toho ich poloha v bezprostrednej blízkosti a v linii hlbky parcely spolu s nálezmom materiálu, ktorý dátuje ich zánik približne k polovici 14. storočia, toto iba potvrdzujú. Ostatné objekty - studňa č. 1 a tiež hypoteticky identifikované studne č. 3 a 4, mohli byť vykopané ako súčasť už drevozemných domov, ale boli používané tiež obyvateľmi tehlových gotických domov. Hodnota studne bola totiž nemaľá a jej životnosť bola pravdepodobne dlhšia ako drevozemného domu. Z prúta vypletané oplotenie iba dokresľuje celkové usporiadanie parciel.

Hoci objav drevozemných domov a hlavne studní a žumpy, nie sú ničím výnimočné v prostredí stredovekej Trnavy, resp. ani v linii Hviezdoslavovej ulice, predsa aj tak významným spôsobom dokresľujú celkový obraz vývoja stredovekého mesta. Jedinečnosť nálezu tohto výskumu tkvie v nezvyklo dobre zachovanom stave drenených konštrukčných prvkov drevozemných domov, najmä domu č. 2, aký nemá analógie nielen v slovenskom ale ani v európskom kontexte. Pre investora stavby výsledky archeologickej výskumu ponúkajú vzácnu možnosť prezentácie archeologickej výskumu priamo na mieste nálezu.

Literatúra

- FELDHAUS-STEPHAN, R.: Untersuchungen zum Wandel von Gebrauchsgerichten der Zeit um 1200 und zur frühen städtischen Entsorgungspraxis – darstellt am Beispiel von zwei archäologischen Fundkomplexen aus Höxter. Ausgrabungen u. Funde im Westfalen – Lippe (Münster) 9/B, 1995, s. 201-317.
- FELGENHAUER-SCHMIEDT, S.: Ein Brunnenfund mit Schuhen aus Klosterneuburg. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 6, 1990, s. 65-87.
- HOŠŠO, J.: Mittelalterliche und neuzeitliche Glasfunde aus der Slowakei. In: Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 19, 2003, s. 91-106.
- MÉSZÁROSOVÁ, K.: Nález stredovekého skla v Trnave. In: Zborník SNM LXXVII, História 23, 1983, s. 117-131.
- MÉSZÁROSOVÁ, K. – POLLA, B.: Stredoveké výrobky z dreva vo svetle archeologických nálezov na Slovensku. Archaeologia historica 8, 1983, s. 299-310.
- MICHNA, P.: K poznání zahľobených obydlí veľké kolonizácie. In: Rodná země. Brno 1988, s. 222-284.
- PIEKALSKI, J.: Holzbauten im spätmittelalterlichen Breslau. Archäologische Korrespondenzblatt 26, 1996, s. 363-375.
- PROCHÁZKA, R.: Archeologické prameny ke středověkému Brnu. Archaeologia historica 13, 1988, s. 83-95.
- PROCHÁZKA, R.: Počátky měst a etnické změny. Archaeologia historica 28, 2003, s. 267-295.
- STANÍK, I.: Príspevok k poznaniu počiatkov mesta – nálezy vo výkope horúcovodu na Trojičnom námestí v Trnave. Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 5, Trnava 2002, s. 11-18.
- STANÍK, I. – URMINSKÝ, J.: Mestská pamiatková rezervácia Trnava – záchranné výskumy vo výkopoch inžinierskych sietí v roku 1999. Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 3, Trnava 2000, s. 35 – 43.
- STANÍK, I. – ŽUFFOVÁ, J.: Počiatky urbanizmu mesta Trnava. Archaeologia historica 20, 1995, s. 285-298.
- ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. (ed.): Dějiny Trnavy. Bratislava 1989.

Resumé

Ein Komplex von Holz-Erde-Bauten und Objekten in Trnava/Tyrnau in der Hviezdoslavova ulica

Von Juli bis Oktober des Jahres 2007 wurde eine archäologische Rettungsgrabung in Koordinierung mit Bauarbeiten im historischen Kern der königlichen Freistadt Trnava an der Kreuzung der Hornopotočna und der Hviezdoslavova ulica durchgeführt. Auf der Fläche zweier gotischer Parzellen legte die Grabung zwischen dem Ziegelmauerwerk zweier spätmittelalterlicher Häuser die Reste zweier in die Erde eingelassener Häuser aus einer Holz-Erde-Konstruktion frei, fünf Brunnen und Senkgruben mit einer Holzkonstruktion und den Teil eines geflochtenen Zaunes aus Holzgerten. Beide Häuser lagen am linken Ufer des vermuteten

alten Flussbettes der Trnavka, ihre längeren Seiten waren dem Fluss zugewendet. Das südlicher gelegene der beiden Häuser – Haus Nr. 1 – hatte innen die Maße $\pm 5,4 \times 9$ m mit rampenartigem Eingang (Enge) an der nordwestlichen (kürzeren) Seite des rechteckigen Grundrisses. Das Haus Nr. 2, mit den Maßen $\pm 4,9 \times 6,2$ m, berührte mit seiner südlichen Seite die Einmündung des Eingangs zu Haus Nr. 1. Haus Nr. 1 fiel einem Brand zum Opfer, aber das Haus Nr. 2, dessen Zimmerung vom Flussschlamm verschlammt worden war, ermöglichte eine dendrochronologische Datierung seiner Entstehung in die 30er Jahre des 13. Jh. Wegen der geringen Anzahl der begleitenden Fundstücke, war es nur möglich die Zerstörung des Hauses Nr. 1 mit etwa um 1400 zu bestimmen. Die beiden als Senkgruben und

das eine als Brunnen identifizierte Objekt hatten eine Zimmerung mit zangenförmiger Konstruktion und weitere zwei Objekte, von denen einer ein Brunnen gewesen ist, hatten eine mit senkrechten Vertikalen befestigte Bewehrung und Versteifungen auf der Innenseite. Auf Grund des reichen begleitenden Materials war es möglich den Untergang dieser Objekte zwischen die Mitte des 14. und die Mitte des 15. Jh. zu datieren. Alle diese Objekte einschließlich der Umzäunung waren unabhängig von den späteren gotischen Parzellen, die auf die Hviezdoslavova ulica mündeten. Nach dem Niveau des oberen Randes der Auszimmerung des Hauses Nr. 2 zu urteilen, lag das Niveau des Terrains zur Zeit der Bauten der beiden Häuser zwischen 140,5 bis 141,5 m niedriger.

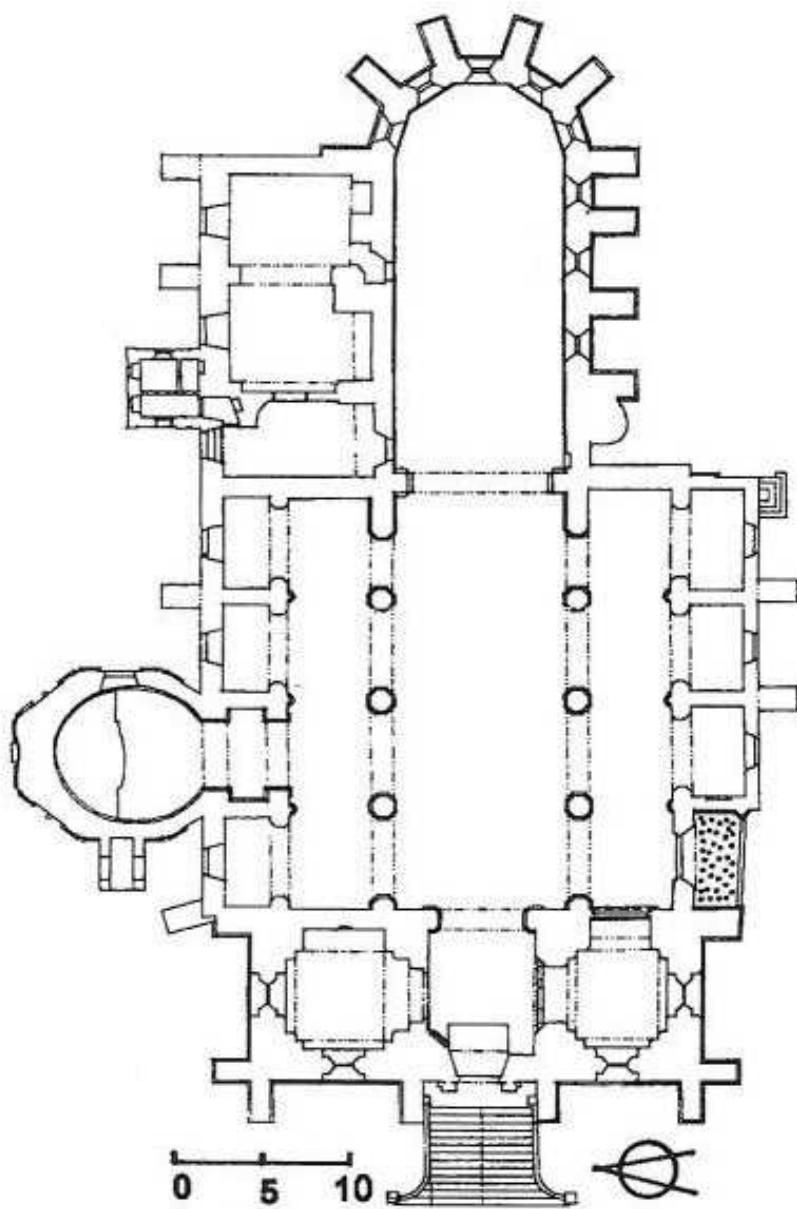
Národná kultúrna pamiatka – rímsko-katolícky Kostol sv. Mikuláša patrí medzi významné historické a architektonické pamiatky Trnavy. Nachádza sa na najvyššom mieste hradbami opevneného stredovekého mesta (154 m n. m.), presnejšie v jeho východnej časti, kde sa predpokladá existencia trhovej osady už v 9. stor.¹ Z umelecko-historického a architektonického hľadiska sa táto sakrálna stavba začala podrobnejšie skúmať od roku 2004². Archeologický výskum sa doteraz uskutočnil iba v jej širšom exteriéri, a to vo viacerých polohách. V rokoch 1984 -1986 sa na ňom podielali Archeologický ústav SAV v Nitre a Západoslovenské múzeum v Trnave³, v rokoch 1993

-1995 a 1997 Archeologické múzeum SNM v Bratislave⁴ a v roku 2006 Vlastivedné múzeum v Hlohovci⁵.

Najstaršie archeologické nálezy z tohto miesta pochádzajú z obdobia praveku. Patria k nim atypické zlomky neolitickej keramiky z blízkosti mestských hradieb, východne od Kostola sv. Michala, ale aj civilných stavieb, ďalej kostrové hroby a k nim prislúchajúce predmety, ktoré sa odkryli počas archeologickej výskumov⁶.

Začiatok výstavby Kostola sv. Mikuláša do dnešnej podoby – gotickej trojlodovej baziliky – sa najnovšie datuje do obdobia 2. štvrtiny 14. stor., presnejšie po roku 1325. Predpokladá sa, že ho vybudovali na mieste, kde v predchádzajúcim období pravdepodobne stál románsky kostol, uvádzaný v najstarších zmienkach o Trnave z rokov 1211 a 1212. Jeho zvyšky dodnes nie sú archeologicicky doložené. Výstavba bočných lodi Kostola sv. Mikuláša sa na základe architektonicko-historického výskumu kladie do obdobia od poslednej štvrtiny 14. do zač. 15. stor.¹⁰ Do tejto fázy spadá podľa doterajších poznatkov aj výstavba jeho južnej predsiene s gotickým portálom, ktorá bola predmetom archeologickej výskumu v roku 2007 (obr. 1). Uskutočnila ho Katedra klasickej archeológie Trnavskej univerzity v Trnave v súvislosti s plánovanou rekonštrukciou kamennej dlažby. Odkryté nálezové situácie sa priebežne konzultovali s pracovníkmi Krajského pamiatkového úradu v Trnave.

Pred začiatom výskumných prác sa pod vedením reštaurátora Mgr. art. Tomáša Kucmana odstránila pôvodná kamenná dlažba, ktorú tvorili sekundárne použité náhrobné platne pravdepodobne z okolia kostola. Výskum bol nielen časovo, ale aj priestorovo značne obmedzený, keďže zo západnej, severnej a východnej strany ho ohraňovali nadzemné i základové múry južného portálu a príslušnej časti predsiene a z južnej strany kovová mreža uzavárajúca vstupný priestor. Výskum prebiehal v dvoch etapách, finančne ho zabezpečil Rímskokatolícky farský úrad Trnava a Mestský úrad Trnava. V prvej etape bola plocha výskumu rozdelená kontrolným blokom (v šírke 50 cm) orientovaným v smere S-J na dve časti – západnú a východnú, ktoré sa skúmali osobitne, po mechanických 10-20 cm hrubých vrstvach. V dru-

Obr. 1. Pôdorys Kostola sv. Mikuláša. Bodkovanou plochou vyznačená poloha archeologickej výskumu v roku 2007

Obr. 2. Južná predsiene Kostola sv. Mikuláša. Detail severozápadnej časti skúmanej plochy, nálezová situácia na tirovni hrobu č. 5/07

jej etape sa vzhľadom na zmenšený pracovný priestor kontrolný blok po zdokumentovaní postupne rozoberal a plocha s rozmermi 280x500 cm sa skúmala vcelku až do hĺbky 150 cm od kamenného prahu južného portálu. Výskum sa v tejto úrovni z viacerých dôvodov musel ukončiť.

Počas výskumu sa odkryli základové tehlové múry rôzneho charakteru a časti 7 kostrových hrobov, resp. hrobových jám, ktoré priniesli viaceré čiastkové, avšak nové poznatky o vývoji južnej predsiene kostola v období neskorého stredoveku až novoveku.

Najstarším objektom v západnej časti predsiene boli zvyšky kostrového hrobu č. 5/07, ktorý sa zdokumentoval, ale neodkryval, nakoľko sa výskum musel v dosiahnutej hĺbke 150 cm od kamenného prahu južného portálu ukončiť (obr. 2). Tesne nad ním sa nachádzal ďalší hrob (č. 4/07) orientovaný v smere Z-V. Z kostry sa zachovali obe dolné končatiny, panva, časť ľavej hor-

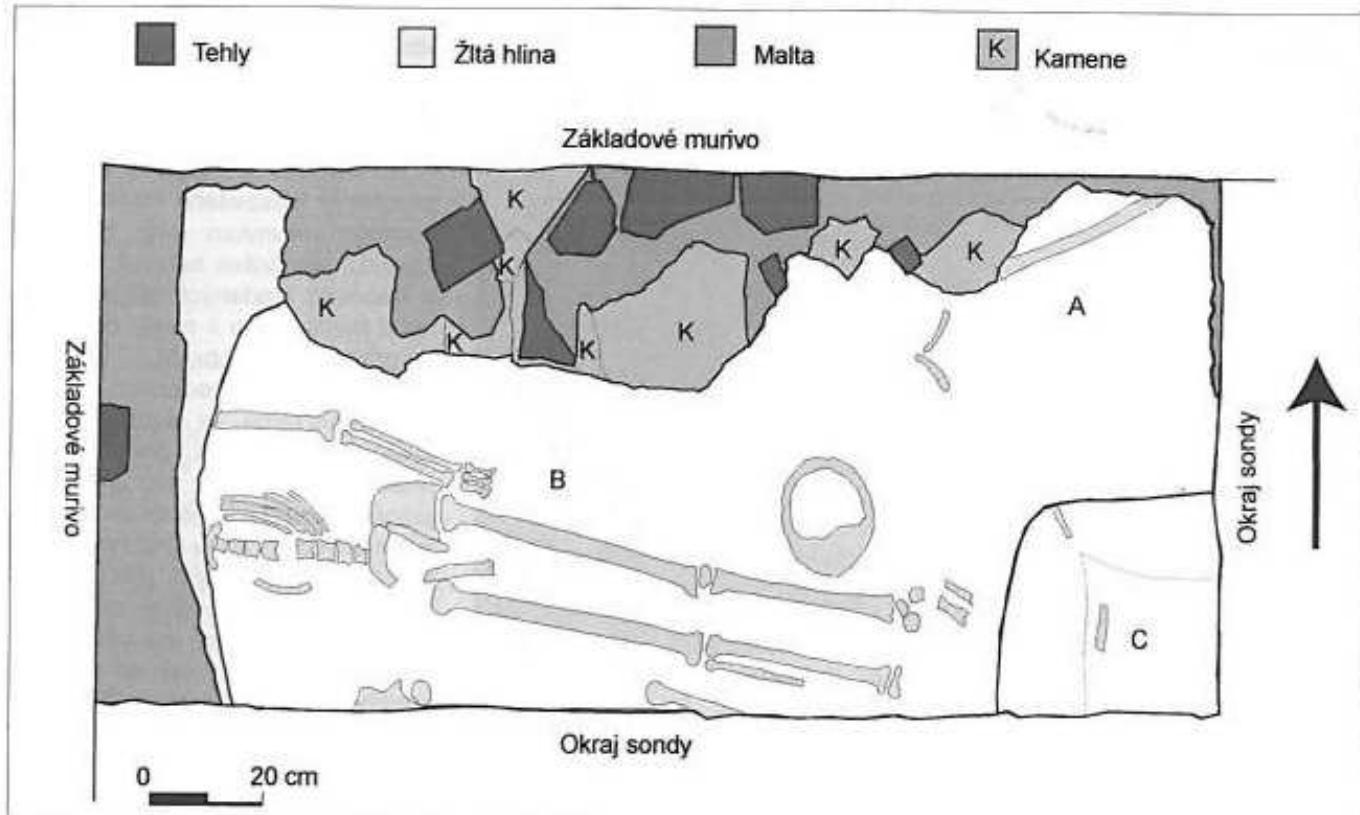
nej končatiny, chrbtice a hrudníka. Jej horná časť (od plieč hore) bola porušená základovým tehlovým múrom, prislúchajúcim k západnej časti predsiene (obr. 3). V tenkej vrstve medzi hrobmi sa našiel zlomok mince - český jednostranný biely peniaž Vladislava II. Jagelovského z rokov 1482 - 1516, razený v Kutnej Hore¹¹. Nad hrobov č. 4/07, v relatívnej hĺbke 140 cm od kamenného prahu portálu, sa objavili zvyšky dvoch ďalších kostrových hrobov (č. 2/07 a 3/07), orientovaných v smere Z-V, ktoré ležali približne v jednej úrovni. Po začistení hrobu č. 2/07 sa zistilo, že aj jeho horná časť (približne od plieč nahor, tak ako v prípade hrobu č. 4/07, príp. 5/07) bola zničená pri výstavbe základového muriva západnej časti predsiene. Kostrový hrob č. 3/07 bol značne porušený, identifikovať ho bolo možné iba na základe zvyškov horných končatín a ďalších bližšie neurčených zlomkov kostí a lebky. Nedalo sa pritom úplne vylúčiť, že uvedená lebka patrila pôvodne k hrobu č. 2/07 alebo išlo

o kostrové pozostatky viacerých jedincov, porušených pri neskoršej stavebnej činnosti. Jednoznačné stanovisko bude možné zaujať až po analýze antropologického materiálu.

Jediným náležom z hrobov č. 2-5/07 bola vyššie uvedená minca. Na základe zistenej stratigrafie mohla rovnako patriť k hrobu č. 4/07, ako aj k najstaršiemu odkrytému hrobu č. 5/07. Pritom je dôležité, že jej výskyt rámcovo datuje nielen samotné hroby, ale aj výstavbu základového muriva v západnej časti predsiene, pri ktorej boli tieto hroby (ako aj nad nimi ležiaci hrob č. 2/07) porušené, do obdobia po roku 1516. Treba mať pritom na zreteli aj skutočnosť, že mince tohto typu sú doložené ako platidlo až do 1. tretiny 17. storočia¹².

Nad uvedenými hrobmi, v severnej a západnej časti skúmanej plochy, popri základových muroch južnej predsiene, sa objavila tenká štrkovitá vrstva planírky s drobnými úlomkami malty. Nad ňou sa miestami zachovali lomové kamene a zlomky tehál spojené maltou, príp. len zvyšky samotnej malty. Neskôr sa ukázalo, že sa tu podarilo zachytiť zvyšky prvého riadku tzv. klasovitého muriva (podrobnejšie pozri ďalej), porušeného hrobov č. 1/07, príp. aj mladšou, bližšie neurčiteľnou štruktúrou. Hrob č. 1/07 sa našiel v hĺbke 135 cm od kamenného prahu južného portálu (92 cm od koruny základového muriva južného portálu), bol orientovaný taktiež v smere Z-V. Zachovali sa z neho časti horných a dolných končatín, značne strávená časť hrudníka a chrbtice. Pri križovej kosti, v oblasti panvy sa našla železná pracka, vedľa nej zvyšky spráchniveného dreva pravdepodobne z truhly. V severozápadnom rohu sa nachádzal železny klinec, ďalšie boli vo vrstve lesne nad kostrou. Zhruba 10 cm nad ňou ležala časť ľudskej lebky. Jej vzťah k hrobu nemožno na základe stratigrafickej situácie jednoznačne interpretovať, môže ho objasniť iba antropologická analýza.

Nad hrobov č. 1/07 sa nachádzala cca 80-90 cm mocná vrstva, ktorá pozostávala z hnedej sypkej hliny premiešanej s úlomkami tehál, kameňov a zlomkami najmä novovekej keramiky. V hĺbke cca 50 cm od kamenného prahu južného portálu, sa miestami zachovali zvyšky horizontálnej vrstvy tehál s maltovým poterom. Na základe ich výskytu aj v iných častiach skúmanej plochy možno predpokladať, že týmto

Obr. 3. Južná predsieň Kostola sv. Mikuláša. Západná časť skúmanej plochy, nálezová situácia na úrovni brobu č. 4/07. A - Hrob č. 3/07; B - Hrob č. 4/07; C - Hrob č. 6/07.

spôsobom bol pôvodne upravený celý terén v predsiene južného portálu. V priestore pred vchodom do kostola sa táto vrstva tehál pripájala k základovému murivo južného portálu, ktoré bolo orientované v smere V-Z a odkrylo sa v dĺžke 220-280 cm a v maximálnej šírke 85 cm. Vrstva tehál s maltovým poterom sa nachádzala približne v tej istej nivelierte ako koruna základového múru, ktorá bola taktiež upravená súvislým maltovým poterom pripomínajúcim úpravu dlažky, príp. lôžka pod dlažbu (obr. 4). Na takto upravenom teréne boli sekundárne uložené kamenné náhrobné platne vytvárajúce dlažbu v južnej predsiene kostola. Vrstva tehál s maltovým poterom, ako najmladšia výskumom doložená úroveň, bola v západnej časti plochy porušená, avšak z odkrytej nálezovej situácie nebolo možné zistiť, či išlo o zásyp príslušnej hrobovej jamy (č. 1/07), príp. o mladší stavebný zásah.

Nálezovú situáciu vo východnej časti skúmanej plochy značne komplikovala mohutná deštrukcia pozostávajúca prevažne zo stredovekých tehál, tzv. prstoviek, a maltoviny, premiešaná so sypkou hnedou hlinou, s nálezmi kostí a ojedinele aj železných predmetov a mincí.¹³ Z južnej strany bola zrejme porušená dvoma hrobovými jamami (č. 6/07 a 7/07), ktorých obrys sa jednoznačne rysovali až v hĺbke cca 130 -160 cm. Nenašli sa v nich žiadne kostrové pozostatky, ani ná-

lezy, čo neumožňuje ich bližšie časové zaradenie. Severne od hrobových jám, pozdiž základového mura južného portálu sa nad ich úrovňou zachytila cca 20-30 cm mocná šedočierna ilovitá vrstva planírky, pokrytá tenkou vrstvou jemného štrku premiešaného s drobnými úlomkami malty. Slúžila ako podklad pre základový tehlový mür vybudovaný tzv. klasovitou technikou, ktorý sa tu odkryl v priamej nadväznosti na základové tehlové murivo južného portálu (obr. 5). Najspodnejší, horizontálny riadok tzv. klasovitého muriva sa nachádzal v hĺbke 100 -120

cm od koruny základového muru južného portálu. Tvorili ho lomové kamene a tehly spájané maltou. Nad ním bolo možné identifikovať dva riadky šikmo, príp. nepravidelne kladených tehál, jeden riadok vodorovne a tri riadky klasovite uložených tehál spájaných maltou. Vo východnej časti skúmanej plochy sa toto murivo zachovalo v dĺžke 180 cm a výške 80-90 cm (obr. 5).

Z celkovej nálezovej situácie vyplynulo, že tzv. klasovité murivo pôvodne pokračovalo v dĺžke takmer 200 cm západným smerom, kde sa však zachovalo iba torzo jeho spod-

Obr. 4. Južná predsieň Kostola sv. Mikuláša. Vrstva tehál s maltovým poterom, lôžko kamennej dlažby

Obr. 5. Južná predsiene Kostola sv. Mikuláša. Východná časť skúmanej plochy, zvyšky tzv. klasovitého základového muriva

nej časti, t.j. neúplný rad kameňov a zlomkov tehál, taktiež uložených na planírkovej vrstve (obr. 2, 3). Šírku tohto muriva nemožno v skúmanom úseku zrekonštruovať, pretože z južnej strany bola jeho hmotu v celej zistenej dĺžke porušená zrejme troma mladšími hrobovými jamami (č. 1/07, 6/07 a 7/07). Na základe zvyškov malty, ktoré sa zachovali na lici základového muriva orientovaného v smere S-J v západnej časti predsiene sa domnievame, že jeho šírka dosahovala minimálne 80-90 cm (obr. 6).

Počas sanačných prác v roku 2004 sa podobné klasovité murivo objavilo v exteriéri kostola, pri východnom štítte južnej bočnej lode. Bolo charakterizované ako neznáme murivo zo stredovekých tehál (tzv. prstoviek), orientované v smere V-Z. Bolo interpretované ako základové murivo stavby staršej od gotického farského kostola a pri- púšťala sa hypotéza, že by mohlo byť zvyškom staršej sakrálnej stavby.¹⁴ Vzhľadom na uvedené skutočnosti sa značná časť výskumu v roku 2007 upriamila na podrobnejšie skúmanie stratigrafie, najmä vztahu tzv. klasovitého a riadkovaného základového muriva vo východnej (obr. 5) i v západnej časti plochy (obr. 2, 3, 6). Z relevantných nálezových situácií vyplynulo, že z uvedených dvoch typov možno za mladšie považovať tzv. klasovité murivo. Svedčia o tom tieto zistenia :

1. Dva z najstarších odkrytých kostrových hrobov č. 4/07 a 5/07, z ktorých jeden obsahoval zlomok mince Vladislava II. Jagelovského z rokov 1482-1516, boli rovnakým

kého portálu rozšírené o cca 10 cm široký odskok. Klasovitou technikou stavané murivo prekryvalo tento odskok, t.j. jeho prvý riadok sa nachádzal nad ním (obr. 6).

3. Nezistili sa žiadne doklady porušenia klasovitého muriva riadkovaným murivom (ako sa očakávalo), ale práve naopak, murivo z klasovitej kladených tehál spojených maltou bolo k nemu dodatočne primurované (obr. 5).

Na základe uvedených zistení sa domnievame, že skúmaná časť klasovitého muriva pochádza z mladšieho obdobia ako výstavba južného portálu a južnej predsiene kostola. Nemožno ju preto stotožniť s murívom odkrytým pri východnom štite južnej bočnej lode, ktoré bolo považované za základové murivo stavby staršej od stredovekého farského kostola.¹⁵ V tejto fáze výskumu zostáva otvorená aj otázka sekundárneho použitia stredovekých tehál (tzv. prstoviek) pri výstavbe klasovitého muriva, ako aj otázka funkcie tohto muriva v priestore južnej predsiene kostola. Na základe nálezovej situácie možno vyslovíť hypotézu, že k jeho vybudovaniu došlo v súvislosti so spevnením terénu a zabezpečením

Obr. 6. Južná predsiene kostola sv. Mikuláša. Zvyšky tzv. klasovitého muriva na základovom miere západnej časti predsiene

statiky po narušení základov (trhliny v severnom muríve zistené počas výskumu) i nadzemnej časti (zlom vo vrchnej časti portálu) južnej predsiene kostola. V tejto súvislosti ne-

možno nevziať do úvahy ani údaj, podľa ktorého pri búrani kostola sv. Michala v r. 1813 praskli klenby farškého kostola, t.j. kostola sv. Mikuláša, preto sa tehly ziskané asanáciou

museli hneď použiť na stavbu oporných pilierov¹⁶. Zistenie podrobnosti v tomto smere možno očakávať od ďalšieho komplexného a multidisciplinárneho výskumu.

Poznámky

¹FÚRYOVÁ, K.: Trnavský kostol sv. Michala. Zborník SNM 91, Archeológia 7, 1997, s. 86.

²ZACHAROVÁ, D.: Objav gotickej exteriérovej malby a zvyškov po zaniknutých stredovekých konštrukciach kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 8. Trnava 2005, s. 11-16; ŽUFFOVÁ, J. - ZACHAROVÁ, D.: Prvé výsledky výskumu kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 9. Trnava 2006, s. 3-16.

³MÉSZÁROSOVÁ, K.: Zisťovací výskum v Trnave. AVANS 1984, 1985, s. 156-158; MÉSZÁROSOVÁ, K.: Výskum v Trnave. AVANS 1985, 1986, s. 155-156; MÉSZÁROSOVÁ, K.: Výskum v Trnave. AVANS 1986, 1987, s. 72-73.

⁴FÚRYOVÁ, K.: Stredoveký dom a studňa v Trnave. AVANS 1993, 1995, s. 44-45; FÚRYOVÁ, K.: Výskum Kostola sv. Michala v Trnave. AVANS 1994, 1996, s. 60-61; FÚRYOVÁ, K.: Trnavský Kostol sv. Michala. Zborník SNM 91, Archeológia 7, 1997, s. 85-93; FÚRYOVÁ, K.: Ukončenie výskumu Kostola sv. Michala v Trnave. AVANS 1997, 1999, s. 44-46.

⁵URMINSKÝ, J.: Unikátny objav hrobov z 9.-10. storočia. Novinky z radnice, mesto Trnava, roč. XVII, číslo 5, jún 2006, s. 9; URMINSKÝ, J.: Slovanské hrobové nálezy z 9.-10. storočia z historického jadra Trnavy. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 10. Trnava 2007, s. 3-6.

⁶MÉSZÁROSOVÁ, K.: Zisťovací výskum v Trnave. AVANS 1984, 1985, s.

157.

⁷FÚRYOVÁ, K.: Ukončenie výskumu kostola sv. Michala v Trnave. AVANS 1997, 1999, s. 45.

⁸URMINSKÝ, J.: Unikátny objav hrobov z 9.-10. storočia. Novinky z radnice, mesto Trnava, roč. XVII, číslo 5, jún 2006, s. 9; URMINSKÝ, J.: Slovanské hrobové nálezy z 9.-10. storočia z historického jadra Trnavy. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 10. Trnava 2007, s. 3-6.

⁹MÉSZÁROSOVÁ, K.: Zisťovací výskum v Trnave. AVANS 1984, 1985, s. 156-158; MÉSZÁROSOVÁ, K.: Výskum v Trnave. AVANS 1985, 1986, s. 155-156; MÉSZÁROSOVÁ, K.: Výskum v Trnave. AVANS 1986, 1987, s. 72-73; FÚRYOVÁ, K.: Stredoveký dom a studňa v Trnave. AVANS 1993, 1995, s. 44-45; FÚRYOVÁ, K.: Výskum Kostola sv. Michala v Trnave. AVANS 1994, 1996, s. 60-61; FÚRYOVÁ, K.: Trnavský Kostol sv. Michala. Zborník SNM 91, Archeológia 7, 1997, s. 85-93; FÚRYOVÁ, K.: Ukončenie výskumu Kostola sv. Michala v Trnave. AVANS 1997, 1999, s. 44-46; URMINSKÝ, J.: Unikátny objav hrobov z 9.-10. storočia. Novinky z radnice, mesto Trnava, roč. XVII, číslo 5, jún 2006, s. 9; URMINSKÝ, J.: Slovanské hrobové nálezy z 9.-10. storočia z historického jadra Trnavy. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 10. Trnava 2007, s. 3-6.

¹⁰ŽUFFOVÁ, J. - ZACHAROVÁ, D.: Prvé výsledky výskumu Kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 9. Trnava 2006, s. 3-4, 11.

¹¹Za určenie minci dákujeme PhDr. J. Hunkovi, CSc.; bližšie HUNKA, J.: Historický význam minci nájdených pri výskume Kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 11. Trnava 2008, s. 17-20.

¹²HUNKA, J.: Historický význam minci nájdených pri výskume Kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 11. Trnava 2008, s. 17-20.

¹³Bližšie pozri HUNKA, J.: Historický význam minci nájdených pri výskume Kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 11. Trnava 2008, s. 17-20.

¹⁴Najstaršia písomná zmienka o farškom kostole - predchodec dnešného kostola pochádza z roku 1211, ZACHAROVÁ, 2005, 12, obr. 1, 2.

¹⁵ZACHAROVÁ, D.: Objav gotickej exteriérovej malby a zvyškov po zaniknutých stredovekých konštrukciach kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 8. Trnava 2005, s. 12, obr. 1, 2.

¹⁶FÚRYOVÁ, K.: Trnavský kostol sv. Michala. Zborník SNM 91, Archeológia 7, 1997, s. 87.

Literatúra

FÚRYOVÁ, K.: Stredoveký dom a studňa v Trnave. AVANS 1993, 1995, s. 44-45.

FÚRYOVÁ, K.: Výskum kostola sv. Michala v Trnave. AVANS 1994, 1996, s. 60-61.

FÚRYOVÁ, K.: Trnavský kostol sv. Michala. Zborník SNM 91, Archeológia 7, 1997, s. 85-93.

FÚRYOVÁ, K.: Ukončenie výskumu Kostola sv. Michala v Trnave. AVANS 1997, 1999, s. 44-46.

HRNČIARIK, E. – KUZMOVÁ, K.: Predstihový výskum v južnej predsiene Kostola sv. Mikuláša v Trnave. AVANS 2007, v tlači.

HUNKA, J.: Historický význam minci

nájdených pri výskume Kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 11. Trnava 2008, s. 17-20.

MÉSZÁROSOVÁ, K.: Zisťovací výskum v Trnave. AVANS 1984, 1985, s. 156-158.

MÉSZÁROSOVÁ, K.: Výskum v Trnave. AVANS 1986, 1987, s. 72-73.

URMINSKÝ, J.: Unikátny objav hrobov z 9.-10. storočia. Novinky z radnice, mesto Trnava, roč. XVII, číslo 5, jún 2006, s. 9.

URMINSKÝ, J.: Slovanské hrobové nálezy z 9.-10. storočia z historického jadra Trnavy. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 10. Trnava 2007, s. 3-6.

ZACHAROVÁ, D.: Objav gotickej exteriérovej malby a zvyškov po zaniknutých stredovekých konštrukciach kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 8. Trnava 2005, s. 11-16.

ŽUFFOVÁ, J. - ZACHAROVÁ, D.: Prvé výsledky výskumu kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 9. Trnava 2006, s. 3-16.

Resumé

Die Ergebnisse der archäologischen Grabung in der südlichen Vorhalle der Kirche zu St. Nikolaus in Trnava/Tyrnau

Die Grabung wurde wegen der Rekonstruktion des Steinfußbodens in der südlichen Vorhalle der Kirche notwendig. Der Beginn Errichtung der dreischiffigen gotischen Basilika wird in das erste Drittel des 14. Jh. datiert. Die Seitenschiffe der Kirche sind in der Zeit des letzten Viertels des 14. Jh. bis zum Ende der 30er Jahre des 15. Jh. errichtet worden. In diese Bauphase fällt auch der Bau der südlichen Vorhalle mit dem gotischen Portal, die im Jahr 2007 Gegenstand der archäologischen Grabung (Abb. 1) gewesen ist. Während der Grabung wurden Grundmauern aus Ziegeln, die eine unterschiedliche Struktur aufweisen freigelegt und Teile von 7 Skelettgräbern resp. Gräbergruben.

Ein wichtiges Ergebnis der Grabung war die Freilegung einer Grundmauer, die aus versetzt gelegten mittelalterlichen Ziegeln besteht. Weil ähnliches sog. versetzt gelegtes Mauerwerk 2004 im Exterieur der Kirche festgestellt worden ist und als Grundmauer des Sakralbaus einer älteren mittelalterlichen Kirche interpretiert wurde, erweckte vor allem die Beziehung des versetzten und des geschichteten

Mauerwerks der Grundmauern im östlichen (Abb. 5) und westlichen Teil der Fläche (Abb. 2, 3, 6) die Aufmerksamkeit der Untersuchung. Aus der Fundsituation ergab sich, dass von den beiden erwähnten Typen das sog. versetzte das jüngere Mauerwerk ist. Das beweisen folgende Feststellungen:

1. Zwei der ältesten freigelegten Objekte – die Skelettgräber Nr. 4/07 und 5/07, von denen eins auch das Bruchstück einer Münze Ladislaus II. Jagello aus den Jahren 1482-1516 beinhaltete, waren auf die gleiche Art bei der Errichtung der Grundmauern des westlichen Teils der Vorhalle beschädigt worden. Später waren sie mit einer Planierungsschicht überdeckt worden, die als Unterlage für das versetzte Mauerwerk diente (Abb. 2, 3).

2. Das Schichtmauerwerk der Grundmauern im westlichen Teil der Vorhalle befand sich in einer Tiefe von ca. 140 cm, von der Schwelle des gotischen Portals um eine ca. 10 cm breite Stufe entfernt. Die Schichttechnik des errichteten Mauerwerks überdeckte diese Stufe, d. h. seine erste Reihe befand sich erst über ihm (Abb. 6).

3. Es wurden keine Belege über eine Beschädigung des Schichtmauerwerks durch das geschichtete Mauerwerk festgestellt, sondern war im Gegenteil das

Mauerwerk aus den geschichtet gelegten mit Mörtel verbundenen Ziegeln zu ihm später hinzugefügt worden (Abb. 5).

Auf Grundlage der angeführten Feststellungen nehmen wir an, dass der untersuchte Teil des Schichtmauerwerks aus der jüngeren Zeit der Kirche stammt, so wie der Errichtung des Südtorals und der südlichen Vorhalle. Es ist deshalb nicht möglich, es mit dem am Ostgiebel des südlichen Seitenschiffes freigelegten Mauerwerk in Übereinstimmung zu bringen, das älter als die Grundmauer des Sakralbaus einer Pfarrkirche angenommen wird, die älter als die mittelalterliche ist. In dieser Grabungsphase bleibt die Frage nach der Funktion dieses Mauerwerks im Raum der südlichen Vorhalle der Kirche offen. Auf der Grundlage der Fundsituation lässt sich die Hypothese aussprechen, dass es in Zusammenhang mit der Befestigung des Terrains und der Sicherung der Statik nach der Beschädigung der Grundmauern und des oberirdischen Teils in der südlichen Vorhalle der Kirche zu seiner Errichtung gekommen ist. Die Feststellung von Details können wir von einer weiteren komplexen und multidisziplinären Untersuchung erwarten.

ZKostola sv. Mikuláša sa dosiaľ nevidoval nález minci. Iba pri výskume K. Mészárosovej v roku 1986 sa objavil za kostolom pri hradbovom mure poklad 105 uhorských a rakúskych minci z čias okolo roku 1240.¹ K tomuto nálezu pribudol v roku 2007 nový súbor minci. Sú z výskumu južnej predsiene chrámu, ktorý uskutočnila Katedra klasickej archeológie Trnavskej univerzity v Trnave.² Objavilo sa 9 minci a jeden počitaci žetón. Viaceré z nich sú zaujímavé z regionálneho aj slovenského hľadiska.

Výskumom sa získali tieto platidlá:

Uhorsko, Ferdinand I. (1526-1564), Kremnica, denár zmenený na obolus 1562; Ferdinand II. (1619-1637), Kremnica, denár 1628; František II. Rákoci (1703-1711), Kremnica ?, 10-poltúra 1705; Brandenburgsko-Bayreuth, Fridrich (1735-1763), neznáma mincovňa, fenig 1745; Čechy, Vladislav II. Jagelovský (1471-1516), Kutná Hora, biely peniaz 1482-1516; Maximilián II. (1564-1576), Kutná Hora, biely peniaz 1574; Rudolf II. (1576-1611), Kutná Hora, biely peniaz 1585. Dve neznáme mince. Počitaci žetón typ Slnko, mesiac, hviezdy-lod, 1734-1768.

Biely peniaz Vladislava II. je z rokov 1482-1516. Bola to 1/7 pražského groša.³ Vieme, že tieto platidlá sa dovážali na Slovensko, sú z 20 nálezisk. Je to prekvapujúce, lebo obchodníci vedeli, že sa biele peniaze dajú len ľahko porovnať s denárami a poldenárami Mateja Korvína (1458-1490). Tie mali po roku 1468 akosť 50 % striebra v minci, váha denáru bola 0,5 g. Boli to mince zrovnatelné s peniazmi západnej Európy. Biele peniaze Vladislava II. sú roztrúsené po celom Slovensku, tvoria základ pokladu skoro 500 minci z Dubnice n. Váhom.⁴ Teda ich sem nepriniesli len českí obchodníci obchudujúci na západnom Slovensku. Ponuka sa možné vysvetlenie. Kráľ Matej sice nechal vyráziť kvantá kvalitných denárov a poldenárov. Lenže nálezy ukazujú, že iba časť z nich sa dostala aj do obeživa, aby slúžila obchodníkom, šľachticom a bežnému ľudu.⁵ Na Slovensku sa ich dosiaľ našlo len málo, oveľa viac je ich v južnom Maďarsku a Rumunsku. To značí, že novými mincami boli zaplatení vojaci bojujúci hlavne proti Turkom. Miesto nich sa využívali menej hodnotné české biele peniaze Vladislava II. a Ludvíka I. Minca z Tmavy mohla obiehať koncom 15. a počas celého 16. storočia. Z nálezov je

Obr. 1. Kostol sv. Mikuláša, 2007

známe, že takéto mince sa vyskytovali ako platidlo až do 1. tretiny 17. storočia. Z konca 16. storočia pochádzajú ďalšie biele peniaze Maximiliána II. z roku 1574 a Rudolfa II.

Obr. 2. Kostol sv. Mikuláša, 2007

Obr. 3. Kostol sv. Mikuláša, 2007

Obr. 4. Kostol sv. Mikuláša, 2007

Obr. 5. Kostol sv. Mikuláša, 2007

z roku 1585 (obr. 1, 2).⁶ Tieto mince sú typickou súčasťou slovenských pokladov minci ukrytých v 16. a 1. tretine 17. storočia. V danom čase boli bežnou súčasťou obeživa na Slovensku. Donášali ich obchodníci z Rakúska a Čiech. Na našom území sa využívali ako mince v hodnote denáru a grajciaru.

Ďalšia minca je slovenským unikátom. Uhorský denár Ferdinanda I. z roku 1562 prerobil neznámy majiteľ na poldenár (obr. 3).⁷ Striebornú mincu veľkú 15 mm a tăžkú minimálne 0,5 g orezał po obvode. Zmenšíl ju na 11 mm a zľahčil na 0,209 g. Páchatel tak získal skoro polovicu kova z mince. Daný čin je z logického hľadiska tăžko pochopiteľný, lebo sú známe príklady opačného postupu. Keď mal niekto menej hodnotnejšiu mincu, chcel ju nadhodnotiť. Je pravdou, že obolov bolo vyrazených v novoveku málo.

Obchodníci a špekulantí so striebrom preferovali výrobu veľkých a tăžkých toliarov a poltoliarov, ktoré sa za hranicami dali dobre speňažiť. Denáre sa razili z nutnosti, aby bolo obeživo na miestnych trhoch. Ich razba bola náročná, pomalá, drahá. Výroba ešte menších 10-11 mm a štvrt' gramu tăžkých obolov bola ešte problematickejšia. Tak sa ich razilo minimum. Prečo niekto zmenší svoju mincu na polovicu sa už asi nikdy nedozvieme.

Je prekvapujúce, že z horizontu 17. storočia sa našla iba jedna minca – uhorský denár Ferdinanda II. z roku 1628 (obr. 4).⁸ Ved' práve z tohto obdobia je známy veľký počet nálezov rôznych minci. V danom čase patrili uhorské denáre vyrábané v Kremnici ku najpoužívanejším minciám. Ved' to bol peniaz stredných a nízkych vrstiev spoločnosti. Exemplár z Trnavy je peknou ukáž-

Obr. 6. Kostol sv. Mikuláša, 2007

kou „dobrej mince“ vyrobenej podľa vtedy platných nariadení.

Z 18. storočia sú dve mince. Bežnejšia je uhorská 10-poltúra Františka II. Rákociho z roku 1705 (obr. 5).⁹ Rákoci bol prvým vládcom v Uhorsku, ktorý razil kreditné mince. Za ich cenu ručil vydavateľ. K takýmto opatreniam musel pristúpiť z viacerých dôvodov: a, nemal toľko kova na mince ako cisár Leopold I.; b, preferoval výrobu platidel stredných a nízkych nominálov, aby ich mohol poskytnúť širokým masám vtedajšieho obyvateľstva. Vo väčšine slovenských nálezov sa vyskytujú iba medené poltúry, tie boli najpoužívanejšie. 10- a 20-poltúry z rokov 1704-1707 sú vzácne. Mincu z Trnavy mohol do mesta priniesť ktokoľvek. Rákoci vyžadoval, aby obyvatelia prijimali iba jeho peniaze. Takéto mince obiehalo až do roku 1708.

Mimoriadne výnimočná je ďalšia razba. Nie je vylúčené, že je jediným exemplárom zo Slovenska. Je to fenig vojvodstva Brandenburg-Bayreuth, bol vyrazený za Fridricha v roku 1745 (obr. 6). Na prednej strane sú dva štíty, v jednom je križ a v druhom vztýčený lev. Na zadnej strane je zemské jablko, teda guľa s križom. Pri križi je letopočet 1745 a pod križom mincová značka C. L - .R. Tá značí, že ju nechal vyraziť mincmajster Christoph Lorenz Rukdeschel (1742-1768). Je zhotovená z dobrého striebra, má 12 mm a váhu 0,283 g.¹⁰ V našich nálezoch sa mälokedy objavia drobné ne-

Obr. 7. Kostol sv. Mikuláša, 2007

mecké mince z 1. polovice 18. storočia. Väčšinou sa našli iba podobné platiidlá, trojníky a grošíky, zo Sliezska. V danom čase sa v strednej Európe presúvali veľké armády Habsburskej monarchie a jej protivníkov. Medzinárodní obchodníci prinášali platiidlá z rôznych častí Európy. Uskutočňovali sa rozsiahle spoločenské kontakty. Študenti sa učili na zahraničných univerzitách; tovariši a remeselníci vandrovali, aby získali nové skúsenosti. Navštievovali sa príslušníci spríaznených šľachtických rodov, atď. Preto sa k nám dostávali mince z Nemecka, Rakúska, Čiech i Moravy. Trna-

va bola v danom čase známym spoľočenským strediskom, ležala na medzinárodnej ceste, takže ju navštívili tisíce ľudí. V rámci nálezov mincí sa získali ešte dve mince. Tie sú ale zničené, tak ich nebolo možné analyzovať.

Vzácnym nálezom je novoveký počítaci žetón (obr. 7). Je z medeneho plechu potiahnutého mosadzou, aby sa zdalo, že je zlatý. Má 22 mm a váhu 1,017 g. Na prednej strane sú astrálne symboly - Slnko, mesiac a hviezdy. Pri nich je legenda CHR...SIG. ANERT. RECH. PFENNIG. Na zadnej strane je obraz obchodnej lode plávajúcej na

mori. Okolo je legenda PLUS. ULTRA.¹¹ Nález z Trnavy je z času pôsobenia mincmajstra Christiana Sigmunda Anerta v rokoch 1734–1768. Počítacie žetóny slúžili na sčítavanie veľkých počtov tovarov. S 52 žetónmi sa na 13 počítacích liniach dala vyjadriť suma 6 666 664 ks tovarov. Šetril sa vzácny papier, lebo do účtovných knih sa zaznamenali len konečné výsledky. V polovici 19. storočia ich nahradili modernejšie sčítavacie mechanické stroje.¹² Žetóny typu Slnko, mesiac, hviezdy-lod patria k mladším typom norimberských počítacích žetónov. V 19. storočí sa vyrábali aj vo Furthe v Rakúsku. Najdený žetón je prvým počítacím žetónom z Trnavy. Je to prekvapujúce, lebo v závere novoveku ich muselo používať veľa meštianskych a šľachtických domácností, kláštory, veľkostatky. Z blízkeho okolia Trnavy, z Horných Otrákoviec, sa pozná iba žetón tzv. pseudofrancúzskeho typu. Vyrobený ho v rokoch 1710–1765.

Hoci sa pri výskume južnej predsiene kostola sv. Mikuláša v Trnave našli relatívne bežne sa vyskytujúce mince, viaceré z nich sú dôležité nielen z hľadiska poznania vývoja daného chrámu, tiež spoločenskej situácie v Trnave počas 16.–18. storočia. V súbore numizmatických nálezov sa vyskytli aj dva z celoslovenského hľadiska výnimočné predmety, brandenburský fenig z roku 1745 a počítaci žetón z rokov 1734–1768. Význam objavených minci a žetónu je nutné vidieť aj v skutočnosti, že: a, naznačili aké typy minci a žetónov sa používali počas novoveku v Trnave a bližšom okoli; b, bližšie datovali nálezové situácie; dobre poukázali na geopolitický a hospodársky význam Trnavy ako jedného z najvýznamnejších obchodných centier západného Slovenska.

Poznámky

- ¹ MÉSZÁROSOVÁ, K.: Nález minci z 13. storočia v Trnave, Slovenská numizmatika 12, Nitra 1992, s. 141-170.
- ² HRNČIARIK, E. – KUZMOVÁ, K.: Predstihový výskum v južnej predsiene kostola sv. Mikuláša v Trnave. AVANS 2007, v tlači. HRNČIARIK, E. – KUZMOVÁ, K.: Výsledky archeologického výskumu v južnej predsiene kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 11. Trnava 2008, s. 11-16. Ďakujem vedúcej výskumu K. Kuzmovej za poskytnutie minci na analýzu.
- ³ Typu SMOLÍK, J. – CASTELIN, K. – PÁNEK, I.: Pražské groše a jejich díly (1300-1547). Praha 1971, tab. III, č. 40.
- ⁴ V poklade boli denáre Mateja Korvína (3 ks), biele peniaze Vladislava II. (366), Ludvíka I. (88), Ferdinanda I. (3). Zvyšné mince boli z Rakúska, Pasova, Falce, Kampenu. Nález ukryli v roku 1528. KOL-
- NIKOVÁ, E.: Nález minci u osady Lieskovec v Dubnici nad Váhom, Slovenská numizmatika 1, Nitra 1970, s. 189-190.
- ⁵ HUNKA, J.: Nálezy minci Mateja Korvína na Slovensku a ich historická interpretácia, Numizmatika 13, Bratislava 1995, s. 10-25.
- ⁶ Typov HALAČKA, I.: Mince zemí Koruny české 1526-1856, I, Kroměříž 1987, s. 121, č. 206 a s. 199, č. 383.
- ⁷ Je to minca typu HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute, München – Budapest 1979, č. 936.
- ⁸ Typu HUSZÁR, 1979, č. 1204.
- ⁹ Typu HUSZÁR, 1979, č. 1536.
- ¹⁰ KRAUSE, CH. L. – MISHLER, C. – BRUCE, C. R. 1993: Standard katalog of world coins, Eighteen Century 1701-1800, Iola, Wisconsin 1993, s. 241, č. 180.
- ¹¹ MITCHINER, M.: Jetons, Medalets et Tokens, The medieval Period and Nuremberg, I, London 1988. Tu však nie je pres-
- ná analógia. Žetóny tohto typu razili aj členovia rodiny Anert - Wolfgang Amadeus (1778-1816) - MITCHINER č. 1910 a.
- ¹² Blízšie HUNKA, J.: Počítacie žetóny objavené počas archeologických výskumov na Slovensku, Študijné zvesti Archeologickeho ústavu SAV 32, Nitra 1996, s. 191-210.

Literatúra

- HALAČKA, I.: Mince zemí Koruny české 1526-1856, I, Kroměříž 1987.
- HRNČIARIK, E. – KUZMOVÁ, K.: Predstihový výskum v južnej predsiene kostola sv. Mikuláša v Trnave. AVANS 2007, v tlači.
- HRNČIARIK, E. – KUZMOVÁ, K.: Výsledky archeologického výskumu v južnej predsiene kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 11. Trnava 2008, s.
- HUNKA, J.: Nálezy minci Mateja Korvína na Slovensku a ich historická interpre-
- tácia, Numizmatika 13, Bratislava 1995, s. 10-25.
- HUNKA, J.: Počítacie žetóny objavené počas archeologických výskumov na Slovensku, Študijné zvesti Archeologickeho ústavu SAV 32, Nitra 1996, s. 191-210.
- HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute, München – Budapest 1979.
- KOLNÍKOVÁ, E.: Nález minci u osady Lieskovec v Dubnici nad Váhom, Slovenská numizmatika 1, Nitra 1970, s. 189-190.
- KRAUSE, CH. L. – MISHLER, C. –
- BRUCE, C. R. 1993: Standard katalog of world coins, Eighteen Century 1701-1800, Iola, Wisconsin 1993.
- MÉSZÁROSOVÁ, K.: Nález minci z 13. storočia v Trnave, Slovenská numizmatika 12, Nitra 1992, s. 141-170.
- MITCHINER, M.: Jetons, Medalets et Tokens, The medieval Period and Nuremberg, I, London 1988.
- SMOLÍK, J. – CASTELIN, K. – PÁNEK, I.: Pražské groše a jejich díly (1300-1547). Praha 1971.

Resume

Die historische Bedeutung der bei der Grabung in der Kirche zu St. Nikolaus in Trnava/Tyrnau gefundenen Münzen
Bei der Grabung in der südlichen Vorhalle der Kirche zu St. Nikolaus, die im Jahr 2007 durchgeführt worden ist, wurden 9 Münzen und ein Rechenjeton gefunden. Ungarische Münzen: Denar Ferdinand I. aus dem Jahre 1562 in einen Obolus umgewechselt, Denar Ferdinand II. aus dem

Jahre 1628; 10-Poltur(?) Franz II. Rákoczi aus dem Jahre 1705. Tschechische Münzen: Weispfennig Ladislaus II. aus den Jahren 1482-1516, Maximilians II. aus dem Jahre 1574 und Rudolfs II. aus dem Jahre 1585. Zwei der gefundenen Münzen ließen sich nicht bestimmen. Außerordentlich wertvoll ist ein Pfennig Friedrichs von Brandenburg-Bayreuth aus dem Jahre 1745. Ungewöhnlich ist auch der Nürnberger Rechenjeton des Typs Son-

ne, Mond, Sterne-Schiff vom Ende des 18. bis zum beginnenden 19. Jh.
Grundlegende Bedeutung dieser Gegenstände: a, sie deuten an, welche Typen von Münzen und Jetons in der Vergangenheit beim Handel in Trnava verwendet wurden; b, ein Teil der Gegenstände kann auf militärische Ereignisse hinweisen, die bei Trnava stattgefunden haben.

Priíspevok prináša poznatky získané z archeologických výskumov konaných v exteriéri za synagógu Status quo na Haulíkovej ulici a v suteréne domu na Hviezdoslavovej ulici č.7.

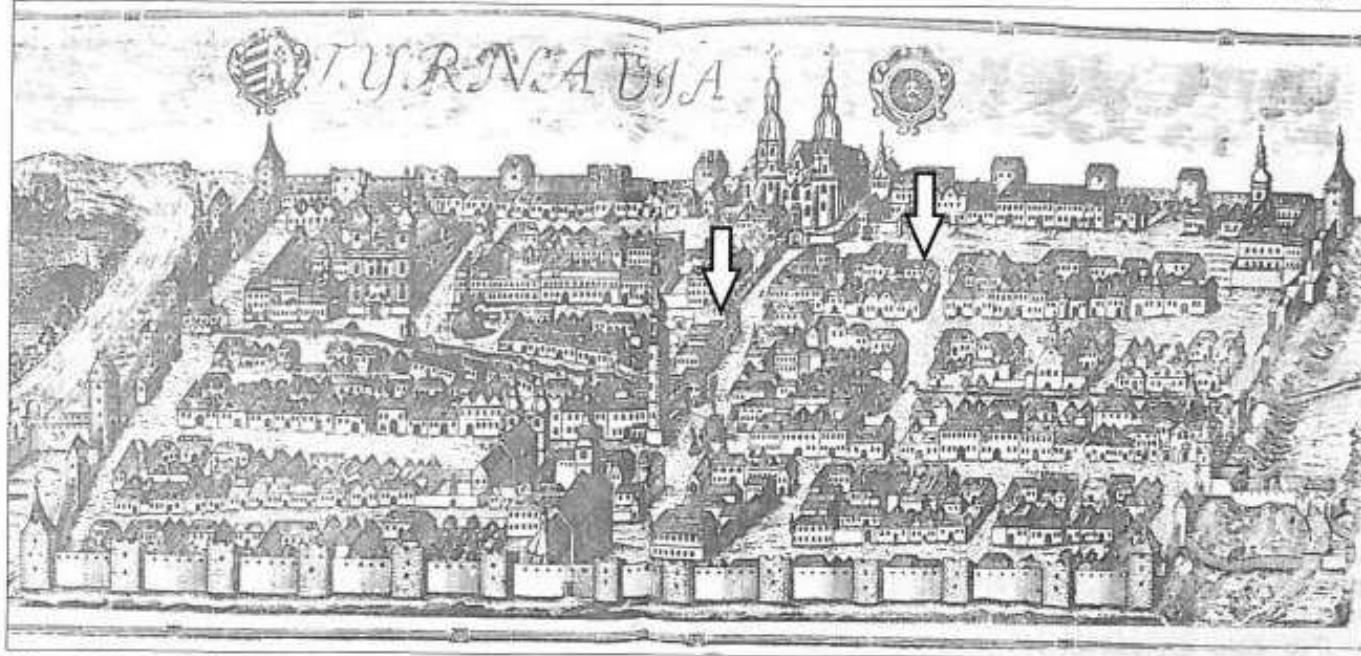
Nálezy tepelných zariadení pri archeologických výskumoch v mestských centrálach sú pomerne časté. Tento fakt súvisí s ich širokým uplatnením v remesle, úprave potravín a vykurovaní, čo je aj dôvod, prečo sa tento typ zariadení spája s Židkými sídlami už od praveku. Počtom bohaté nálezy tepelných

zariadení, v užšom slova zmysle pecí, v centrálach stredovekých miest preto často nevzbudzujú adekvátny záujem odbornej verejnosti a to i napriek tomu, že vypovedacia schopnosť mnohých nálezových situácií nie je dostatočne vyčerpaná. V predkladanom prispevku by sme radi upozornili na možnosti interpretácie dvoch konkrétnych nálezov pecí so zameraním na poznanie konštrukcie a spôsobu výstavby, ktoré nepriamo poskytujú argumenty, či indície informujúce nás o ich prevádzke a funkcií. K obidvom skú-

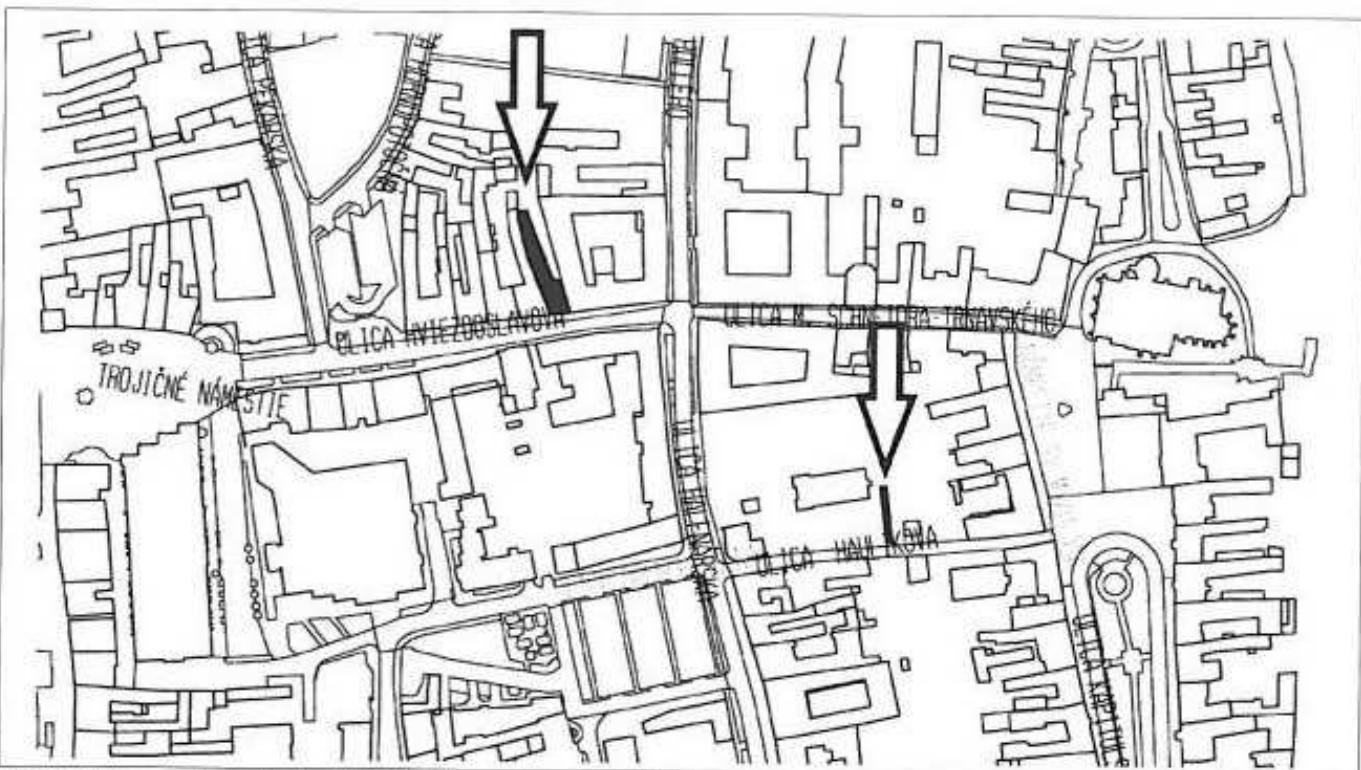
maným nálezom pecí došlo v Mestskej pamiatkovej rezervácii Trnava (obr.1) počas stavebnej činnosti v priebehu rokov 2005 (Haulíkova ul.) a 2007 (Hviezdoslavova ul.).

Nález pece na Haulíkovej ulici

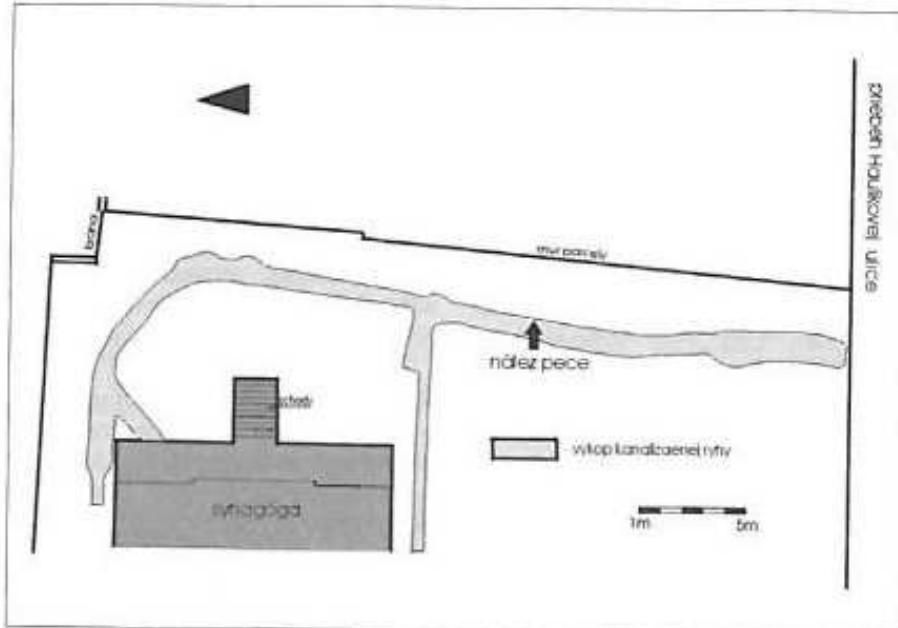
Počas hĺbenia kanalizačnej ryhy pri synagóge Status quo v Mestskej pamiatkovej rezervácii Trnava sa uskutočnil archeologický výskum, počas ktorého boli zistené a zdokumentované viaceré nálezové situácie, prevažne z obdobia vrcholného stredoveku. K najvýznamnejším

Obr. 1. Miesto nálezu pecí – ukážka na historickej grafike z 18. storočia

Obr. 2. Situovanie archeologickej výskumu v historickom centre Trnavy

Obr. 3. Haulíkova ulica – pôdorys archeologického výskumu

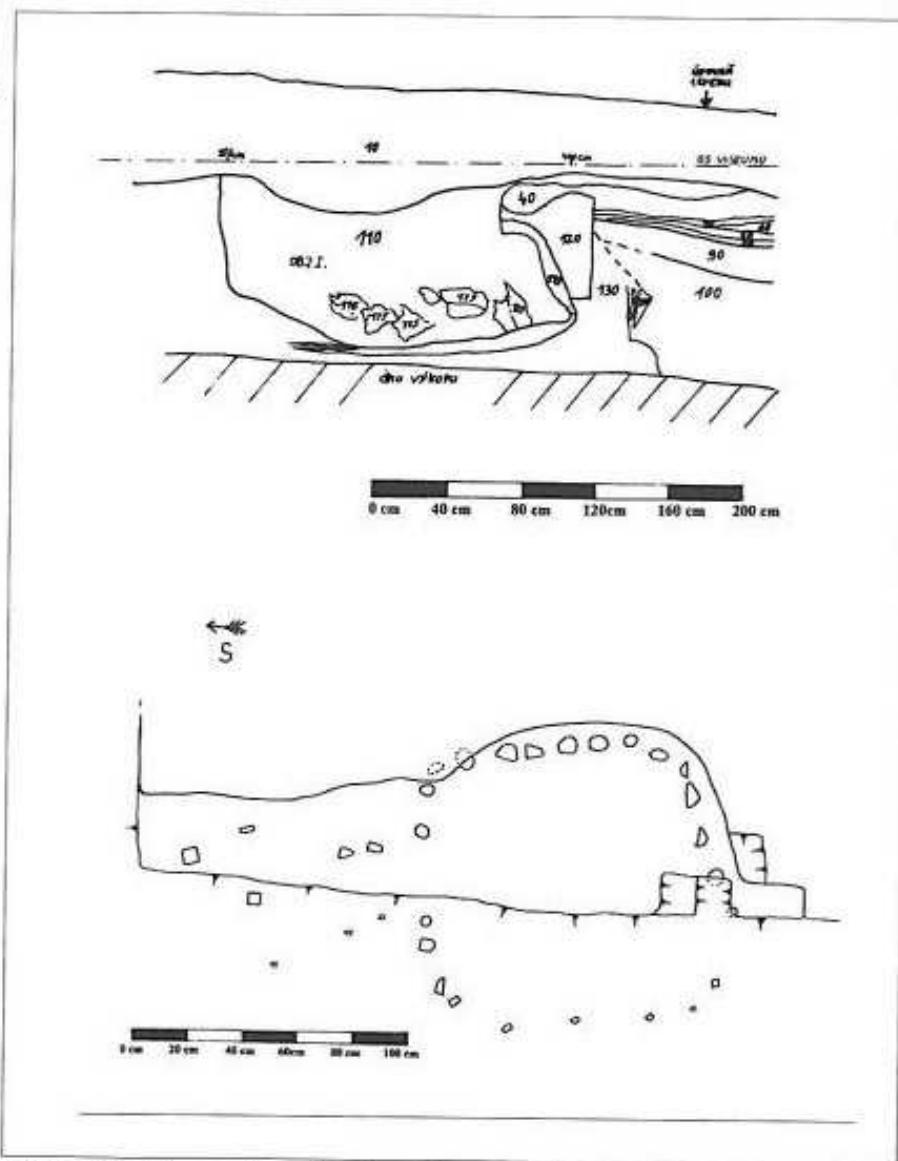
Obr. 4. Haulíkova ulica – pohľad na skúmanú pec od severozápadu

nálezom možno zaradiť deštrukciu hlinenej pece, ktorú bolo možné preskúmať v celom zachovanom rozsahu (obr.2).

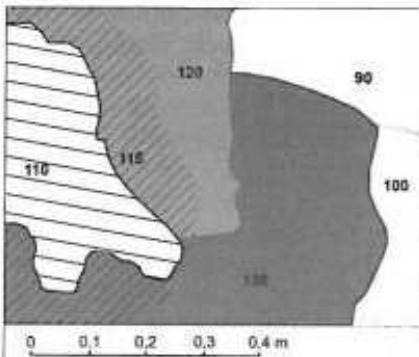
Pec bola prerezaná výkopom kanalizačnej ryhy (obr.3) v smere jej pozdižnej osi, vďaka čomu sa zachovaná časť výrazne črtala vo východnom profile výkopu. V súvislosti s možnosťou podrobnejšej dokumentácie uvedeného objektu prebehla v letných mesiacoch 2006 druhá fáza archeologického výskumu.

Podrobnejším odkryvom sa podarilo určiť a popísat základné konštrukčné prvky pece ako aj jej funkčné určenie a časové zaradenie. Z telesa pece dochovanej v stene profilu sa zachovala najmä jej južná stena a kvalitne vypálený vymaz dna (obr.4). Pec bola svojou hmotou vystavaná v jame približne obdĺžnikového tvaru, ktorá bola zahĺbená do podložia, resp. pod úroveň terénu, pričom spodná časť bola vyhĺbená do podložia na dne uvedenej jamy. Podložie tvorilo dno pece a v južnej časti spodok stien. Pôdorys pece tvaru štvorca so zaoblennými rohmi, ako aj ústie v severnej časti, vymedzovali kolové

nou, ktorá používaním pece vytvorila kvalitne vypálený estrich, ktorý pokračoval severným smerom do jej ústia, kde sa plynulo strácal. Na estrichu vnútri pece sa nachádzala súvislá, asi 1 - 2cm hrubá popolová vrstva. Na takto upravenom podloži boli vybudované steny a horná časť pece. Tie boli zhotovené zo zmesi žltej hliny, tvorenjej podložím zmešaným so slamou a iným rastlinným materiálom a boli zretele oddelené od geologickej podložia tenkou vrstvičkou hnedej hliny (obr.6). Podiel rastlinného materiálu bol výraznejšie zastúpený z vnútornej strany pece, ktorá niesla stopy silného prepálenia. Súčasné jadro pece tvorili deštruované vnútorné steny premiešané s hlinou pochádzajúcou z vyššie ležiacej vrstvy. V južnej časti pece sa najlepšie zachovala konštrukcia vnútorej steny aj s nábehom jej horného ukončenia. Na vnútorej stene sa nachádzali otlačky troch štiepaníc (obr.7), ktoré zvislým smerom pokračovali do kolových jamiek v obvode dna pece. V časti nábehu jej horného ukončenia sa zachoval jeden vodorovný otlačok štiepanice orientovaný

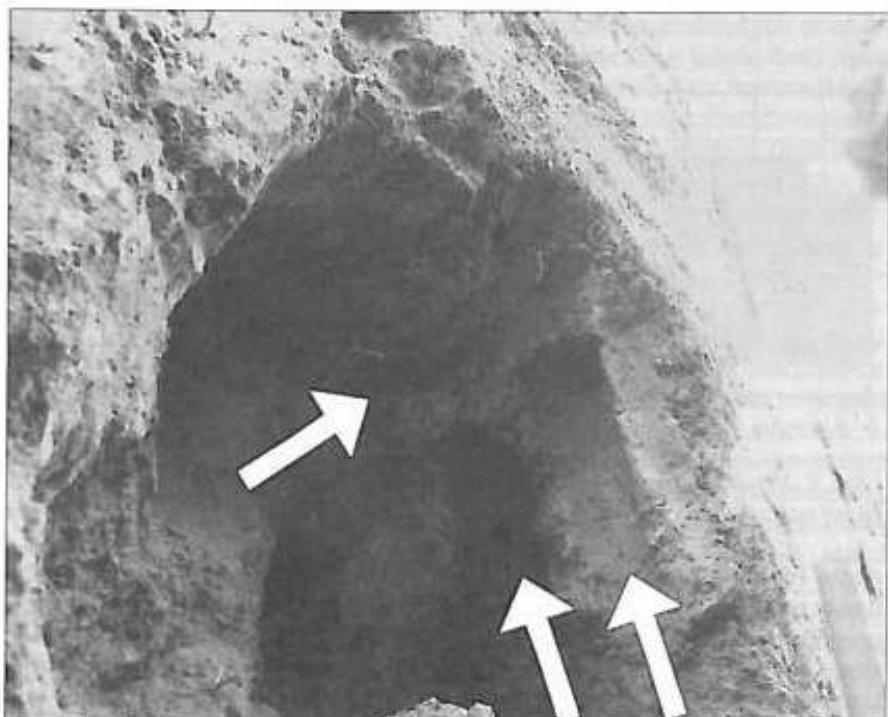
Obr. 5. Haulíkova ulica – kresba pôdorysu a výčiobného profilu pece

Obr. 6. Haulíkova ulica – detail styku nabijanej a do podložia vyhlbenej časti pece, kontext 130 – podložie, kontext 120 – nabijaná časť pece, kontext 115 – prepálenie dna a stien pece, kontext 110 – deštrukcia telesa pece

priečne vzhľadom na pozdĺžnu, (severojužnú) časť pece. Severná treťina hmoty pece bola tvorená takmer výlučne už spomenutou žltou hlinou premiešanou s rastlinnými materiálmi. Vonkajší tvar pece z južnej, východnej a západnej strany určovali steny jamy, v ktorej bola postavená. Západnú a južnú stenu tvorilo geologické podložie v podobe homogénnej žltej spráše, prechádzajúcej smerom k povrchu do bledo až tmavo hnedej hliny. Východná stena obsahovala staršie kultúrne vrstvy a archeologické situácie, ktoré výstavba pece narušila. Jama sa severným smerom rozširovala do predpecného priestoru, na dne ktorého sa nachádzala cca 2 - 8 cm hrubá vrstva tvorená uhlikmi a polopolem s prímesou hliny. V smere od ústia pece hrúbka uvedenej vrstvy mierne narastala až po severný profil, tvoriaci okraj skúmanej plochy. Predpecnú jamu pec nemala.

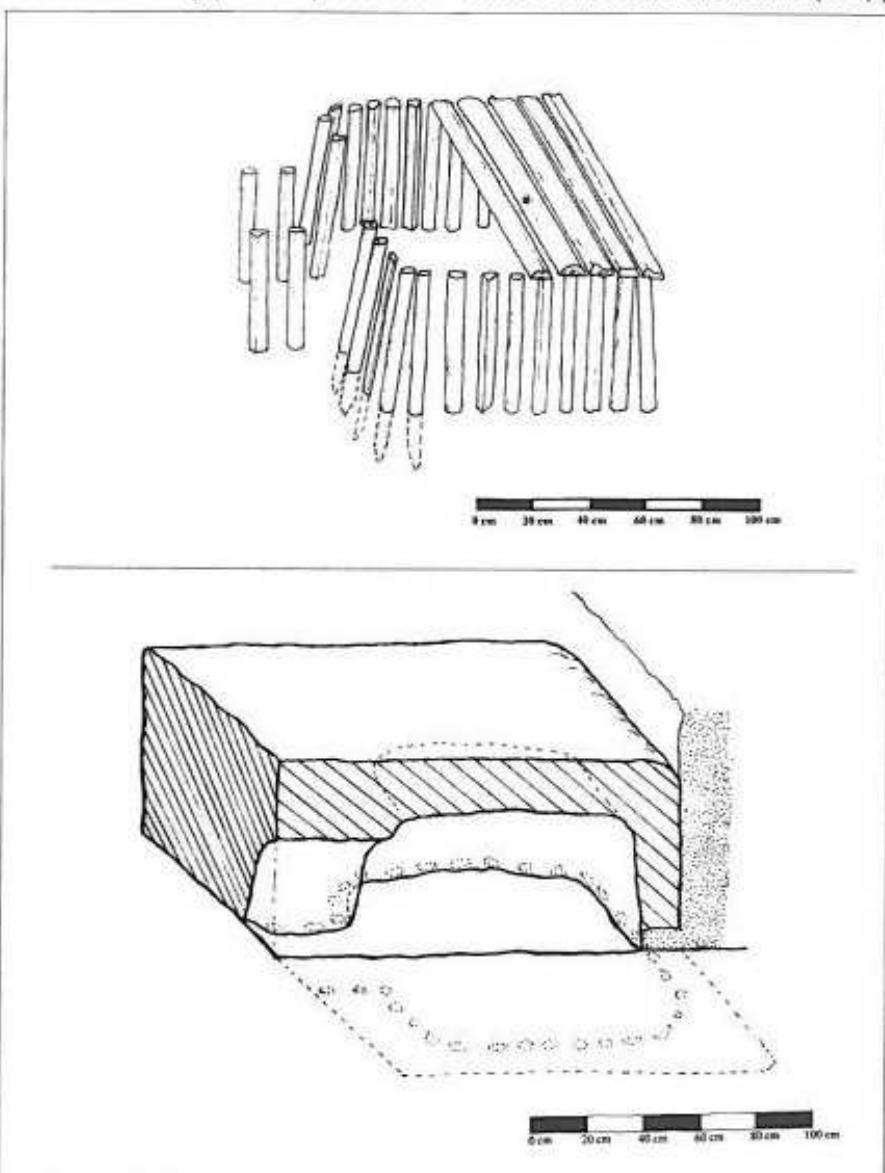
Na základe kvality a množstva zistených nálezových situácií bolo možné pristúpiť k interpretácii z hľadiska výstavby, konštrukcie a funkcie pece. Prvým krokom pri výstavbe pece bolo vyhlbenie jamy, ktorá v časti budúcej pece mala približne obdĺžnikový pôdorys o rozmeroch približne 230 cm x 170 cm. Jama v severnej časti tvorí predpecný priestor, ktorého rozmery sa nám nepodarilo presnejšie určiť. V obdĺžnikovej časti jama bola úpravou dna vyhotovená spodná časť pece s dôkladne vymazaným dnom a v jej južnej časti aj nábehmi stien. Do takto upravenej plochy boli po obvode dna pece do hĺbky asi 20 cm zarazené na dolnom konci zašrotene štiepanice dlhé približne 70 cm, ktoré boli mierne sklonené do vnútra pece (obr.8). Dĺžku štiepaníc, vymedzujúcich ústie nepoznáme, domnievame sa, že bola men-

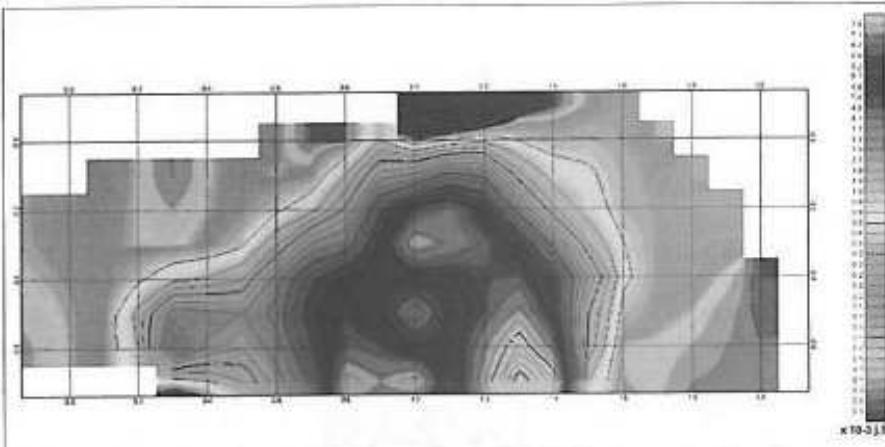
Obr. 7. Haulíkova ulica – odtlačky štiepaníc z vyborenej konštrukcie pece

šia ako dĺžka štiepaníc vo vnútri pece. Tento fakt podporujú mnohé analógie, kde je ústie položené nižšie ako vnútorný priestor pece. Na

takto pripravenú drevenú konštrukciu boli uložené v priečnom smere cca 80 - 90 cm dlhé štiepanice, ktoré tvorili horné ukončenie (strop)

Obr. 8. Haulíkova ulica – ideálna rekonštrukcia drevenej časti konštrukcie pece a jej približná hmotová rekonštrukcia

Obr. 9. Haulíkova ulica – schéma a grafické vybodenenie merania magnetickej susceptibiliti

pece. Rozstupy medzi nimi sa podarilo približne zistiť na odtlačkoch prepálených časti ukončenia pece, ktoré sa nachádzali v jej deštrukcii. Uzavretie ústia v hornej časti nepoznáme, je pravdepodobné že malo podobný charakter. Ďalšie prvky súvisiace s dôkladnejším spevnením celej konštrukcie neboli zistené, s výnimkou fragmentov otlačkov troch prútov s priemerom asi 3 cm. Na takto vzniknutú konštrukciu bola nanesená sprašová hliná zmiešaná so slamou a iným rastlinným materiálom. Kedže podiel rastlinného materiálu je vyšší na vnútorných stenách pece, je pravdepodobné že drevená konštrukcia bola v prvej fáze olepená hlinou s väčším množstvom slamy. Jama s takoto konštrukciou bola následne zasýpaná ďalšou sprašovou hlinou, postupne ubijanou v miere, ktorú dovoľovala pevnosť drevenej konštrukcie. Po určitej dobe, nutnej k dostatočnému vysušeniu pece, sa mohlo pristúpiť k samotnému vypáleniu. Počas neho došlo k vyhoreniu drevených častí konštrukcií a postupnému vypáleniu vnútorných stien pece.

Na dne estrichu sme uskutočnili merania tzv. magnetickej susceptibiliti (obr.9), či inými slovami magnetickej nasiakavosti, ktorá nás informuje o relatívnom tepelnom začažení časti pece. Akékolvek tepelné začaženie zanecháva v materiale merateľnú magnetickú intenzitu. Na základe zmerania magnetickej intenzity je možné určiť miesta s najväčším teplotným začažením, ako aj určiť približnú teplotu výpalu.

Datovanie nálezu

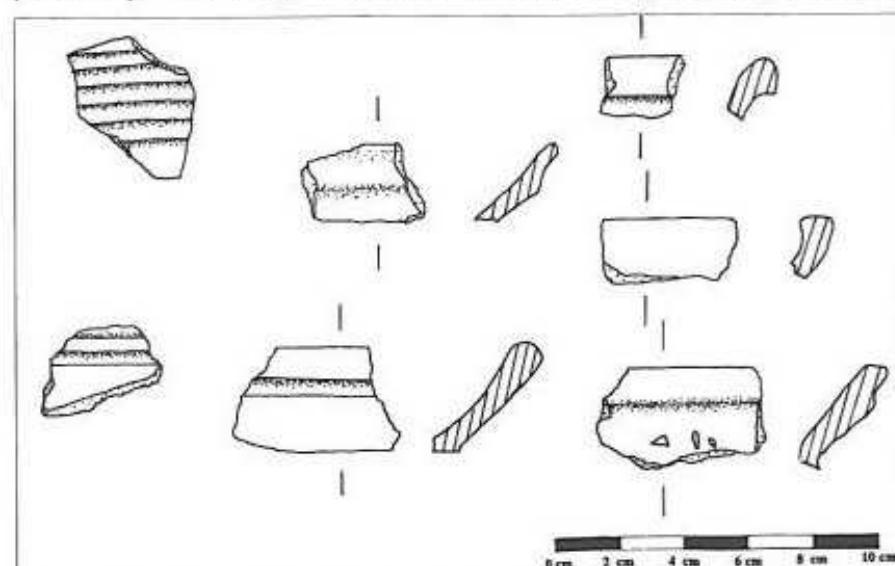
Kedže pec vo svojej deštrukcii neobsahovala žiadne datovateľné nálezy, bolo nutné časové zaradenie uskutočniť nepriamo, na základe relatívnej chronológie súvisiacich kontextov kultúrnych vrstiev. Kontext 10 ležiaci medzi deštruk-

ciou pece a dnešnou úrovňou terénu obsahoval črepový materiál datovaný do 15. až 16. storočia. Terén bol pravdepodobne v modernej dobe v tomto priestore znižovaný, čo je dôvod, že uvedený kontext nenesol stopy mladších zásahov. Vhodnejšie na datovanie sa ukázalo relativne homogénne súvrstvie tvoriace výplň predpecného priestoru. O tomto súvrství sa totiž dá predpokladať, že vzniklo krátko po ukončení prevádzky pece, teda v čase, keď zahľbený predpecný priestor prestal slúžiť svojmu účelu a bol postupne zavážaný. Keramika z tohto súvrstvia je datovateľná do konca 13. stor., s ľažiskom v 14. stor. Zistené fakty datujú pec „ante quem“ ale neinformujú nás o spodnej hranici relatívneho datovania, čo zdôrazňuje ešte fakt, že pec je zahľbená do geologického podložia. Jeden z priestorov informujúcich o superpozícii telesa pece so staršími náleزوvery situáciami bol zistený vo východnej stene jamy, na dne ktorej bola pec vystavaná. Výkop jamy pri jej výstavbe totiž narúšil súvrstvia, resp. objekty, z ktorých pochádzajú dva črepy a zlomok

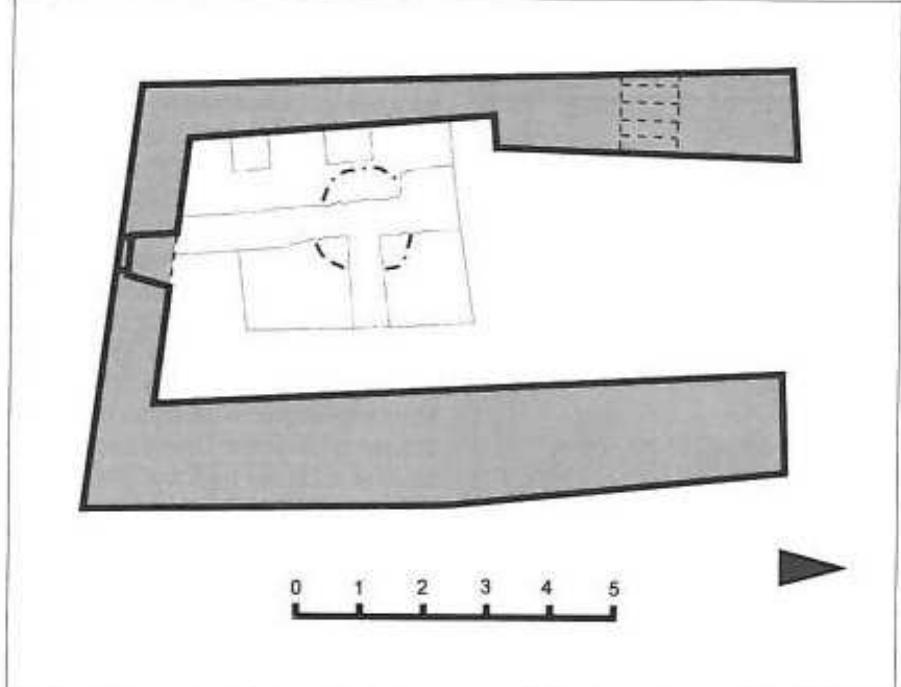
klinca. Detailnejšie popisanie uvedených náleزوvery situácií resp. získanie ďalšieho datovateľného materiálu nebolo možné, pretože to nedovoľovali obmedzené možnosti terénnych prác v tomto priestore. Na základe úpravy povrchu a použitého materiálu možno dva nie príliš signifikantné zlomky keramiky rámcovo datovať do obdobia 13. stor. a po ňom. Ak zoberieme do úvahy uvedené skutočnosti, možno pec datovať približne do 14. stor., vylúčiť sa však nedá ani koniec 13. stor. (obr.10).

Na základe zistených skutočností bolo možné s veľkou pravdepodobnosťou určiť funkciu pece. Kedže predpokladáme, že skúmaným objektom bola samostatná pec, môžeme z istotou vylúčiť funkciu vyhrievacieho. Samostatné pece, či už zahľbené, alebo postavené na úrovni terénu, mali mnohostranné využitie vo výrobe, v ktorej sa uplatňovalo tepelné spracovanie (napr. hrnčiarstvo alebo kováčstvo). Nálezy dokladajú, že remeselné využívané samostatné pece sa konštrukčne vôbec, alebo len málo odlišovali od peci používaných na spracúvanie polnohospodárskych plodín (Daňo 1995, 37). Výskumom našej pece neboli zistené žiadne dôkazy, ktoré by naznačovali jej špecializované remeselné využitie. S veľkou istotou teda môžeme predpokladať, že pec primárne slúžila na úpravu potravín pečením, pražením, prípadne sušením, môžeme pripustiť, že slúžila aj na sušenie iných komodít, napr. konope (Plessingerová 1963, 185 - 190, Habovštík 1985, 102).

Na využívanie pece na tepelné spracovanie potravín pečením poukazuje tenká súvislá vrstvička popola, pokryvajúca celú plochu estrichu, ktorá bola prekrytá deštrukciou. Je to doklad o spôsobe vykurovania

Obr. 10. Haulíkova ulica – nálezy keramiky z 13. a 14. stor

Obr. 11. Hviezdoslavova ulica č. 7. – pôdorys suterénu meštianskeho domu so situovaním výskumu

Obr. 12. Hviezdoslavova ulica č. 7. – celkový pohľad na plochu výskumu

pece, potrebnom na pečenie. Nález tejto vrstvy je zároveň dôkazom, že pec nebola po poslednom vykúrení vymetená a teda pravdepodobne ani použitá. Vzhľadom na nie práve najvhodnejšie konštrukčné riešenie pece (plochý strop, resp. absencia kupoly) je možné, že vnútorná časť pece sa zrútila v závere jej vykúrenia.

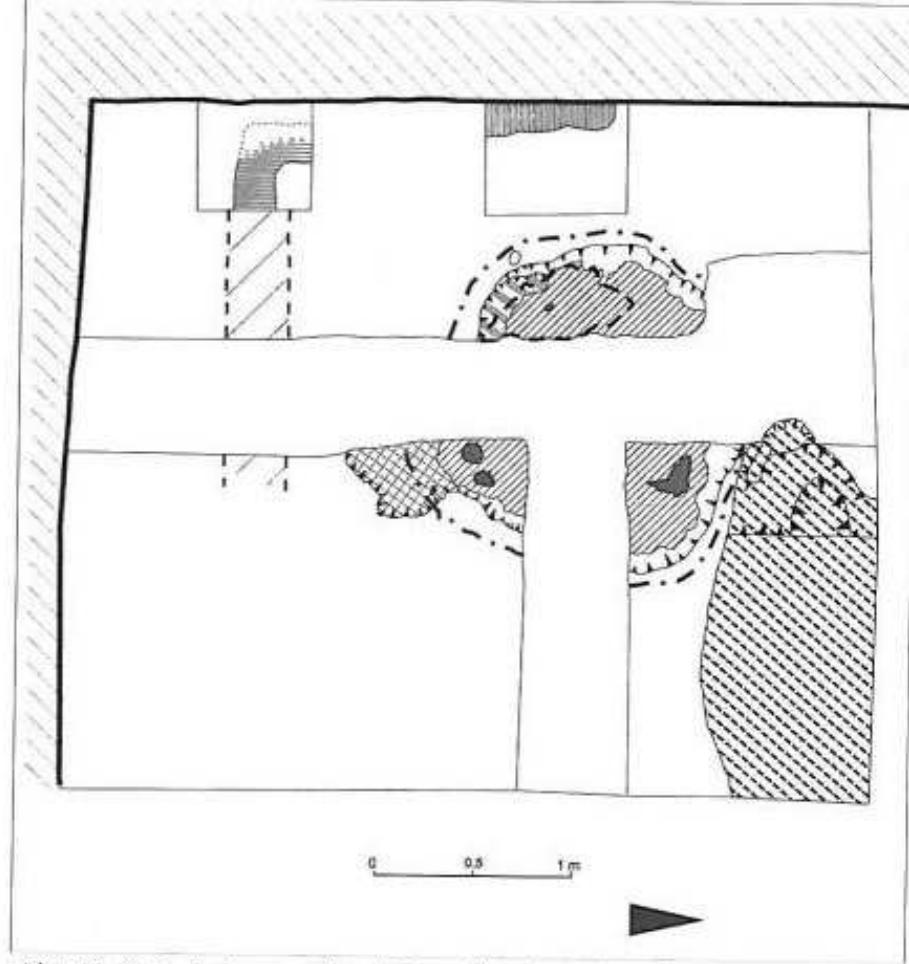
Nález pece na Hviezdoslavovej ul. č. 7

Pri znižovaní úrovne podlahy v suteréne meštianskeho domu (obr.11) na Hviezdoslavovej 7 došlo k nálezu deštrukcie pece bližšie neurčenej funkcie. V súvislosti

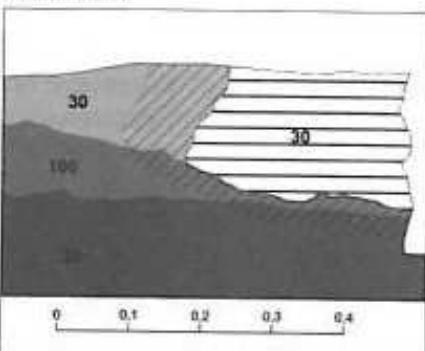
s uvedeným nálezom bol vykonaný archeologický výskum formou sondáže a plošného odkryvu (obr.12). Pec bola v podstatnej časti svojej hmoty deštruovaná, zachovala sa iba jej najspodnejšia časť, v ktorej boli zachytené minimálne štyri stavebné fázy. Z najlepšie zachovanej 3. fázy vyplýva, že pec mala kruhový pôdorys o priemere cca 140 cm. Dno miskovitého tvaru bolo zahĺbené do súvekej úrovne terénu, pričom vo východnej časti bol dobre pozorovateľný prechod na nábeh steny pece. Dno pece malo dve staršie fázy a pravdepodobne jednu mladšiu fázu (obr.13). Staršie fázy 1. a 2. sa v nálezovej situácii

javia ako torzá miskovitych priebehov vybiehajúcich v južnej časti pece mimo pôdorys najzachovanejšej 3. fázy. Uvedená skutočnosť naznačuje, že 1. a 2. stavebná fáza pece nespočívala iba v úprave jej dna, pri zachovaní jej celkovej konštrukcie, ale týkala sa jej celkovej prestavby. Najmladšia 4. fáza je v nálezovej situácii tvorená čiastočne zachovanou miskovitou priebehovou v rámci pôdorysu 3. fázy. Jej interpretácia je problematická, nakoľko miskovitá priebehová nepresahuje pôdorys 3. fázy. V súvislosti s ňou je možné uvažovať aj o úprave dna pece bez dosahu na celkovú konštrukciu telesa pece. V tomto pripade 4. etapa nie je rovnocenná s náplňou 1. a 2. etapy, nakoľko sa zásadne nedotýka jej celkovej prestavby. Na dne pece bolo uložených niekoľko sekundárne využitých, relativne plochých keramických črepov z tiel nádob. Na ich zámerné použitie v konštrukcii dna, respektívne pri využívaní pece, poukazuje vzhľad ich primárneho (rozumej v čase uloženia na dno pece už existujúceho) lomu, ktorý vykazoval rovnaký typ prepálenia (sčervenania) ako plocha črepu. Na niektorých keramických črepoch nájdených v deštrukcii pece bol tenký poter z hliny, resp. blata, neskôr vypálený, čo naznačuje na ich možné využitie v konštrukcii telesa pece. Pec bola postavená na úrovni terénu iba s miernym zahĺbením dna pod súveký terén. Tejto skutočnosti nasvedčuje stratigrafická situácia v mieste torza nábehu pece (obr.14), ako aj skutočnosť že spodná časť pece bola zahĺbená do úrovne súvekého terénu tvoreného podložím (vrstva 35) a dvoma nadložnými kultúrnymi vrstvami (vrstva 100 a 105) pokračujúcimi južným smerom k stene pivnice a pod jej základ (obr.15). V období po zániku pece bola na jej mieste uskutočnená rozsiahla planírka ktorá zničila vrchné časti hmoty deštrukcie pece. Čeľuste neboli vzhľadom na rozsiahlu deštrukciu zistené.

Výskumom boli zachytené aj ďalšie archeologické objekty, ktorých nálezová situácia naznačuje možný vzťah k objektu pece. Južným smerom od nálezu pece sa nachádzal žlab východno-západnej orientácie (obr.13), ktorý sa v blízkosti západnej steny pivnice zalamoval severným smerom. Zlomenie nebolo v nálezovej situácii príliš čitateľné a preto ho nemožno povaľať za jednoznačne preukázateľné. Výkop žabu, tvorený kontextom 90 (obr.15) mal pomerne kolmé steny,

Obr. 13. Hviezdoslavova ulica č. 7. – celková situácia výskumu s vyznačením kontextov

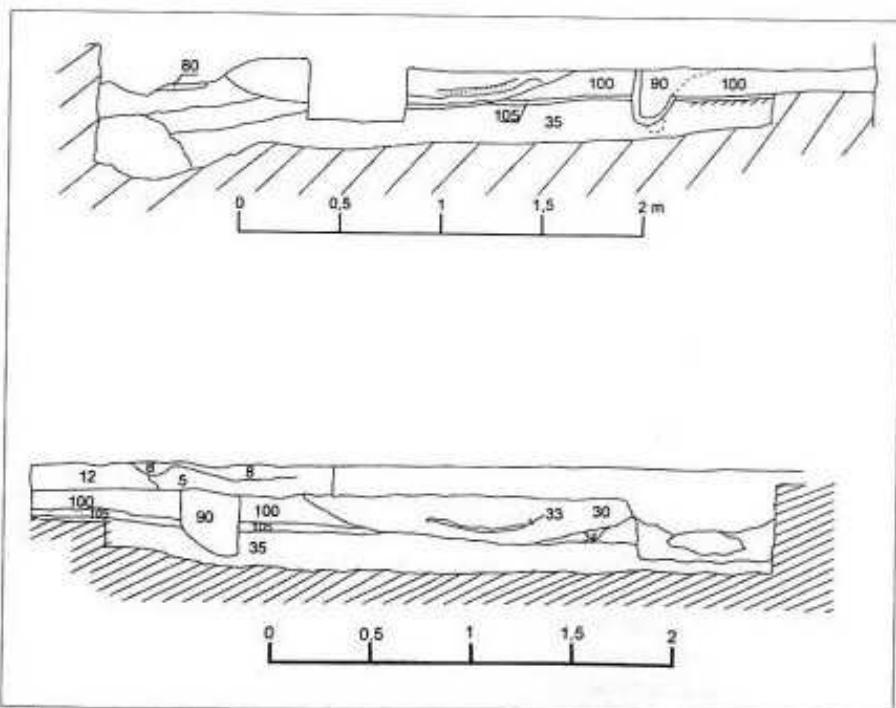

Obr. 14. Hviezdoslavova ulica č. 7. – detail styku dna a nábehu steny pece, kontext 35 – podložie, kontext 100 – kultúrna vrstva, kontext 30 – deštrukcia pece (vodorovná šrafiéra – výplň vnútra pece, šikma šrafiéra – zachovaná stena a dno pece)

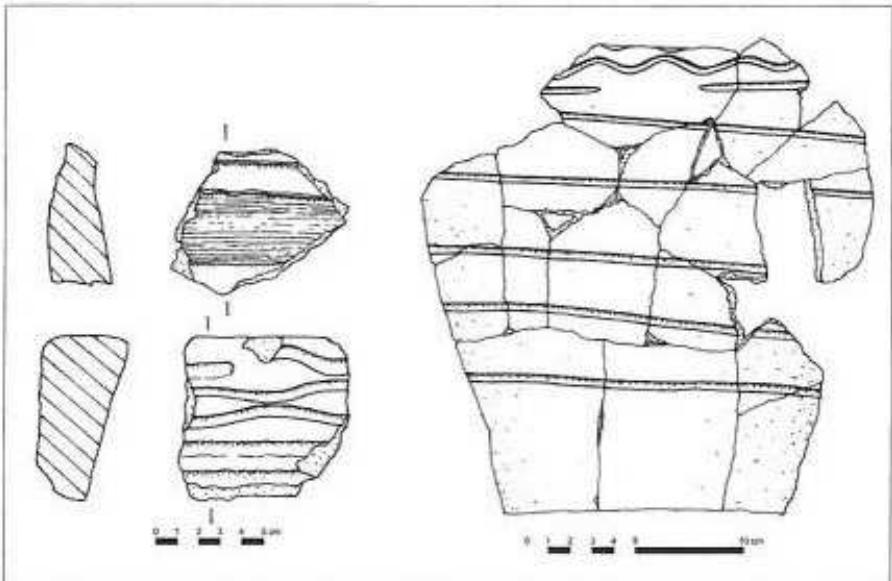
čo poukazuje na zapustenie pravdepodobne drevenej konštrukcie v jeho vnútri a vylučuje jeho využitie ako otvoreného žlabu. Západným smerom od pece v tesnom styku so základovým múrom pivnice sa nachádzal fragment bližšie neidentifikovateľného tepelného zariadenia, ktoré bolo tvorené torzom do červena prepálenej hliny, vytvárajúcim nábeh miskovitej priehlbnej pokračujúcej západným smerom. Priestor medzi týmto objektom a lícom muživa základu bol vyplnený popolom s uhlikmi, premiešaným s prepálenou zeminou. Uvedené zariadenie

Datovanie

Na rámcovo datovanie nálezových situácií nám môžu slúžiť fragmenty stredovekej keramiky pochádzajúce z kultúrnych vrstiev v superpozícii s telesom skúmanej pece ako aj s jej deštrukciami. Medzi keramikou (obr. 16) zo spomennutej deštrukcie telesa pece (kontext 30) boli nájdené dva hrubostenné keramické zlomky. Prvý z nich, pochádzajúci z tela nádoby, je tvorený vodorovným plastickým žliabkom kombinovaným s hustým horizontálnym ryhovaním. Druhý keramický zlomok z okraja nádoby, pravdepodobne zásobnicového charakteru, má výzdobu skladajúcu sa z pomereplytkých plastických žliabkov kombinujúcich vodorovné linie a nízku vlnovku. Pre obe keramické zlomky, ako aj väčšinu ostatného nájdeného črepového materiálu v deštrukcii pece (kontext 30), je typický vysoký obsah grafitu. Na základe analógií (Staník – Urminský 2004, 12) je možné keramiku rámcovo datovať do 12. a 13. stor., resp. prvej pol. 13. stor (Holub – Kolárik – Merta – Peška – Zapletalová – Zúbek 2005, 58-59). V deštrukcii pece sa podarilo zachytiť aj niekoľko zlomkov fragmentárne rekonštruovateľnej nádoby (obr. 16). Nádoba bola takisto zdobená vodorovnými plastickými žliabkami, v časti hrudla kombinovanými s dvoma vlnovkami. Kvalitne vypálená nádoba bola vyhotovená obtáčaním na kruhu s dnom so stopami podsýpk. Hrubka steny nádoby osciluje medzi 10 mm v spodnej časti tela až 4 mm v časti hornej. Datovať ju možno na

Obr. 15. Hviezdoslavova ulica č. 7. – východný a západný profil sondy prerezávajúcej teleso pece

Obr. č. 16. Haulíkova ulica – nálezy keramiky z 12. a 13. stor.

základe údajov v literatúre (Klčo 1990, 93; obr. 35, Samuel 1997, 164; obr. 128) do 12. až 13. stor., no profilácia fragmentu nádoby upomína na keramický materiál raného mestského horizontu v Trnave, čo posúva jej datovanie skôr do obdobia 13. stor. Objekt skúmanej pece možno na základe keramických nálezov rámcovo datovať do 13. stor., resp. jeho prvej polovice. Tomuto datovaniu neodporujú ani ostatné nálezy keramiky. Subpozícia tvorené kultúrnou vrstvou (kontext 100) a (kontext 35), do ktorých bola zapustená spodná časť pece, obsahujú nezdobenú keramiku z obdobia stredoveku, neodporujuču svojim charakterom násemu datovaniu pece. Nadložné kontexty (kontexty 8 a 5) sú tvorené súvrstiami ktoré vznikli pri úprave terénu formou planírky. Tieto kontexty obsahujú premešané keramické zlomky z obdobia 13. a 14. stor.

Skutočnosti vyplývajúce z nálezovej situácie objektu pece nám umožňujú špecifikovať niekoľko faktov o jej funkcií. S najväčšou pravdepodobnosťou môžeme vylúčiť jej primárnu vykurovaciu funkciu, ako aj účel súvisiaci s tepelným spracovaním potravín a poľnohospodárskych produktov. Pec mala misovité dno čiastočne zahĺbené do súvekého terénu a niekoľko stavebných fáz v relativne krátkom časovom rozsahu. Úroveň prepálenia dna pece, ako aj fragmentov jej konštrukcie, hraničiacu so spečením, svedčí o jej intenzívnom tepelnom využití. To pravdepodobne vysvetluje skutočnosť, že bola niekoľkokrát znova vybudovaná, keďže jej jednoduchá hlinená konštrukcia mala pri takomto intenzívnom tepelnom využití len obmedzenú tr-

vanlivosť. Okrem misovitého dna a vysokej teploty pri prevádzke, môžu o jej využívaní niečo napovedať aj črepy nájdené na jej dne. V každom prípade sa o jej funkciu možno len dohadovať, do úvahy pripadá využitie pri spracovaní kovov, metallurgii, šperkárstve, úplne nemožno vylúčiť ani vypaľovanie keramiky, hoci tvar jej dna by v tomto prípade nebol najvhodnejší. Na základe fragmentov jej konštrukcie a nábehu steny môžeme určiť, že to bola hlinená kupolová pec postavená na povrchu terénu, nič bližšie však o jej konštrukcii nie je známe.

Čo sa týka ostatných dvoch objektov, zachytených a zdokumentovaných počas archeologického výskumu, ich súvis s objektom pece nemožno bližšie špecifikovať. Žlab, nachádzajúci sa južne od pece, svojou severnou stranou ohraničoval rozptýlenie deštrukcie nadzemnej časti pece. Je pravdepodobné, že konštrukcia, ktorá bola v žlate (plot, stena) zapustená, ohraničovala z tejto strany priestor, v ktorom pec stála. Významný fakt, ktorý o žlate možno konštatovať je, že svojim priebehom bol orientovaný rovnobežne s osou Hviezdoslavovej ulice, čo nás informuje o priestorovom usporiadani tejto časti Trnavy (cestná komunikácia, konfigurácia terénu) (viď Staník 2002; Urmiňský 2001). O dobovej konfigurácii terénu v tejto časti Trnavy vypovedá skutočnosť, že úroveň vrstvy (kontext 100), ktorú považujeme za blízku nivelete terénu súdobého s objektom pece, sa nachádza cca 3 m pod súčasnou úrovňou Hviezdoslavovej ulice. Geologickej podložie v tomto priestore tvorí mazľavý čierny hlinitý sediment, napovedajúci o mokrastom, možno močaristom

prostredí. Pôsobenie vody v tomto priestore nepriamo dokladal nález keramického zlomku z hrubostenej nádoby stredovekého datovania s povrchom erodovaným do tvaru či vzhľadu riečneho okruhliaka. V prípade neurčeného tepelného zariadenia, nachádzajúceho sa v západnej časti skúmanej plochy, možno jednoznačne povedať, že bol starší, ako najstaršia fáza nami skúmanej pece, keďže ho prekrývala vrstva, do ktorej bolo jej dno zahĺbené. Jednoznačne možno však určiť, že išlo o tepelné využívaný objekt, čo môže poukazovať na dlhodobejší spôsob využitia tohto priestoru v centre historickej časti Trnavy.

Podrobnejšie zaradenie objektu pece a ostatných skúmaných objektov do vývoja predmestského a záciatkov mestského osídlenia tejto časti Trnavy bude možné až na základe ďalšieho výskumu tohto prostredia.

Záver

Skúmané nálezy sice predstavujú rozsahom malé objekty, ale vzhľadom na ich charakter výrobného zariadenia, majú rozsiahle výpovedacie schopnosti nie len o konštrukcii a datovaní, ale aj o funkčnom zaradení, spôsobe využívania a prostredí, v ktorom fungovali. Pri ich výskume sa vyskytli vhodné podmienky, umožňujúce venovať im potrebnú pozornosť, aby bolo možné čo najviac využiť ich interpretačné možnosti. Oba nálezy, súčinným príspevkom k poznaniu prostredia vrcholnostredovekej Trnavy, jej priestorového a funkčného usporiadania a ich interpretačné možnosti ešte nie sú vyčerpané.

V prípade výskumu pri synagóge Status quo je nález veľmi zaujímavý aj z typologického hľadiska. V archeologickej literatúre sú uzavreté vykurovacie zariadenia vzhľadom na konštrukčný materiál delené na kamenné, hlinené a hlinitokamenné (Ruttay 1998, 61, Skružný 1963, 240, Šálkovský 1998, 22). Hlinené pce sú ďalej podľa spôsobu budovania delené na zhotovené na povrchu, (napr. kupolové s mazanicovou klenbou) a vyhĺbené, resp. vydlabane, alebo aj vyrezané do podložia. Tento typ sa označuje niekedy aj ako zapustená pec (Skrúžný 1963, 240, Ruttay 1990, 342-343, Šálkovský 1998, 24). Druhý spomínaný typ hlinených peci spravidla nie je bližšie špecifikovaný. Prevažne ide o pce vydlabané do podložia v stene predpecnej jamy či zahľbeňného objektu, následne zvnútra pre-

spevnenie vymazané hlinou. Tieto pece už neobsahovali žiadnu inú konštrukciu. Existovali však aj pece, ktoré neboli vyhĺbené, resp. vydlanané do podložia, ale boli vybudované v jame vykopanej pre tento účel, tým pádom sú zahĺbeným objektom a môžeme ich označiť ako **zahĺbené pece**. Konštrukciám zahĺbených pecí sa venovalo málo pozornosti. Pec z lokality Hurbanovo I. je popisovaná ako „vyhľbená“ do zeme, pričom mala steny postavené z hliny spevnej prútenou konštrukciou, teda nebola vydlananá do podložia ale postavená ako iné hlinené kupolové pece, len pod úrovňou terénu (Habovštík 1985, 100-102). Tu by sme chceli poukázať na nesprávne synonymické užívanie pojmov zahľbený a vyhľbený, čo spôsobuje nejasnosť v terminológii týkajúcej sa uvedenej problematiky.

Čo sa týka nami skúmaného objektu, išlo o typ pece zahľbenej s tou zvláštnosťou, že na dne jamy nebola konštrukčne riešená ako kupolová hlinená pec, ale bola postavená vyššie opisaným spôsobom. Uvedený spôsob nápadne pripomína stavbu pecí technikou nabijania,

vyskytujúcou sa v prostredí Slovenska ešte v prvej polovici 20. storočia. Tento typ pece sa budoval tak, že do uzavretého priestoru (šalovanie, alebo zrub) sa nabijala hlinokolo drevenej konštrukcie, ktorá po odstránení vytvorila vnútro (dutinu) pece. Z etnografických výskumov sú známe podrobne informácie o stavbe a používaní takýchto pecí – poznáme ich z interiérov obydlí, kde boli budované na podlahe.

V tejto súvislosti je problematický aj pojem **kupolová** hlinená pec, nie vždy totiž musela byť pec zhora uzavretá klenbou alebo kupolou. Nálezová situácia skúmanej pece dokazuje, že jej hornú časť tvoril v podstate plochý strop, čo bolo v tomto prípade z konštrukčného hľadiska jednoduchšie, ale z pohľadu trvácnosti a stability samotnej pece nevhodné. Nami skúmaná pec tvorí akoby prienik niekoľkých uvádzaných typov pecí a zatiaľ sa nám nepodarilo k nej nájsť vhodnú analógiu, ktorá by jasnejšie osvetľovala okolnosti jej vzniku., aj keď nemožno vylúčiť, že pec podobného typu už skúmaná bola.

Jedným zo zámerov príspevku, teda okrem objasnenia nálezových situácií a vyhodnotenia zistených skutočnosti, je aj snaha relevantne prispiť k širokej problematike tepelných zariadení, pretože stav výskumu v tejto oblasti vykazuje značné rezervy. V literatúre a mnohokrát ani pri výskume sa nevenuje dostatočná pozornosť konštrukcii a spôsobu výstavby pecí, preto je neskôr často nemožné nálezy podrobnejšie zhodnotiť. Podrobnejšie konštrukčné hodnotenie a triedenie pecí nemusí mať zásadný význam napr. pre určenie ich funkcie, ale môže byť dôležité z hľadiska datovania, určenia spoločenských a hospodárskych podmiennok, ale aj v problematike etnických aspektov, či distribúcie kultúrnych javov. Je potrebné si všimnať detaily konštrukcie (napríklad odtlačky vyhorených drevených konštrukcií, rastlinných makrozvyškov), umiestnenie a spôsob výstavby tepelných zariadení a nálezové situácie využiť na platforme interdisciplinárnej spolupráce.

Literatúra

DAŇO, R.: Samostatne stojace pece zo 6. až 13. storočia na Slovensku. Diplomová práca FF UK Bratislava 1995.

HABOVŠTÍK, A.: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava 1985.

HOLUB, P. - KOLÁŘIK, V. - MERTA, D. - PEŠKA, M. - ZAPLETALOVÁ, D. - ZÚBEK, A.: Ke stavu poznání nezdelené meštanské architektury vrcholne stredovéku Brna. In: Forum urbes medii aevi II., Brno 2005, s. 44-101

KLČO, M.: Stredoveké nálezy z Vrbového. In: AVANS v roku 1988, Nitra 1990, s. 93.

PLESSINGEROVÁ, A.: Vývoj topenište, jeho využívaní a význam ve slovenských obcích pod Javorníky. In: Sborník Národného muzea v Praze, řada A-Historie, Praha 1963, s. 149-230.

RUTTKAY, M.: Dedina a dom vo vrcholnom stredoveku. In: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Bratislava 1998, s. 37-66.

RUTTKAY, M.: Pece na ranostredovekých sídliskach juhzápadného Slovenska. In: Archeologia historica 15, 1990, s. 337-347.

SAMUEL, M.: Stredoveké nálezy z Veľkých Kostoljan. In: AVANS v roku 1995, Nitra 1997, s. 164.

SKRÚŽNÝ, L.: Prispätek k třídení a chronologii slovanských otopných zařízení na území ČSSR. In: Památky archeologické LIV, 1963, s. 234-263.

STANIČ, I.: Prispěvok k poznaniu počiatkov mesta – nálezy vo výkope horúcovodu na Trojičnom námestí v Trnave.

In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 5, Trnava 2002, s. 11 - 18

STANÍČ, I. – URMINSKÝ, J.: Nálezy drevozemných objektov na Hviezdoslavovej ulici 12 v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 7, Trnava 2004, s. 9 – 28.

ŠALKOVSKÝ, P.: Dedinský dom a sídlo vo včasnom stredoveku. In: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Bratislava 1998, s. 9-36

URMINSKÝ, J.: Stredoveká Trnava vo svetle nových archeologických nálezov. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 4, Trnava 2001, s. 21 - 26

Resümee

Zwei mittelalterliche Öfen im historischen Kern der Stadt Trnava/Tyrnau

Gegenstand des Beitrages sind die Ergebnisse der archäologischen Grabung in der Haulikova ulica hinter der Synagoge Status quo und dem Souterrain des Bürgerhauses in der Hviezdoslavova ulica Nr. 7 in Trnava. Im Verlauf beider Grabungen wurden mittelalterliche Wärmeanlagen – Öfen aus der Zeit des Hochmittelalters gefunden. Der Ofen in der Haulikova ulica ist durch aus dem Ende des 13. Jh. stammende Keramik mit seinem Schwerpunkt in das 14. Jh. datiert, den Ofen aus dem Souterrain des Hauses in der Hviezdoslavova ulica Nr. 7 datieren wir mit seinen Grundzügen in die erste Hälfte des 13. Jh. In beiden Fällen handelt sich um selbstän-

dige Einrichtungen zur Wärmeerzeugung, beide hatten allerdings eine unterschiedliche Konstruktion und Funktion. Mit dem Ofen aus dem Raum östlich der Synagoge wurde Wärme für die Vorbereitung von Speisen erzeugt, wovon die Qualität des waagrecht angelegten Estrichs zeugt. Er war in das Objekt unter Ausnutzung einer Holzkonstruktion, verschmiertem Lehm, auf den anschließend eine starke Schicht Löss gehäuft und eingestampft worden ist, eingelassen. Es ist gelungen, eine hypothetische Konstruktion seiner Holzkonstruktion und die Idealkonstruktion des Materials zu rekonstruieren. Der Ofen im Souterrain des Hauses in der Hviezdoslavova ulica Nr. 7 wurde auf der Terrainoberfläche als Kuppelofen aus Ton errichtet, wobei das Niveau des Terrains damals um ca. 3 m niedriger lag als das

derzeitige Niveau der Hviezdoslavova ulica. In diesem Falle ist es nicht möglich den genauen Verwendungszweck des Ofens zu bestimmen, die Heizfunktion und die Benutzung zur Vorbereitung von Speisen oder landwirtschaftlichen Produkten lässt sich aber ausschließen. Der Ofen könnte für die Bearbeitung von Metallen in der Metallurgie oder der Schmuckherstellung dienen, ausschließen lässt sich auch nicht seine Nutzung zum Brennen von Keramik, wenngleich der Boden des Ofens für diesen Zweck nicht gut hergerichtet ist. Beide Funde sind Beiträge nicht nur zu Erkenntnissen über das Hochmittelalter in Trnava, sondern auch aus Sicht der Konstruktion der Öfen interessant, und der Ofen in der Haulikova ulica ist auch aus typologischer Sicht bedeutend.

O histórii objektu z pohľadu archívnych prameňov

(Z. Rábiková a R. Macura)

Predmetný príspevok si kladie za cieľ osvetliť dejiny jednej pamiatky - záhradného pavilónu známeho ako Spiegelsaal a tým aj poopraviť tradovaný názor o ňom. (obr.1)

Určite pre mnohých Trnavčanov, a to nielen historikov, ale aj tých, ktorí k pavilónu zablúdili pri potulkách Trnavou, je tajuplnou stavbou, ktorá láka pre svoju odlišnosť, jedinečnosť a v podmienkach Trnavy aj ojedinelosť. I keď sa teraz nachádza v zajatí modernej architektúry 20. storočia, zhmožduje kúsok „zašľych čias“ a spôsob života na konci 18. a v priebehu 1. polovice 19. storočia. Treba však povedať, že súčasný urbanizmus Hospodárskej ulice vznikol až panelovou výstavbou na konci 60. rokov 20. storočia. Dovtedy bola zložená zo samostatných domov, majerov, domov a záhrad. Táto štruktúra sa začala tvoriť od konca 18. storočia, pričom podnetom na jej vznik bol nový klasicisticko-romantický životný štýl, ktorý obyvatelia miest odpozorovali od šľachty.¹ Súkromné záhrady s cudzokrajnými rastlinami, letohrádky či pavilóny už nie sú len súčasťou rozsiahlych šľachtických parkov, ale sa stávajú súčasťou miest.² Kedže urbanistickej štruktúre starého mesta Trnavy, vtesnaného do hradieb, nedovoľovala vytváranie takýchto záhrad vo svojom vnútri, začali postupne vznikať práve na západ od mesta. Dôkazom toho je do dnešných dní zachovaný klasicistický pavilón na ulici Terézie Vansovej a záhradný pavilón známy ako Spiegelsaal.³

Prvýkrát sa o záhradnom pavilóne, nazývanom Spiegelsaal dozvedáme z archívnych prameňov z roku 1791,⁴ a to za pozoruhodných okolností (obr.2). V tomto roku ctihoný pán Jozef Skolonič požiadal mesto Trnava, aby mohol dostavať už započatú stavbu filagórie (záhradného domčeka) vo svojej záhrade na majeri, ležiacej za bránou otcov františkánov, ktorá zhora susedila so záhradou pána Mikuláša Šimkoviča a zdola so záhradou dôstojného pána Juraja Hollošího. Na miesto boli mestom dňa 12. septembra 1791 vyslaní traja mestskí poverenci - konzul Martin Mentler, senátor Stanislav Imrikovič a tribún ľudu Anton Hoffman. Priestor pre-

Obr. 1. Pavilón po obnove exteriéru, pri poblade z Kalinčiakovej ulice

skúmali i v prítomnosti mestského účtovníka Pavla Granszkého a murrárskeho majstra Michala Himmera. Ako vysvitá zo správy, ktorú vyhotobili po obhliadke pre mesto, poslední dva boli prítomní z čisto praktických dôvodov. Vyslanci totiž zistili, že žiadateľ už so stavbou filagórie kruhového tvaru začal, dokonca mury už boli vytiahnuté do výšky 1. poschodia. Závažnejšie však bolo iné zistenie, a to, že časť zo stavby zasahovala i do verejnej cesty, ktorá vedla za majermi (v smere sever – juh). Išlo však len o polovicu siahaj – čo predstavuje približne 90 cm, pričom cesta mala šírku 4 siah. A toto presne vymeral prítomný murrársky majster. Kedže tento zásah stavby do cesty neohrozil jej riadne užívanie a funkčnosť, mesto vyslovilo súhlas s dokončením stavby filagórie, a to pod podmienkou, že

žiadateľ zaplatí 20 zlatých. Túto sumu s najväčšou pravdepodobnosťou vypočítal prítomný mestský účtovník. Ziskaný obnos sa mal obratom použiť na vymaľovanie mestskej veže.

Uvedená správa a celé konanie okolo výstavby záhradného pavilónu dávajú tušiť, že Skoloničove stavebné plány na časti mestského pozemku pravdepodobne z dôvodu malého rozsahu vlastnej záhrady, prezradil niektorý z dobroprajných susedov. Nám sa však vďaka tomu zachoval prvý záznam o tejto pozoruhodnej stavbe. Filagória bola dokončená v roku 1792, ako to hľásia letopočet nad vstupom.

Vyvstáva tak otázka kto vlastne bol Jozef Skolonič a aký bol jeho vzťah k mestu Trnava. S jeho menom sa prvýkrát stretávame už v roku 1781. V tomto roku vystupuje

29 Nov
In favore aperte p[ro] Sententiam per vigorem notum Tractat[em] D[omi]ni Petri
A[ntoni]i 1791 die reci 102 y[er]is regni Doctori Spiritu D[omi]ni Petri
Iacobi Bononi Cittatis Brescianae Regiomontanorum in Bresciano
Abdicatione causa formulae Cib[us] Transfervit[ur] cui i[st]a Actio
Sanktorum ab infra recta R[es]ponso D[omi]ni Georgii Pollicy Socie
advocavit, isto extenui jam capta[re] Chalagorius anglicus
explicans, Judicatrices eximissi, Iustitia illud ad agros populi
malos protinus, in Provincia D[omi]ni Pauli Grancifoli Ricinifolii
Magni y[er]i Murorum Iniquitatis Tunc Oculatae videntur
Emperacionis Fundamentorum Chalagorius ad uadinae
non Duxenda Musu[rum] E[st]imand[us] Circuli praeaffectionem Adi-
ficii jam capta[re] ad unam Regia, duos p[er] dies et quatuor
realitas esse extenuit, in toto ynde depideret illam An-
pliacionem et Regias et efficeret. Ma[re] rectus annelator agros
medianum Atque Regiam in Latinidine Confituente. Cypriodi
spak[us] D[omi]ni Regentis vel ex eo ced[er]e posse opinamus, cum
protectione Tussi[rum] Curiae Representatoris plus 20. approximeret,
in verpi agros in Receptione sui locis excepta[re] fidem, to-
ra alioquin planari debente. Cypriod[us] Prædicta
pro nos Oculata, datam Opinione Judicio et Magistris
subfecta p[ro] sententiam facimus et Magistris Relationem fieri
die 15 y[er]is 1791

Martinus Marder se p[ro]p[ter]ea
Samuelus Jurković
y[er]i citi[us] S[an]cti Petri 29

Ambrož Hoffmann
y[er]i 29 Attia

Obr. 2. Správa mestských vyslancov zo dňa 15.9.1791 vo veci prešetrenia žiadosti J. Skoloniča – najstarší písomný záznam o zdôradnom pavilóne. MV SR ŠA BA tobočka Trnava

v daňových knihách ako árendátor - nájomca viacerých mestských majetkov- majerov, dedin a pozemkov.⁵ V ďalších rokoch dokonca získal od mesta do nájmu hostinec U čierneho orla a tiež Kamenný mlyn.⁶ Jeho podnikateľské aktivity však neboli zamerané len na samotné mesto. Podľa zachovaného vyúčtovania zo dňa 28. októbra 1786⁷ rozbehol podnikanie aj s pivovarníkom Michalom Valterom, nájomcom Trnavského mestského pivovaru.⁸

Jozefa Skoloniča môžeme s naj-

väčšou pravdepodobnosťou stožniť s Jozefom Skoloničom, ktorý spolu s bratom Františkom získal dňa 24. januára 1783 od cisára Jozefa II. šľachtictvo a erbovú listinu (armáles). Pochádzali z Chorvátska.⁹

Prečo sa práve Trnava stala mestom Skoloničových podnikateľských aktivít je zatiaľ otázne. Do Trnavy prišiel sám a v prvých rokoch jeho pôsobenia sa v meste ani neusadil. Tento stav sa však predsa len mení - dňa 12. mája 1789 biskup a kano-

Obr. 3. Poblad na krčmu Spiegelsaal zo šesťdesiatych rokov 20. storočia. Šeles-tiak, J.: Premeny Trnava vo fotografii. Trnava: Tirna 2005.

nik Imrich Okoliční predáva svoju zem- majer so záhradou, ležiacou v susedstve záhrad Jána Šimkoviča a kanonika Juraja Hollošiho pánovi Jozefovi Skoloničovi de Hodos za 1051 zlatých.¹⁰ Išlo o pozemok, na ktorom o dva roky neskôr začal so stavbou filagórie.

Jozef Skolonič nevlastnil v meste okrem spomenutého majera za hradbami žiadnu inú nehnuteľnosť a taktiež neboli prijatý za trnavského mešťana. Zdá sa teda, že do Trnavy sústredil len svoje podnikateľské aktivity a nemal úmysel sa tu usadiť. Skolonič asi stále zostával natrvalo usadený v dedine Vydrany (Hodos),¹¹ z ktorej pochádzal, tak ako to bolo zaznamenané vo vyššie uvedenej kúpnopredajnej zmluve. Samotná filagória - odraz určitej prestíže a postavenia - bola s najväčšou pravdepodobnosťou využívaná len niekoľko týždňov, resp. mesiacov v roku.

Skoloničovo podnikanie neboľo asi veľmi úspešné, keďže už na začiatku 19. storočia sa jeho predmestský majer ocitol v rukách veriteľov.¹² Avšak len na jeden rok, lebo už v roku 1801/1802¹³ ho vlastní cirkevný hodnostár ostrihomský kanonik (od r.1786) Jozef Kluch.¹⁴ Ten vlastníl majer aj potom čo sa stal kapitulným vikárom (1806) a titulárnym biskupom v Trnave a od roku 1808 (1808-1826) nitrianskym biskupom. V roku 1806 Kluch rozšíril majer o susednú záhradu, na ktorej stála akási stavba, kúpou od generálneho vikára trnavského dištriktu a pomocného rábskeho biskupa Jozefa Ignáca Viľta za 3352 zlatých.¹⁵ Tým majer ziskal rozlohu, akú mal až do polovice 20. storočia.

Po biskupovi Kluchovi vlastnili predmestský majer od roku 1812¹⁶ postupne jednotliví členovia rodiny Frimmelovej: najskôr Jozef Frimel, potom jeho manželka (už ako vdova), syn Ján – profesor teológie v Nitre a napokon dcéra Anna s manželom Kajetánom Zadlom (Czadl). Zadlovci sa stali majiteľmi v roku 1836.¹⁷ Kajetán Zadl bol dňa 12. mája 1820 prijatý za trnavského mešťana. Bol zvonolejárom, pochádzal z Rakúska.¹⁸ V roku 1851 požiadal Zadl mesto o pôžičku 5 000 zl., za čo založil dom na Pekárskej ulici, predmestský majer so záhradami a pole.¹⁹

Ešte rok po jeho smrti (1858) bol majer v rukách jeho dedičov, na krátku dobu (1860/1861) bol jeho vlastníkom Hermann Groszmann²⁰ a po ňom v rokoch 1862 – 1875 Imrich Paulovič.²¹ Po ňom prešiel majer dedením na takmer sedem-

Obr. 4. Výrez z Katastrálnej mapy Trnavy z roku 1895. 1. krčma Spiegelsaal, 2. záhradný pavilón. Ústredný archív geodézie a kartografie Bratislava

desiat rokov do rúk rodiny Krausz.²² Vojtech Krausz – prvý majiteľ – bol 28. septembra 1878 prijatý za trnavského mešťana. V tom čase mal 29 rokov, bol ešte slobodný a ako zamestnanie sa uvádza, že bol gazdom. Bol rodákom z Trnavy.²³

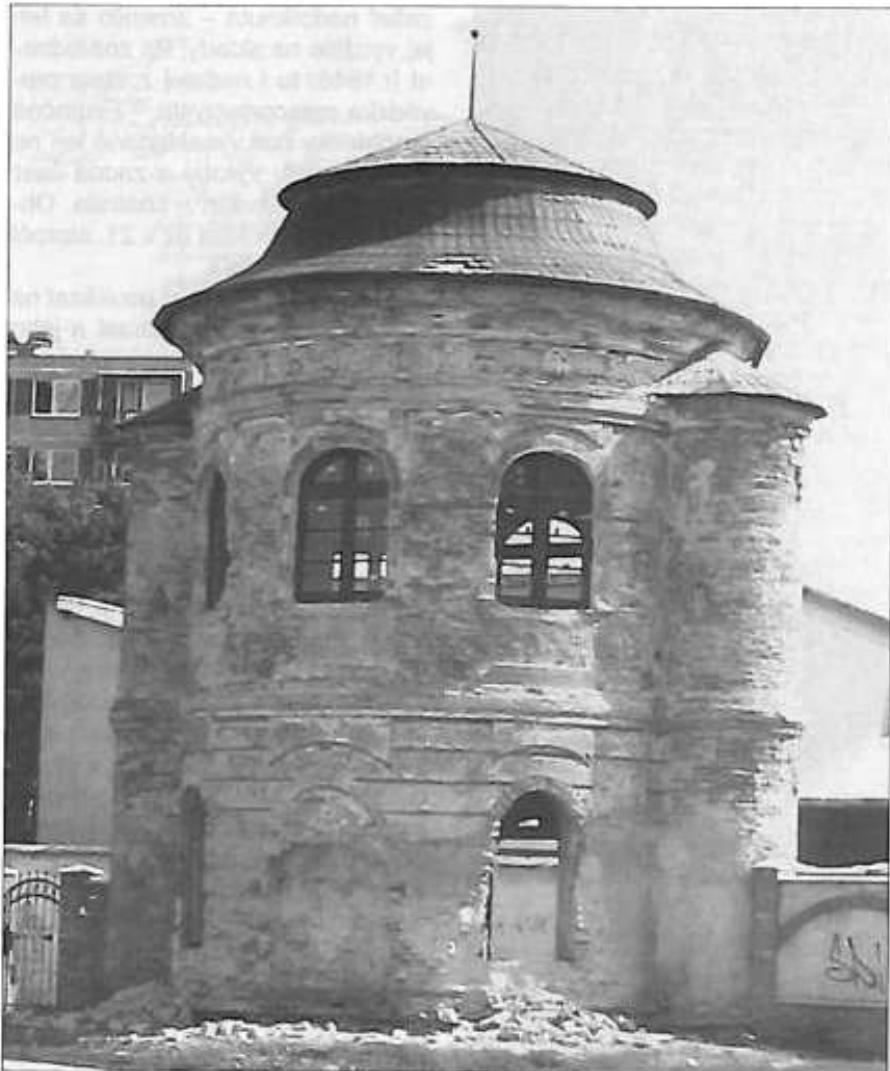
Možno povedať, že posledným majiteľom z rodiny Krausz – Ottom – bol spečatený aj osud majera. Dňa 8. júna 1942 predal Otto celý dom na Hospodárskej ulici č. 8 Jozefovi Hulíkovi. Ten ešte v tom istom roku požiadal Okresný úrad

v Trnave o jeho zbúranie. Úrad jeho žiadosti vyhovel len čiastočne; povolil mu zbúrať uličnú časť, kde boli štyri jednoizbové byty a zadnú otvorenú šopu. Ponechaná a patrične opravená mala zostať obytná časť pristavaná ku starej veži tzv. Spiegelsaal. K zbúraniu prednej časti naozaj došlo, lebo Hulík si tu zamýšľal postaviť údenársky závod, ktorý pre tesnosť miesta chcel prestúpovať z Františkánskej ulice.²⁴ V prednej časti tak postavil výrobňu údenin, ale zadná zostala

zatiaľ nedotknutá – zmenilo sa len jej využitie na sklady. Po znárodnení (r.1948) tu i ďalej zostala prevádzka mäsopriemyslu.²⁵ Finančné prostriedky boli vynakladané len na modernizáciu výroby a zadná časť – záhradný pavilón – chátrala. Obnovy sa tak dočkala až v 21. storočí za nového majiteľa.

Potrebné je však tiež poukázať na samotný názov Spiegelsaal a jeho nositeľa.²⁶ O záhradnom pavilóne sa traduje, že v ňom bola tanecná sála so zrkadlami - spiegelsaal, čiže zábavný podnik pre vyššie spoločenské vrstvy, a preto je Trnavčanmi nazývaný „Špíglšál“. Pochybnosti o takomto využití predsa len vyvoláva príliš malý priestor.²⁷ Zábavný podnik s takýmto názvom v Trnave mimo hradieb mesta však naozaj existoval. Mikuláš Schneider – Trnavský o ňom zachoval podrobnejšiu správu vo svojom prispevku o spoločenskom živote v Trnave v druhej polovici 19. stor.²⁸ Z jeho opisu je zrejmé, že tanecná sála v tomto podniku bola ozdobená zrkadlami, osvetlená lustrami z brúseného skla a petrolejovými lampami. Pozdĺž stien stáli pozlátené lavice, ďalšie ozdoby boli obtiahnuté červeným zamatom. K Spiegelsalu patrila aj záhrada, v ktorej sa v lete popíjalo a spievalo. Táto spoločenská a zábavná miestnosť sa nachádzala na rohu pri riaditeľských domoch cukrovaru.²⁹ Je pravdepodobné, že Schneider – Trnavský opisal podnik a jeho zariadenie podľa nejakých starších písomných alebo fotografických materiálov, pretože podnik v tom čase už niekoľko desaťročí nefungoval a o jeho lokalizácii chýbala medzi bežnými Trnavčanmi v 30. rokoch 20. storočia vedomosť.

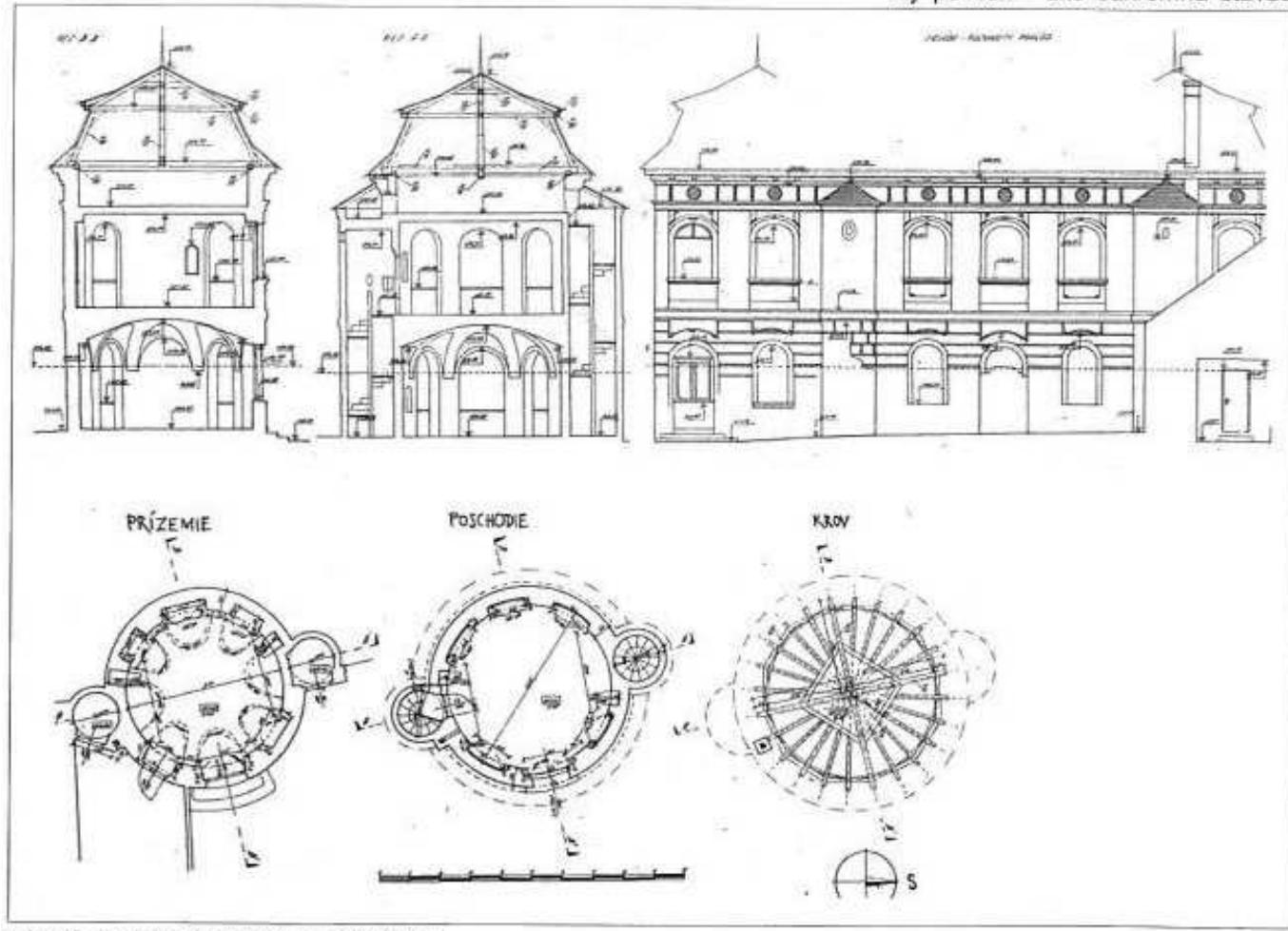
Avšak tento lokalizačný údaj bol smerodajný pri výskume umiestnenia zábavného podniku a jeho možného stotožnenia so záhradným pavilónom. V nároží Hospodárskej a dnes už neexistujúceho vyústenia Fándlyho ulice sa skutočne nachádzal rožný dom (obr.3), ktorý však bol zbúraný v súvislosti s panelovou výstavbou v 60-tych rokoch 20. storočia.³⁰ Archivným výskumom bola potvrdená prítomnosť krčmy – zábavného podniku v tomto dome. Najstarší záznam o krčme nazývanej Spiegelssal pochádza z roku 1811/12.³¹ Jej vlastníkom bol Martin Lenner, ktorý ju prevádzkoval už v roku 1805, resp. 1806. Lenner mal výčap aj v meste, vo svojom dome na Pekárskej ulici. Majer na predmestí Trnavy, v ktorom bola krčma Spiegelsaal vlastnil v rokoch 1804–1815. V roku 1812 bol ocenený na

Obr. 5. Stav fasád pred začatím obnovy v roku 2006

10 000 zlatých.³² Podľa tohto oceňenia si môžeme urobiť predstavu, ako majer v tomto období vyzeral. Vpredu, od hradieb, stála budova so škridlovou strechou, v ktorej boli dve izby, kuchyňa a pece na pečenie chleba. Vzadu sa nachádzala staršia dlhá stavba so slamenou strechou. V nej boli tri izby, kuchyňa a komora. Na túto stavbu nadvázovala maštaľ so záhradou, v ktorej boli vysadené stromy. V tomto súpise sa krčma ani jej názov ne spominajú. V roku 1815 predal Martin Lenner celý predmestský majer Jozefovi Kirchnerovi a jeho manželke Anne za 3500 zlatých.³³ Na konci roku 1816 zaňho zaplatili Jozef Kristelka s manželkou Alžbetou už 5 000 zlatých.³⁴ Prevádzka predmestskej krčmy bola ukončená pravdepodobne po Kristelkovej smrti v roku 1840. Potvrdzujú to daňové knihy a kúpnopredajná zmluva z roku 1842 medzi Kristelkovým synom Františkom a Šimonom Zugmanom.³⁵ V samotnom texte zmluvy je krčma Spiegelsaal uvedená, avšak neskôr pravdepodobne pred podpisom ju výčiarkli. Krčmu opäť obnovila vdova Alžbeta Zugmanová v 2. polovici 40. rokov 19. storočia.

Výsledky tohto výskumu, tak dávajú ako jedinému za pravdu M. Schneiderovi Trnavskému. Záhradný pavilón - ako súkromná stavba

Obr. 6. Zameranie objektu z roku 1979.

Obr. 7. Nápisová doska z roku 1909

(na parcele 856) a Spiegelsaal - ako verejný zábavný podnik (parcele 852) sú dve rozdielne stavby (obr.4).³⁶ Stáli v tesnej blízkosti, oddeľovala ich len Szmekalova, tzv. botanická záhrada. A tu azda treba hľadať príčinu, prečo bol záhradný pavilón identifikovaný so Spiegelsaalom. Chýr o sláve niekdajšej starej krčmy sa dal v 1. pol. 20. storočia len ľahko spojiť s polorozpadávajúcou nárožnou stavbou a bolo jednoduchšie uveriť, že pavilón bol tým chýrnym podnikom. Bolo by však nesprávne nazývať ho Spiegelsaalom, pretože mu názov historicky nepatri. Pravdou však zostáva, že prenesením tohto názvu z krčmy na pavilón sa tak zachoval pozoruhodný názov, ktorý dal napokon meno i celej štvrti.

Stavebno-historický vývoj objektu a priebeh jeho obnovy (M. Kazimír)

Na predošlé informácie o histórii objektu z pohľadu archivných údajov v nasledujúcej časti nadvádzajú informácie o stavebno-historickom vývoji objektu a o spôsobe a priebehu jeho obnovy. Z architektonicko-historického hľadiska môžeme objekt stručne charakterizovať ako solitérnu dvojpodlažnú valcovú stavbu s vonkajším priemerom 6,5 m, ktorej pôvodnou súčasťou sú aj dve mierne znížené a taktiež valcové hmota schodiskových rizalitov. Hlavná hmota je ukončená kruhovou manzardovou strechou. Okrem schodísk sú obe podlažia len 1-priestorové. Spodný priestor je zaklenutý kupolou s pravidelné rozmiestnenými ôsmimi 3-bokými lunetami. Horná miestnosť je plochostropá. Typologicky predstavu-

je budova záhradný pavilón - rozsahom malú murovanú neobytnú stavbu určenú na odpočinok, samostatne stojacu v parku alebo záhrade. Dôvodom vzniku budovy teda nebolo vytvorenie bytovej jednotky. Stvárnenie tejto malej stavby však bolo také honosné, že ho môžeme pokoju označiť ako reprezentačné. Neslo však len o reprezentačné poňatie exteriéru budovy, kde sa okrem pôsobivej, symetrickej, citlivovo hmotovo vyváženej kompozície valcových útvarov, výrazne uplatnila štuková výzdoba. Prekvapujúcejšie bolo, že budova svojou kvalitou stvárnenia nezaostávala ani v interiéri. Pritom pri konštatovaní reprezentačnosti pavilónu je potrebné si uvedomiť, že išlo len o doplnkovú stavbu v rámci širšieho, už jestvujúceho areálu, ktorý plnil obytnono-hospodársku funkciu. Z toho vyplýva aj ďalšia zaujímavá skutočnosť, že hlavná obytná budova, ktorú na základe katastrálnej mapy Trnavy z roku 1895 lokalizujeme do uličnej čiary dnešnej Hospodárskej ulice, musela byť nielen staršieho pôvodu (zrejme ešte barokového), ale určite z hľadiska architektonického riešenia nemohlo ísť o nejakú podradnú stavbu a to aj napriek tomu, že podľa grafického stvárnenia v spomínamej mape bola budova len jednopodlažná. O to väčšia škoda, že bola už v 1. polovici 20. storočia pri prestavbe a zmene využitia areálu odstránená. Na druhej strane sa však problematická využiteľnosť podpisala pod chátrajúci stav objektu, do ktorého údržby v rámci priemyselného

závodu už nikto nevidel rozumný dôvod investovať. Holú existenciu pavilónu tak zachránil len fakt, že bol v roku 1963 vyhlásený za kultúnu pamiatku. V roku 1979 sa konečne začalo uvažovať o jeho obnove. K čiastočnej realizácii však došlo až koncom 80-tych rokov, kedy bola obnovená strecha a vytvorená izolácia múrov proti zemnej vlhkosti. To umožnilo objektu aspoň prežiť následnú dobu reštitúcií, keď rodina Hulíková napriek mnohým výzvam nemala záujem do vráteného objektu investovať. Cenný objekt sa však napokon dočkal svojich záchrancov. Noví vlastníci Ing. Ján Hidvéghy a Anastázia Tomašovičová kúpili objekt s cieľom vrátiť mu niekdajší „lesk“.

Obr. 8. Fotografia z roku 1979 s pôvodnou výplňou jediného nezaslepeneho okna

Obr. 9. Fotografia časti fasády z roku 1979 s fragmentárne zachovaným zrakadlom rizalitu

Obr.10. Pohľad z Kalinčiakovej ulice na pavilón spred roku 1938

Pred začatím obnovy exteriéru v roku 2006 bol stav fasád viac ako dezolátny. (obr.5) Ich štuková výzdoba takmer úplne zanikla a súvislejšie plochy omietok sa zachovali len v rámci slepých okien. Našťastie existovalo kvalitné geodeticke zameranie z roku 1979³⁷ (obr.6) a fotografie z toho istého roku, zachytávajúce sice už tiež značne narušenú, ale predsa len v omnoho väčšom rozsahu zachovanú štukovú dekoráciu fasád.³⁸ Z hľadiska ochrany pamiatkového fondu bola cieľom prebiehajúcej obnovy objektu maximálna možná prezentácia pôvodného výrazu z roku 1792, k čomu výrazne napomohla spomínaná staršia dokumentácia. Ani tá však nemohla dať odpoveď na všetky neznáme skutočnosti, ktoré si bolo treba fyzicky overiť priamo na stavbe. Tu poskytol Krajský pamiatkový úrad Trnava vlastníkom odborno-metodickú pomoc. Jednou zo zásadných otázok, na ktoré bolo

treba dať jasnú odpoveď vo vzťahu k primárnemu stavu objektu bolo zistenie pôvodnej funkčnosti jednotlivých vtedy slepých exteriérových

Obr.11. Detail z obrázka č. 10 s parapetnou výplňou strednej okenné osi a so štukovým datovaním vzniku pavilónu

otvorov. Bez sondážneho zásahu do muriva totiž nebolo možné vylúčiť, či aspoň niektoré z otvorov neboli už od počiatku len slepými oknami (vzhľadom na ich veľký počet na tak malej stavbe). Pred overením pôvodného stavu bol na prizemi hlavnej valcovej hmoty objektu jediným funkčným otvorom vstup z východnej strany, v strednej osi medzi rizalitmi a na poschodi jedený okenný otvor situovaný nad ním. Sondami sa ale podarilo zistiť, že objekt nemal pôvodne žiadne slepé otvory. Dôležitým nálezom z hľadiska pôvodného dispozično-prevádzkového fungovania pavilónu bolo zistenie existencie druhého exteriérového vstupu do miestnosti prízemia. Nachádzal sa v protifálej polohe jestvujúceho východného vstupu, kde teda nebolo predpokladané okno. Zároveň sme rozborom materiálu zistili, že všetky otvory boli zaslepené naraz a to rovnakými tehłami, ktoré podľa označenia „Mitacsek“ v obdižníkovej vpadline

Obr.12. Rekonštrukčná kópia číslíc dátumu

boli vyrobené v období okolo roku 1900. Možno to dať zároveň do časového súvisu s nálezom dosky s nápisom „Klopper Jozef toto robil

Obr. 13. Nález pôvodnej maliarskej výzdoby miestnosti prízemia

Obr. 14. Stena miestnosti poschodia s nikami a vstupom zo severného schodiska po odstránení jebo zámurovky

Obr. 15. Nika pre osvetlovacie teleso v južnom rizalite

otobri 1909", ktorá bola zabudovaná do steny severného schodiskového rizalitu. (obr.7) Z dôvodu prinavrátania pôvodného výrazu boli zámurovky všetkých otvorov odstránené. Zároveň s tým však vystala ďalšia otázka, týkajúca sa riešenia chýbajúcich okenných výplní. Pre jej vyriešenie mala rozhodujúci význam jedna z fotografií z roku 1979, (obr.8) zachytávajúca v jednom nezaslepenom okne ešte aj časť jeho výplne. Prekvapujúce je, že jej vyhotovenie nebolo typicky klasicistické, teda dvojité, s vonkajšími kridlami v lici fasády, otváranými do exteriéru. Ako možno vietať z fotografie okenná výplň bola z konštrukčného hľadiska riešená len ako jednoduchá - jednovrstvová, osadená v hĺbke ostenia, sledujúca zaoblenie pôdorysu stavby. Navyše pevný kríž rámu 4-kridlového okna mal z exteriéru typický znak baroka - oblý prút, v križení ešte dekorovaný diamantovým rezom. Príklad okenných výplní objektu poukazuje na anachronické prežívanie prvků v prevedení typickom pre staršie slohové obdobie, na vtedy aktuálne modernej novostavbe. To, že výplne boli vyrobené priamo pre pavilón a neboli sem prenesené z inej, staršej - barokovej stavby, dokazuje ich pôdorysné zaoblenie korešpondujúce s pôdorysným zakrivením fasády. Použitie „barokových“ okenných výplní ale malo aj svoj logický a prozaickejší dôvod. Ten spočíval v šetrení financií na ich výrobu, lebo v barokovom riešení boli prakticky o polovicu lacnejšie ako dvojité výplne, ktorých lepšie lepeľné vlastnosti by podľa pôvodného zámeru aj tak zostali nevyužité. Duplovanie výplne, ktoré môžeme označiť za vynález klasicistickej architektúry, malo totiž význam v zimnom období, kedy býval pôvodne pavilón mimo prevádzky, keďže nemal rišený ani vykurovací systém. Realizácia obnovy sa inšpirovala pôvodnými výplňami, podľa ktorých boli vyrobené náznakové rekonštrukcie, samozrejme dnes už s izolačným dvojsklom a bez pôdorysného zaoblenia, ktoré by v dnešnej dobe ľažko niekto vyrobil a ešte ľažšie zaplatil. Po vyriešení obnovy fasádnych otvorov nasledovala obnova exteriérových omietok, ktorú vykonávala firma Štukonz. Zachrániteľne v origináli boli len veľmi malé fragmenty pôvodných plôch omietky. Zväčša bolo treba robiť formy aspoň z fragmentov dekorácie a prvků domodelovať aj za pomocí starej fotodokumentácie a zamerania. Takmer kompletne sa museli znova

ťahať profilácie všetkých dĺžkových prvkov – rímsy a rustika prízemia. Väčším problémom boli ale prvky, ktoré od zdokumentovania v roku 1979 úplne zanikli. To bol aj prípad štukových zrkadiel s rozetkami vo vykrojených rohoch, ktoré zdobili poschodie schodiskových rizalítov. Ich výzor mohol byť odvodený len na základe fotografií. (obr.9) Zaujímavá situácia sa vyskytla pri obnove výzdoby parapetov okien poschodia, ktorá bola zachovaná len v mizivom rozsahu, takže si bolo treba pomôcť tiež spomínanými fotografiami a v tomto prípade aj zameraním fasády. Doložený sme mali vždy iba stav pod oknami susediacimi so schodiskovými rizalitmi. Akékoľvek poznatky o riešení parapetných štuk stredných okien absentovali. Pri realizácii obnovy sme vychádzali z predpokladu rovnakého riešenia parapetných výplní všetkých okien. Paradoxom bolo, že v deň keď boli takto vyhotovené sa podarilo vlastníkovi zohnať od zberateľa Trnavských fotografií - pána Romana Beňa fotografiu, ktorá je na základe porovnania s fotografiou z knihy „Trnava 1238 – 1938“ doteraz najstaršou znáomou fotografiou pavilónu. (obr.10) Pre nás mala o to väčšiu hodnotu, že ako jediná zobrazuje ešte zachovanú štukovú parapetnú výplň stredného okna. (obr.11) Na naše prekvapenie však bolo jej riešenie od susedných okien odlišné, takže bolo treba čerstvo spravenú prácu prerábať, aby sa výraz objektu maximálne priblížili pôvodnému riešeniu. Veľmi významným prvkom výzdoby exteriéru s veľkou výpovednou hodnotou bolo štukové datovanie doby výstavby objektu – rok 1792. Bolo vytvorené z rímskych číslic a umiestnené symetricky nad vstupom z ulice. Poznali sme ho len z fotografií z 1. polovice 20. storočia. Nám sa však ešte pred obnovou fasády podarilo objaviť obrys posledných troch odpadnutých rímskych číslic C I I. Spoznali sme tak pôvodnú výšku číslic a podľa polohy poslednej číslice aj šírku celého nápisu. Za pomocí fotografií s datovaním bolo potom možné vytvoriť jeho rekonštrukčnú kopiu. (obr.12) Na základe vyššie uvedených skutočností sme exteriér objektu dostali prakticky do pôvodného stavu z konca 18. storočia.

Pri overovaní fasádnych otvorov z interiérovej strany sa podaril jedinečný objav v miestnosti prízemia. V tejto miestnosti je s výnimkou spodných častí stien v podstate kompletne zachovaná primárna omietka aj so všetkými doterajšími

náterovými vrstvami. Objav sa týkal prvej náterovej vrstvy stien a klenby, viažúcej sa k dobe vzniku objektu. Táto vrstva nebola monochrómna, ale tvorila maliarsku výzdobu s vysokou výtvarnou kvalitou, ktorá ešte viac pozdvihla celkový reprezentačný charakter stavby. Maliarska výzdoba predstavuje ojedinelý motiv iluzívnej architektúry. (obr.13) Malba miestnosti má v návštěvníkovi vzbudzovať dojem, že sa nachádza v priestore akejsi filagórie, teda malé rezábarsky zdobenej drevenej architektúry s centrálnou dispoziciou, ktorej hustý raster iluzívnej konštrukcie je zvonku obrastený popinavou zeleňou, kde tu prerastajúcou aj do interiéru. Základná farba iluzívnej konštrukcie filagórie je svetlozelená, pričom k dokonalosti ilúzie prispieva jej postupné stmavovanie súvisiace s pomyselnou intenzitou prieniku sveta a tieňom. Z ďalších farieb iluzívna architektúra využíva okrové tóny a sivú až čiernu farbu.

V súvislosti s objavom maliarskej dekorácie bola zistená aj iná veľmi dôležitá informácia, viažuca sa k pôvodnému dispozično-prevádzkovému riešeniu objektu a sice, že v mieste dvojice luniet situovaných v styku s hmotami schodísk sú zamurované pôvodné dverné otvory, ktoré sprístupňovali točité schodiská priamo z interiéru. Na rozdiel

od ostatných otvorov, ktoré majú oblúkové ukončenie, boli dvere na schodiská pravouhlé. So zvyškom miestnosti ich tvarovo zjednocovali aspoň iluzívne oblúkové frontóny v nadpraží. Určitou záhadou, predovšetkým z hľadiska pôvodného účelu, pre nás zostávajú malé niky ukončené stlačeným oblúkom, nachádzajúce sa v stenách miestnosti prizemia i poschodia, po oboch stranach pripojenia schodiskových rizalítov. (obr.14) Aj keď sa nezachovali v pôvodnom stave, je jednoznačné, že nešlo o niky pre osvetľovacie telasá. Keďže výtvarná výzdoba stien nerešpektovala ich tekoniku a vnútro nik nemalo nikdy omietkovú úpravu, svedčí to o tom, že od počiatku museli byť v lici steny uzavreté na spôsob falošných dvierok, cez ktoré prebehla nerušene maliarska výzdoba. Predpokladáme, že niky boli zvnútra obložené drevom, alebo sa mohli do nich vkladať drevené, prípadne plechové schránky.

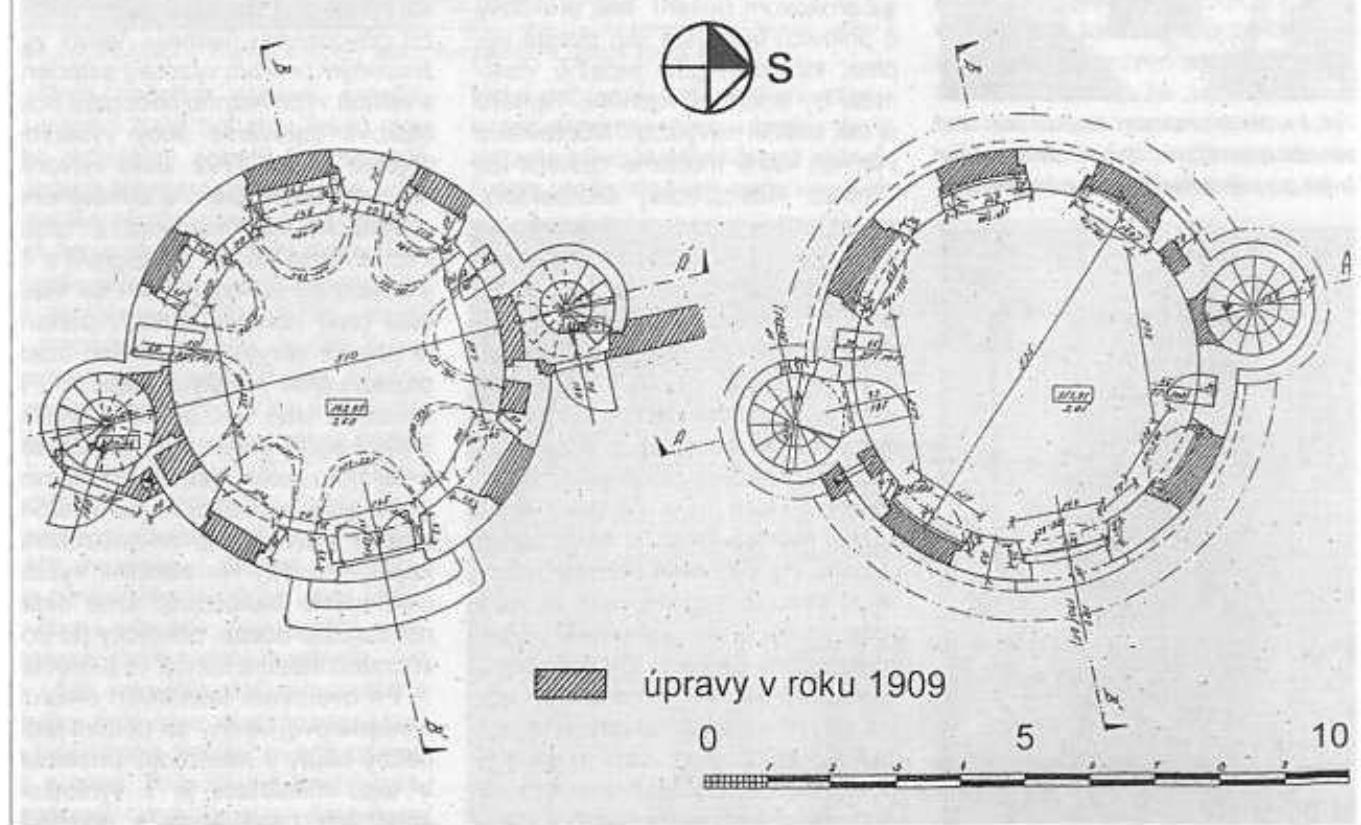
Na rozdiel od prizemia boli na poschodi z prevažnej časti steny dátnejšie odstránené omietky až po úroveň tehlového muriva. Keďže išlo z hľadiska využitia o hlavnú miestnosť objektu je prekvapujúce, že pôvodne nemala tiež maliarsku výzdobu stien. Pôvodný náter stien bol celoplošne svetloružovej farby. Pred obnovou bol vstup do miest-

ností len z južného schodiskového rizalitu. Obnažené murivo však prezradilo, že do miestnosti sa pôvodne dalo vstúpiť z oboch drevených točitých vretenových schodísk, cez pravouhlé dverné otvory. Pôvodná drevená fošnová podlaha bola dlhodobo znehodnocovaná obrovským nánosom holubieho trusu. Kedy presne došlo k odstráneniu točitých schodísk nevieme, ale podľa dokumentácie to bolo až po roku 1979. Nové drevené masívne stupne tak museli byť vyrobené len na základe známych slohových analógii.

Na základe terajšieho poznania pavilónu môžeme zo stavebno-historického hľadiska konštatovať, že stavba za vyše dve storočia svojej existencie neprešla výraznejšimi stavebnými zmenami. Vznikla ako slohovo čistá klasicistická novostavba s reprezentačným stvárnením, doplňujúca existujúci obytnno-hospodársky areál. Na základe najnovších poznatkov vieme, že išlo pôvodne o výrazne presvetlenú a tým pádom aj odľahčené pôsobiaci budovu. Okrem veľmi významného nálezu maliarskej výzdoby, najväčší posun vo vedomostiah nastal v poznani jej pôvodného dispozično-prevádzkového riešenia. Dnes vieme, že do budovy sa vstupovalo aj priamo zo zadnej ulice (terajšej Kalinčiakovej ulice) a zdobená miestnosť prizemia

prízemie

poschodie

Obr.16. Pôdorysy objektu po úpravách v roku 1909

Obr. 17. Pavilón aj s prístavbou na kresbe K. Vodlučku z roku 1952

bola predovšetkým komunikačným priestorom, akýmsi komunikačným uzlom, lebo okrem jej priechodnosti v osi ulica – dvor, boli kolmo na túto komunikačnú os situované aj pôvodné vstupy na obe schodiská. To ale nevylučuje aj možnosť iného ako len komunikačného využitia miestnosti, napríklad aj pre odpočinkové posedenie, čo bola typická funkcia filiárií. Novým dispozičným poznáním je aj pôvodná možnosť prístupu do miestnosti poschodia z oboch schodisk. Obdobne riešené schodiská neboli však už od začiatku úplne rovnocenné. Kým južné viedlo len na poschodie, severné pokračovalo až do podkrovia. V stene južného schodiska sa navyše nachádza pôvodná nika pre osvetľovacie teleso s kamenným parapetom (obr.15), čo dávalo lepšiu možnosť používania tohto schodiska potme. Aj preto pokladáme južné schodisko za hľanejšie. Zo zistených dispozično-prevádzkových skutočností vyplynulo, že hlavným priestorom objektu bola pôvodne miestnosť na poschodi.

Jediná úprava pavilónu, ktorá stojí za zmienku prebiehala v roku 1909. Kvalitu objektu ale nezvýšila. Naopak, napriek zachovaniu štukovej výzdoby získal objekt zamurovaním otvorov skôr pochmúrny, ale vďaka

tomu zároveň záhadný charakter. Aj keď išlo len o drobné murárske práce, výrazne sa tým zmenili prevádzkové vzťahy priestorov. (obr.16) Dolná miestnosť po zamurovaní vstupov na schodiská a vstupu z ulice stratila komunikačnú funkciu a začala jestvoať celkom nezávisle. Stala sa tak rovnocennou s miestnosťou poschodia. Obe schodiská boli sprístupnené novými dverami priamo zo dvora. Na poschodie sa však dalo dostať už len južným schodiskom. Vstup zo severného schodiska bol zamurovaný a toto schodisko sa tak stalo úplne podružným, využívaným len pri občasných kontrolách priestoru podkrovia. Pri tejto drobnej prestavbe už pribudol aj vykurovací systém, ktorého komínové teleso, vrátane pôvodného tvaru komínovej hlavice bolo obnovené pomocou starej fotodokumentácie. Svedčí to o tom, že objekt začal byť využívaný celoročne.

Po tejto jedinej skutočnej prestavbe objekt menil svoju tvár v podstate len v dôsledku chátrania z neúdržby. Niekoľko v období 1. československej republiky bola z južnej strany k pavilónu pristavaná prízemná stavba so sedlovou strechou, prepojená s ním dverami, prebúranými cez juhovýchodné okno. (obr.17)

Nehodnotná dostavba, v 2. polovici 20. storočia ešte rozšírená pre prevádzku másopriemyslu o ďalší pozdĺžny trakt s plochou strechou, bola odstránená ešte v polovici 90. rokov 20. storočia. Vytvoril sa tým predpoklad pre úspešnú realizáciu obnovy exteriéru, ukončenú v roku 2007. Na rok 2008 je plánované dokončenie obnovy interiéru. Jeho výsledná podoba bude ale závislá od finančných možností investorov na prezentácii jedinečnej maliarskej výzdoby prizemia, ktorej kompletne zreštaurovanie predstavuje najväčšiu položku. Je samozrejmé, že maľby musia zostať zachované v celom rozsahu, otázky je však rozsah ich vizuálnej prezentácie, respektive reštaurátorského prekrytie. Zo strany vlastníkov jestveje záujem odhaliť pre verejnosť a zreštaurovať aspoň určitú časť malieb, ktorá by vypovedala o významných pamätkových hodnotách tejto miniatúrnej stavby. Tu bude úlohou pamätkovej organizácie vybrať takú polohu a veľkosť analytickej sondy, ktorá by čo najviac vystihla celkový motiv a charakter výzdoby. Najideálnejšia by však bola voľba jej celkového zreštaurovania, vďaka čomu by v meste pribudol jeden z najatraktívnejších historických priestorov profánej architektúry.

Záverom treba vyzdvihnúť prístup vlastníkov, ktorí sa podujali aj za pomoc finančnej podpory štátu z programu Ministerstva kultúry SR „Obnovme si svoj dom“ na neľahkú cestu záchrany schátralej pamiatky. Vďaka dobrej spolupráci s nimi nemáme obavu o ďalšie zachovanie tohto malého, ale pritom unikátneho objektu. V rámci trnavského regiónu ide o jedinú a preto jedinečnú stavbu svojho druhu, bez známych slohových analógii, kedže záhradné pavilóny v Dolnej Krupej, Hlohovci a Chtelnici majú odlišné architektonické riešenie, pochádzajú z iných tzv. období a na rozdiel od Spiegelsaalu boli súčasťou areálov šľachtických sídiel - prepychových kaštieľov.

Poznámky

¹ Mapu mesta Trnavy z prvého vojenského mapovania v r. 1782-1784 porov. KLEIN, B.: Významné mestá Slovenska na tajných mapách 18. storočia. Bratislava: Veda, 2003. Porov. tiež mapu Trnavy z druhého vojenského mapovania v roku 1838, Hadtörténeti intézet és múzeum, Térképtár Budapest.

² STEINHÜBEL, G.: Slovenské parky

a záhrady. Martin: Osveta, 1990, s. 10-11, 24-27. ŠIMONČIČ, J.: Pavilón Spiegelsaal. In: ŠIMONČIČ, J.: Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia. Trnava: B-print, 1998, s. 315.

³ Neboli však jediné svojho druhu. Ešte v 30. rokoch 20. storočia sa spominajú okrem už uvedených ďalšie tri zaujímavé stavby na Hospodárskej ulici – jedna s dôrkymi polostĺpmi a portálom

zo začiatku 19. storočia, iná s figúrou leva a ďalšia so soškami anjelov. Porov. LOUBAL, A.: Krátke dejiny architektúry, sochárstva a maliarstva v Trnave. In: Trnava 1238-1938. Trnava: SSV, 1938, s. 124-155. Ďalej porov. zoznam pamätok vypracovaný Státnym pamätkovým úradom v Bratislave, ktorý sa stal podkladom pre ing. Iva Beneša povereného vypracovaním územného plánu mesta

Trnava. Archiv Pamiatkového úradu SR, fond Právni predchodcovia ústavu (1918-1951), kr.103, 1179/28. Tiež Ústredný archív geodézie a kartografie Bratislava. Pofný náčrt mesta Trnavy, r. 1895. Ten v západnej časti mesta zachytáva aj ďalšiu stavbu s kruhovým pôdorysom v záhrade dnes už neexistujúceho dvora.

⁴ MV SR, Štátne archiv v Bratislave, pobočka Trnava (dalej ŠA BA, pobočka Trnava), fond Magistrát mesta Trnava (dalej MG Trnava), Deputationalia, krabica 28, ar. 2, fasc.72, no.3, 15.9.1791. Ďalej porov. ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Magistrálny protokol rok 1791, II/32, s.422-423.

⁵ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Daňové knihy 1781, IIb/208.

⁶ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Daňové knihy 1787/88, IIb/221.

⁷ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Deputationalia, krabica 24, ar. 2, fasc.63, no.11. Dohoda medzi Skoloničom a Valterom sa týkala odberu určitého množstva piva a pálenky (Brandwein) z mestského pivovaru do krčiem v mestských dedinách ležiacich medzi Ružindolským lesom.

⁸ Blízšie o pivovarníkovi Michalovi Valterovi porov. RÁBIKOVÁ, Z.: Pôvod kaštieľa tzv. Káčeráku v Trnave vo svetle archívnych prameňov. In: Monumentorum tutela 16, Bratislava: PÚ SR, 2005, s. 161-168.

⁹ KEMPELEN, B.: Magyar nemes családok 9.zv., CD-ROM. Listina bola dňa 23.2.1795 potvrdená a konfirmovaná.

¹⁰ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Liber fundi 1786-1811, II/3.

¹¹ Vlastivedný slovník obcí Slovenska. III.zv. Bratislava: Veda, 1978, s. 293. Dedina bola tiež nazývaná Nemeshodos, pretože v nej žilo viacero šachtických rodov. A do nej pravdepodobne prišli Skolloničovci z Chorvátska.

¹² ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Daňové knihy 1800/1801, IIIb/ 235.

¹³ V jeho vlastníctve bol až do roku 1812. Porov. ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Daňové knihy 1801- 1812, IIIb/236 – IIIb/246.

¹⁴ K Jozefovi Kluchovi porov. Slovenský biografický slovník. III.zv. Martin: Matica slovenská 1989, s. 113. Kluch bol od roku 1773 profesorom etiky na Trnavskej univerzite, bol významným podporovateľom Bernolákovcov a ako biskup sa venoval

val najmä budovaniu a obnovie cirkevných staveb a rozvoju cirkevného školstva. Dal postaviť v rokoch 1818-1821 dom pre kanonikov v Nitre, v Hornom meste, ktorý má v nároží sochu Atlanta, známeho ako Corgoň. Nad vstupom do objektu je umiestnený jeho erb. Porov. tiež HOFMAN, J.: Nitra od konca XVIII. storočia do novej doby. In: Nitra. dejiny a umenie nitrianskeho zámku. Na pamiatku kneža Pribinu. Trnava: SSV, 1933, s. 123-135.

¹⁵ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Liber fundi 1786-1811, III/3. Kúpa sa uskutočnila dňa 11.9.1806. Porov. tiež ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Magistrálny protokol rok 1806, II/52, s. 255-256. Poukazom na neskoršie rozšírenie majera je i fakt, že až do polovice 20. storočia vystupujú obe tieto časti so samostatnými parcelnými číslami.

¹⁶ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Daňové knihy 1812- 1835, IIIb/247 - IIIb/292. Ďalej porov. ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Deputationalia, krabica 75, ar. 3, fas. 46, no. 11, 1.10.1836.

¹⁷ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Daňové knihy 1836- 1859. IIIb/295- IIIb/321.

¹⁸ ŠA BA, pobočka Trnava, Zbierka mikrofilmov, Matricula civium Tyrnaviensium 1708-1892, F12. Do súčasnosti je zachovaných okolo 25 zvonov, ktoré ulial Zadl medzi rokmi 1823 až 1857. V roku 1848 založil „občiansku stráž“, ktorá sa starala o nočnú strážnu službu a požiaru bezpečnosť v meste (z jej členov sa v roku 1868 vytvoril dobrovoľný hasičský zbor). Porov. SPIRITZA, J.: Biografický slovník zvonolejárov činných na Slovensku v druhom tisícročí. Bratislava: PÚ SR, 2002, s. 75-76. Tiež LEGÉNY, J.: Spolkový život v Trnave. In: Trnava 1238-1938. Trnava: SSV, 1938, s. 339-351.

¹⁹ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Relationes 1851, č. 14, krabica 35.

²⁰ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Daňové knihy 1857-61, IIIb/321.

²¹ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Daňové knihy 1862- 1875, IIIb/326- IIIb/347.

²² Správa katastra Trnava, Pozemková kniha Trnava, č. vložky 68, 2590.

²³ ŠA BA, pobočka Trnava, Zbierka mikrofilmov, Matricula civium Tyrnaviensium 1708-1892, F12.

²⁴ ŠA BA, pobočka Trnava, Okresný

úrad Trnava, 435-1942- 198-386 – odstraňovanie starých stavieb.

²⁵ ŠA BA, pobočka Trnava, ONV Trnava, Administratívne spisy, inv.č. 336, r. 1951. Máso produkt – tu porov. plány pre stavby podniku Máso produkt.

²⁶ Na zámenu pavilónu a krčmy prývrat upozornil spoluautor tohto článku. Porov. MACURA, R.: Trnavský Spiegelsaal – známy, neznámy. In: Novinky z radnice, roč. XVIII, č.2, marec 2007, s. 10-11.

²⁷ ŠIMONČIČ, J.: Pavilón Spiegelsaal, s. 315. LOUBAL, A.: Krátke dejiny architektúry, s. 124-155.

²⁸ SCHNEIDER-TRNAVSKÝ, M.: Hudobné a dramatické umenie v Trnave v minulosti a dnes. In: Trnava 1238-1938, s. 156-170.

²⁹ Domky patriace cukrovaru sa nachádzajú na Hopsodárskej ulici. Porov. ŠELESTIAK, J.: Premeny Trnavy vo fotografii. Trnava: Tirna, 2005, s. 128.

³⁰ Fotografiu objektu, v ktorom bola prevádzkovaná krčma porov. ŠELESTIAK, J.: Premeny Trnavy, s. 128-129.

³¹ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Contributionalia 1811/12, krabica 6.

³² ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Deputationalia, krabica 44, ar. 2, fas. 110, no. 7, 20.1.1812.

³³ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Liber fundi 1812-25, II/5, krabica 3. Predaď sa uskutočnil 25.4.1815.

³⁴ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Liber fundi 1812-25, II/5, krabica 3. Predaď sa uskutočnil 20.12.1816.

³⁵ ŠA BA, pobočka Trnava, MG Trnava, Deputationalia, krabica 83, ar. 3, fas. 65, no. 31, 6.7.1842.

³⁶ Porov. Katastrálnu mapu Trnavy z r. 1895. Ústredný archív geodézie a kartografie Bratislava.

³⁷ Geodézia, Bratislava. Meračská dokumentácia pamiatkového objektu, Pavilón „Spiegelsaal“, 31.3.1979, Archív KPÚ Trnava.

³⁸ Fotografie sú súčasťou dokumentácie BARTOŇOVÁ, B.: Zámer pamiatkových úprav klasicistického pavilónu Spiegelsaal v Trnave, apríl 1979, Archív KPÚ Trnava, Inv.č. T.71.

Resumé

Der Gartenpavillon „Spiegelsaal“ in Trnava/Tyrnau – ein neuer Blick auf das Denkmal

Der Beitrag widmet sich einem bemerkenswerten kleinen Bauwerk Trnavas – dem den Trnavaeern unter dem Namen „Spiegelsaal“ bekannten Gartenpavillon. Der Adelige Jozef Skollonič ließ für sich in den Jahren 1792-92 in seinem Garten auf einem Gutshof außerhalb der Stadtmauern diesen Rundbau errichten. Nachdem Skollonič mit seinen Unternehmungen keinen Erfolg hatte, wurde allerdings Jozef Kluch, der spätere Nitraer/Neutraer Bischof der Besitzer des Gutshofs mit dem Pavillon. Er erweiterte den Gutshof um den danebenliegenden Garten. Zu anderen bedeutenden Eigentümern des Pavillons gehörte u. a. der Glockengießer Kajetán Zadl. Der Beitrag berichtigt auch die tradierte Meinung über einen Tanzsaal mit Spiegeln, also einen „Spiegelsaal“, der

im Gartenpavillon untergebracht gewesen sein sollte. Durch eine Untersuchung der Archivalien wurde festgestellt, dass der Pavillon und der Tanzsaal zwei verschiedene Bauten sind.

Der zweite Teil des Beitrags richtet sich auf die bauhistorische Entwicklung des Objekts und damit auf die Art und den Verlauf seiner Erneuerung. Der ursprünglich repräsentative Pavillon wurde vor dem Beginn der Erneuerung über lange Zeit hinweg nicht unterhalten und genutzt. Der Zustand der Stuckdekoration an der Fassade war desolat und es drohte seine völlige Vernichtung. Die neuen Besitzer stellten sich zum Ziel, dem Objekt das Aussehen aus der Zeit seiner Entstehung zurückzugeben. Für die Erneuerung des 2007 beendeten Exteieurs waren eine historische Fotodokumentation und die Vermessung aus dem Jahre 1979 eine bedeutende Hilfe. Wichtig war der Fund einer Wandmalerei an den Wänden und

dem Gewölbe des Erdgeschosses, die das Motiv der Illusionsmalerei einer Architektur zum Inhalt hat – eines wie von rankendem Grün umwachsenen Holzaltars „Filagorie“. Die einzige Reparatur des Pavillons, die erwähnenswert ist, erfolgte 1909. Hierbei wurden nicht nur Fenster, sondern auch mehrere Türöffnungen vermauert. Gleichzeitig wurden neue Zugänge zur Treppe direkt vom Hof aus geschaffen. Diese, in ihrem Umfang kleinen Herrichtungen, veränderten so die Betriebsbeziehungen der Räume des Objekts.

Die völlige Beendigung der Erneuerung dieses kleinen, aber im Rahmen der Region einmaligen Objekts ist für das Jahr 2008 geplant.

Predmetom štúdia boli stavebné a dekoračné kamene stredovekých až barokových kostolov centra Trnavy: Dóm sv. Mikuláša, kláštrík Kostol Nanebovzatia Panny Márie, špitálsky Kostol sv. Heleny, františkánsky Kostol sv. Jakuba, paulínsky Kostol sv. Jozefa, Katedrála sv. Jána Krstiteľa, jezuitský Kostol Najsvätejšej Trojice a uršulínsky Kostol sv. Anny. Systematickému výskumu stavebných a dekoračných kameňov pamiatok na Slovensku, ani zvlášť v Trnave sa dosiaľ nikto nevenoval.

Dobrovodský kameň

Trnava leží na sprášovej tabuli, je ďaleko od kameňov vhodných na stavebné účely, preto sa stavalo hlavne z tehál, na ktoré ako surovina poslúžila spomínaná spráš. Okrem tehál sa v menšej miere využíval kameň, najmä na kamenné výrobky ako kvádre, časti rebier klerieb, časti portálov, obklady soklov, schodišťové stupne ale i plastiky. Najbližší vhodný kameň sa nachádza cca 30 km severne od Trnavy v Malých Karpatoch v obci Dobrá Voda.

Tu sa tlažili karbonatické drobnozrnné zlepence až pieskovce s ob-

sahom okruhliakov dolomitov a vápencov (obr. 1). Farba je väčšinou sivá až sivobezová, len mestami so žltým odtieňom. Z geologického hľadiska sa zaraďujú medzi baranecké pieskovce brezovskej skupiny (Began et al. 1984, Andrusov a Samuel, 1983). Vznikali v plytkom mori v období vrchnej kriedy, ktoré sa volá koňak.

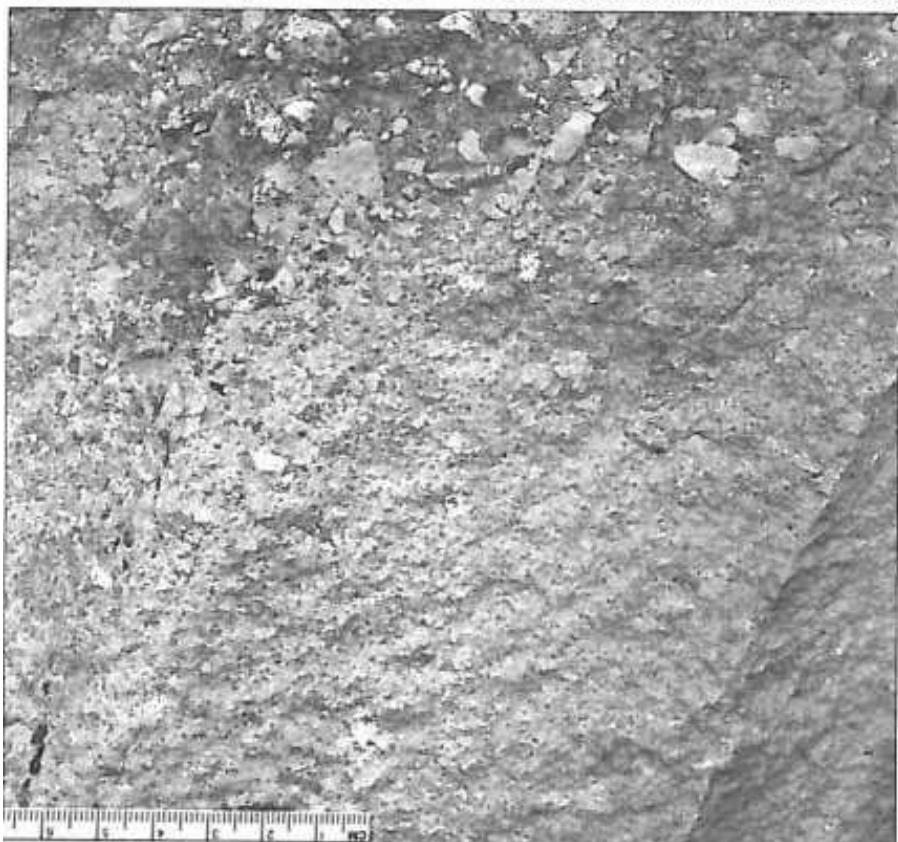
Predpokladáme, že dobrovodský kameň začal tlažiť prinajmenšom v 14. stor. V kameňolome za kostolom vidno stopy po historickej tlažbe. Najbližšie použitie kameňa z Dobrej Vody, opracované články sú na hradnom paláci hradu Dobrá Voda. Kameň, na ktorom stojí hrad, a z ktorého sú postavené mury, sa nedá opracovať na kamenné články. Je to sivý triasový vápenec. Z ústnej informácie, ktorú mi poskytol Mgr. M. Šimkovic, autor architektonicko-historického výskumu hradu vyplýva, že palác je z konca 14. stor. až zač. 15. stor. Najstaršia je juhovýchodná veža hradu zo začiatku 14. stor., na ktorej sú náročné kvádre z pieskovca. Zatial nebolo preskúmané, či ich možno priradiť k dobrovodskému kameňu. Súhlasim z názorom M. Šimkovicu, že o poznaní kvality dobrovodského

Obr. 2. Barokový (vľavo) a gotický portál (upravo) Kostola sv. Mikuláša vytiesané z dobrovodského kameňa

kameňa možno nepriamo usudzovať na základe názvu hradu, ktorý je prvýkrát spomínaný v r. 1316 pod menom lokw, čo je latinská transkripcia maďarského Jókó, čiže Dobrý Kameň. Meno Dobrá Voda pre hrad sa podľa neho objavuje až neskôr (asi r. 1422).

Najstaršie známe použitie dobrovodského kameňa v Trnave je podľa našich výskumov z konca 14. stor. v Kostole sv. Mikuláša. Dobrovodský kameň bol jednoznačne identifikovaný na nedávno objavenom gotickom portáli (obr. 2) z poslednej štvrtiny 14. až zač. 15. stor. v ceľnej fasáde tohto kostola. Z rov-

Obr. 1. Karbonatický pieskovec a zlepenc z historického kameňolomu za kostolom v Dobrej Vode

Obr. 3. Gotická krstiteľnica v Kostole sv. Mikuláša z dobrovodského kameňa

Obr. 4. Kontakt dvoch kamených kvádrov barokového sokla Františkánskeho kostola. Vľavo je pieskovec a upravo zlepenc

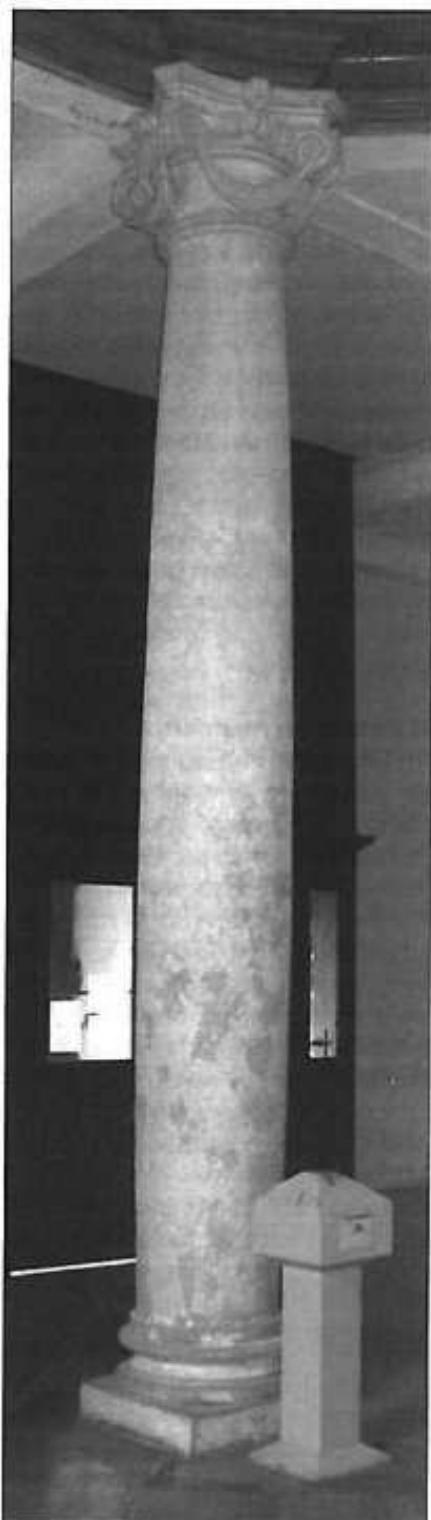
nakého materiálu je vytesaná gotická krstiteľnica (obr. 3) a z kameňa menej bežnej - žltej farby je vytvorené gotické sanktuárium zo zač. 15.stor.¹ Z dobrovodského kameňa vzhľadu sivobéžového drobnozrnného zlepence je portál klariského kostola z konca 14. stor.² Na gotické pastofórium Kostola sv. Heleny z prelomu 14. a 15. stor. bol použi-

tý sivý žltkastý pieskovec až drobnozrnný zlepeneck.³ Gotické okno v bývalej radnej sieni trnavskej radnice z prelomu 14. a 15. stor. je tiež z dobrovodskej kameňa.⁴

Od pol. 15. stor. nám zatiaľ nie sú známe realizácie z tohto kameňa. Dobrovodský kameň mal ďalšie obdobie využitia v 17. a 18. stor. Použili ho na sokel (obr. 4), portály

Obr. 6. Klasicistický oltár v Kostole sv. Mikuláša zhotovený z madarských mramorov. Stvetlý je Šíklóšsky a tmavý Gerecšský mramor

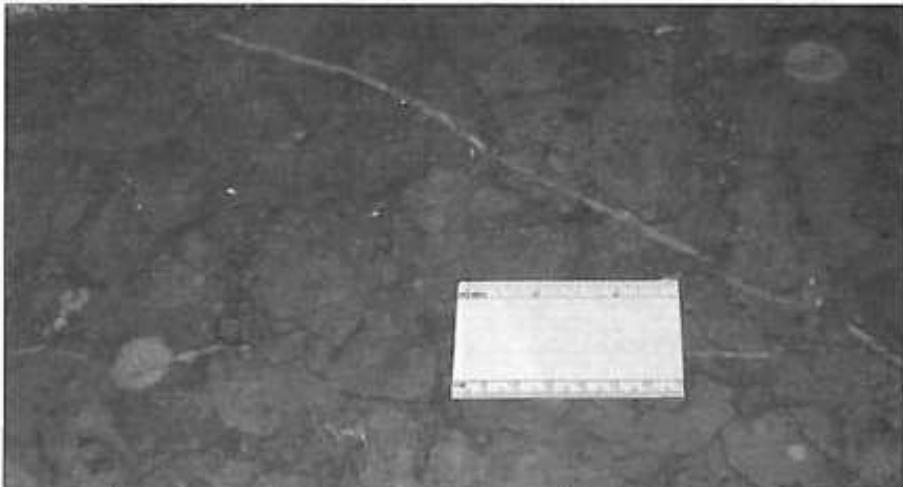

Obr. 5. Slíp v barokovom Kostole sv. Jána Krstiteľa vytesaný z niekolkometrového monolitu dobrovodskejho kameňa

a stupne františkánskeho kostola, portál, stĺpy (obr. 5) a stupne Kostola sv. Jána Krstiteľa. Na prelome 17. a 18. stor. sa uplatnil v paulínskom kostole na portáli. Portáli z dobrovodského kameňa sú aj na jezuitskom a uršulínskom kostole.

Chtelnický kameň

Príležitostne sa v súčasnosti ľaží kameň podobný dobrovodskejmu v Chtelnickej doline v Malých Karpatoch. Vyznačuje sa sivou až sivobéžovou farbou, kde v piesčitej základnej hmote sú väčšinou dobre opracované okruhliaky karbonátov.

Obr. 7. Časť renesančného náhrobníka biskupa Šeredyho v Kostole sv. Mikuláša z mramoru Adnet Lienbacher s nápadnými kruhovými vybeleniami

Obr. 8. Renesančný náhrobník kardinála Forgáča v Kostole sv. Mikuláša. Reliéf je zhotovený z mramoru Adnet Schönnöll so šmukovitými vybeleniami. Stĺpy sú vytiesané asi z čierneho nemeckého mramoru.

Dobýval sa v 60. rokoch 20. stor. (Zuberec et al. 2005). V Trnave bol použitý počas obnovy pamiatok na dlažbu pred vchodom do františkánskeho kostola. Z podobného kameňa sú schody do Kostola sv. Mikuláša a do Kostola sv. Jána Krstiteľa a na dlažbe v Jezuitskom kostole.

Litavské vápence

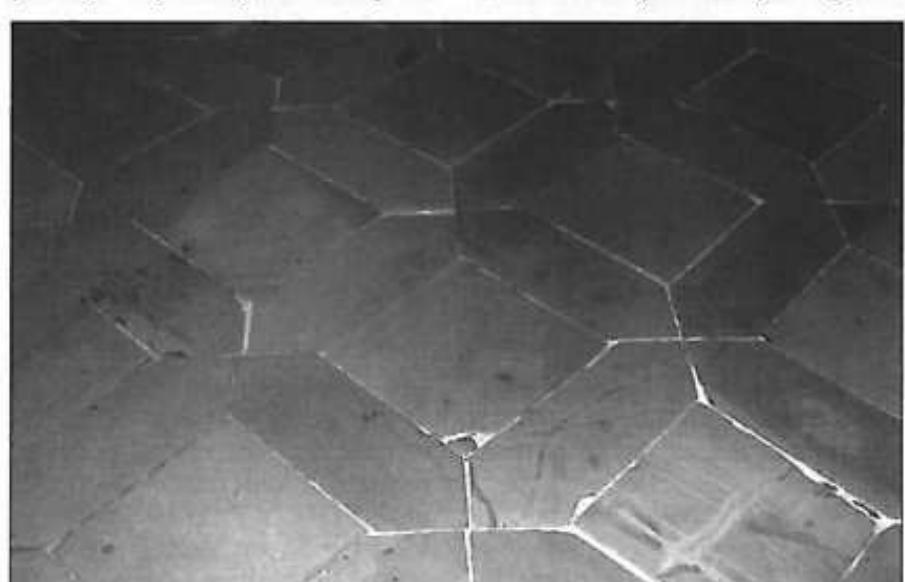
Litavské vápence (Leithakalke) sú svetlé neogénne vápence, karbonatické pieskovce až zlepence s obsahom rias litotamnií. Vyskytujú sa najmä vo viedenskej panve. Využívali sa už od antických čias. Tažili sa a ťažia na viacerých lokalitách medzi Bratislavou a Viedňou, kde sa aj najviac používali. V Trnave sa našiel žltkastý vápenec so svetlými hľúzkami rias pravdepodobne z Mannersdorfu v Litavských vrchoch, ktorý použili ako súčasť v náhrobniku biskupa Jána Šeredyho (1597), ktorý sa nachádza v Kostole sv. Mikuláša.

Obr. 9. Časť renesančného náhrobníka arcibiskupa Kutaša v Kostole sv. Mikuláša zo strakatého mramoru Adnet Rotsbeck a tmavozeleného mramoru

Bányahegy pri Tardoši, Nagypisznice, Kisgercse a Tölgyhát južne od Lábatlanu. Z geologickej hľadiska sú to spodnojurské hľuznaté vápence – pisznický vápenec, menší strednojurské hľuznaté vápence – tölgyhátsky vápenec (Pintér et al. 2004).

Vápenec sa vyznačuje hnedenčervenou až hnedoružovou farbou. V tmavšej základnej hmote sa nachádzajú svetlejšie hľuzi s neostrými okrajmi a drobné ostré hľuzky s tmavými okrajmi. Miestami vidno skamenelinu, amonity a drobné úlomky lastúrnikov. Mikroskopicky sú to biopelmicriticke vápence s dierkavcami, krinoidovými článkami, úlomkami lastúnikov a ostrakódov. Kalcitové žilky sú zriedkavé, stylolity sú bežné. Niekoľko je ľahké rozoznať Gerečský červený mramor od obdobného Adnetského mramoru. Veľmi dobre sa dajú odlišiť metódou stabilných izotopov kyslíka

Obr. 10. Baroková dlažba v južnom podveží Kostola sv. Mikuláša z platní Solnbofenského vápenca

Obr. 11. Renesančný náhrobník arcibiskupa Kutašího v Kostole sv. Mikuláša z mramoru Adnet Rotscheck (obruba), Adnet Lienbacher (dolný reliéf), zo Solnhofenského vápence (horný reliéf) a tmavozeleného mramoru.

a uhlika, ako sa to úspešne podarilo v Maďarsku (Pintér et al. 2004) i v prípade renesančného pastofória z Nitrianskej baziliky.

Gerečský červený mramor sa využíval v stredoveku od poslednej štvrtiny 12. stor. do 70. rokov 13. stor., potom od pol. 14. stor. do 16.

stor. na výrobu náhrobníkov (Lövei 1992). Podľa historických zdrojov kameňolomy boli zavreté počas tureckej okupácie (1526 -1686) (Pintér et al. 2004). V Trnave v Kostole sv. Mikuláša sa nachádzajú najstaršie známe náhrobníky z nášho územia (1373 a 1386) zhodené z červe-

ného mramoru asi z Gereče. Z tohto dôvodu by bolo dobré ich obnoviť a prezentovať, lebo v súčasnosti sú zakryté. Z Gerečského mramoru sú náhrobníky a oltárne dosky z 15., zač. 16. a 18. stor. v mnohých kostoloch na Slovensku. V Trnave bol spominaný červený mramor použitý aj na konci 18. stor. (1798) na časti oltárov v Kostole sv. Mikuláša: oltár Božského tela (obr.6), sv. Jána Krstiteľa a sv. Jána Nepomuckého a menza oltára Všetkých Svätých.

Adnetský červený mramor

Adnetský mramor (Adneter Marmor) obsahuje niekoľko druhov červených vápencov druhohorného veku. Ťažba týchto mramorov je pri najmenšom 800 rokov (Kieslinger 1964) v približne 40 kameňolomoch pri obci Adnet nedaleko Salzburgu.

Adnet Lienbacher je veľmi rozšíreným typom Adnetského mramoru hnedočervenej farby. V tmavšej základnej hmote sa nachádzajú svetlejšie hluzy s neostrými okrajmi a drobné ostré hlužky často až s čiernymi okrajmi. Typické pre tento typ kameňa sú drobné kruhové vybielenia (obr.7). Geologicky sú to spodno-jurské hluznaté vápence. Mikroskopicky ide o biomikritické vápence s dierkavcami, krinoidovými článkami, úlomkami ostrakód (Delecat 2005). Kalcitové žilky sú bežné, stylolity bývajú prítomné.

Z typu Adnet Lienbacher sa robili náhrobné dosky už od neskorej románskej doby a aj v gotike. Prudký nárast sa udial v 15. stor. Najväčšie množstvo náhrobníkov sa robilo od poslednej štvrtiny 15. do pol. 16. stor. V období baroka sa využívali na oltáre (Kieslinger 1964). Na našom území, napr. v Bratislave, Nitre a Šaštine sa Adnet Lienbacher začal používať až po obsadení dolného Uhorska Turkami (1543) a neprestal sa používať ani po odchode Turkov (1685).

Spomínaný typ adnetského mramoru (s okrúhlymi vybieleniami) bol použitý v Kostole sv. Mikuláša na náhrobník biskupa Jána Serédiho (1597) (obr.7), arcibiskupa Jána Kutašího (1601), sudcu Juraja Drugeta (1620) a biskupa Jána Sásiho (1674) a pamätnú dosku kardinála Petra Pázmáňa (1630), pravdepodobne tiež na náhrobníky arcibiskupa Mikuláša Oláha (1568), kardinála Antona Vrančiča (1573) a arcibiskupa Imricha Lóšiho (1642). Na náhrobník kardinála Františka Forgáča (1615) použili asi podtyp Adnet Liebacher, ktorý má nevýrazné hluzy. V náhrobníku Kutaší-

ho je veľké množstvo krinoidových článkov. Ide asi o podtyp Motzau (Kieslinger 1964).

Adnet Rotschnöll na rozdiel od Lienbacheru nemá tak zreteľné hľuzy. Okrem červenohnedej farby svetlejšej ako Lienbacher má veľké odfarbenia sivej farby. Geologicky sú to spodnojurské vápence (Delecat 2005). Môžu obsahovať časti hubiek, krinoidové články, dierkavce. Schnöll mramory sa využívali hlavne na oltáre a dlaždice v období baroka s vrcholom na konci 17. a začiatkom 18. stor. (Kieslinger 1964). Typ Rotschnöll bol použitý v Kostole sv. Mikuláša na náhrobničoch Šeredyho, Forgáča (obr. 8), Drugeta a Lóšiho. Tento typ sa u nás používal počas tureckej okupácie i po nej, okrem Trnavy v Bratislavе, v Nitre a v Šaštíne.

Adnet Rotscheck je nazvaný podľa strakatej stavby, kde sú väčšinou obľú červenohnedé hľuzy v bielej základnej hmote (obr. 9). Používal sa hlavne v baroku (Kieslinger 1964). Z geologického hľadiska to je vápencový zlepeneč spodno-jurského veku (Kieslinger 1964). Veľmi efektívny mramor Rotscheck použili v Kostole sv. Mikuláša v náhrobničoch Vrančiča, Šeredyho, Kutašiho (obr. 9,11), Drugeta a Lóšiho. Na našom území možno nájsť tento typ mramoru aj v Nitre a Bratislavе na pamiatkach zo 17. stor.

V náhrobníku Lóšiho v Kostole sv. Mikuláša sa nachádza aj červený hrubozrnitý mramor. Ide o kri- noidový vápenec zložený z nahromadených článkov falioviek. Tento typ Adnetského mramoru je v adnetských kameňolomoch zriedkavý. Kieslinger (1964) ho radi medzi hierlatské vápence.

Solnhofenský vápenec

V nemeckej literatúre sa najčastejšie objavuje pomenovanie Solnhofener Kalkstein, menej Solnhofener Stein (kameň) a Solnhofener Kalkschiefer (vápnitá bridlica). Solnhofenský vápenec je z hľadiska geologického mikritický vápenec jurského veku. V literatúre sa často nachádza pre tento vápenec pojed Kelheimer platten (Kelheimerské dlaždice). Solnhofenské vápence sa tăzili v Solnhofene pri meste Eichstätt v Bavorsku, odkiaľ sa dopravovali po rieke Altmühl a v Kelheimi sa prekladali na dunajské lode. Vo Viedni sa tieľo dlaždice prvýkrát objavili začiatkom 16. stor. (Kieslinger 1979).

Dlaždice použité v trnavských kostoloch pochádzajú prevažne z

Obr. 12. Časť náhrobníka arcibiskupa Lóšiho z Untersbergského mramoru

baroka. Tažko je datovať jednotlivé dlažby, lebo mohli byť vymieňané za rovnaký druh materiálu aj v neskoršom období (do začiatku 20. stor.). Dlažba zo Solnhofenského vápenca sa nachádza v Kostole sv. Mikuláša (barokové úpravy 1618 -1629), vo františkánskom kostole (1633 -1636), v Katedrále sv. Jána Krstiteľa (1629 -1637) (obr.10) a v kaplnke paulínskeho kostola (okolo 1700). Dá sa predpokladať, že podobná dlažba bola aj v jezuitskom a uršulinskem kostole.

Solnhofenský vápenec je veľmi jemný, vhodný na sochárske práce – reliéfy i malé voľné plastiky. Najstaršie reliéfy vo Viedni sú z obdobia po r. 1420. Hlavný rozmach reliéfov zo Solnhofenských vápencov bol v 16. a 17. storočí (Kieslinger 1979).

Najstarší zatiaľ známy reliéf zo Solnhofenského vápenca (1558) na Slovensku sa nachádza v kostole v Považskej Bystrici. Umelecky hodnotné reliéfy sú v kostoloch Nitry a Bratislavы. V Trnave sa nachádza niekoľko reliéfov a časti náhrobníkov (pamätné dosky, časti stĺpov) zo Solnhofenského vápenca: náhrobníky Vrančiča, Šeredyho, Kutašiho (obr.12) a Drugeta v Kostole sv. Mikuláša a pamätná doska Okoličániho (1734) z Jezuitského kostola.

Untersbergský mramor

Mramor sa tăží oddávna, už od čias Keltov, pri Untersbergu nedaleko Salzburgu. V 2. pol. 16. stor. sa objavil vo Viedni. Od obdobia baroka sa dajú nájsť realizácie z tohto kameňa v celej strednej Európe

Obr. 13. Baroková svätenička v jezuitiskom kostole asi z čierneho polského mramoru. Obklad sokla je z českého Sliveneckejho mramoru a dlažba z chtelnického pieskovca.

(Kieslinger 1964a). Untersbergorský mramor je z geologického hľadiska väčšinou drobnozrnný vápencový zlepenec vrchno-kriedového veku. Zložený je z okruhliakov rôznych druhohorných vápencov i úlomkov fosílií, najmä rudistov. Najbežnejšia je běžová a krémová, menej ružová farba s rozptýlenými červenými zrnkami (obr.12).

Untersberský mramor bol podľa dosiaľ známych poznatkov prvýkrát použitý na Slovensku v Kostole sv. Mikuláša na náhrobnik Forgáča (1615). Nachádza sa aj v náhrobniku Lóšiho (1642) (obr.12). Jeho súčasné a neskoršie uplatnenie je známe z Nitry, Šaština a z Bratislav.

Čierny mramor

Čierny mramor, petrograficky kompaktný vápenc s ojedinelými bielymi žilkami pravdepodobne pochádza buď z Hessenska z okolia Limburgu alebo z Polska z okolia Krakova. Celá skupina nemeckých mramorov má spoločný názov Lahnmarmor. Jedným z typov je Schupbach Schwarz alebo Schupbacher Marmor, ktorý je z geologického hľadiska vápenc stredno-devónskeho veku (Grimm 1990). Podľa Wabela (2006) sa používal približne od začiatku 17. storočia na výrobu náhrobníkov a oltárov. Vo Viedni je známe jeho použitie v 18. stor. (Kieslinger 1937).

Na hlavný oltár z r. 1647 v Dóme sv. Štefana vo Viedni použili poľský čierny mramor od Krakova (Kieslinger 1964b). Tento mramor je v skutočnosti mikritový vápenc devónskeho veku, ktorý sa v Poľsku označuje ako Dębnický mramor (Rajchel 2004). Čierny mramor pochádzajúci asi z Poľska je použitý na veľkú barokovú sväteničku (pravdepodobne z r. 1720 - 1729) situovanú v lodi jezuitského kostola v Trnave (obr.13). Na náhrobnikoch Šeredyho a Forgáča (obr.8) v Kostole sv. Mikuláša sú pamätné dosky (na druhom i stípy) z čierneho mramoru s hustými bielymi žilkami. V tomto prípade je nemecký pôvod pravdepodobnejší ako poľský. Čierny mramor sa nachádza v tom istom kostole i na konzole vedľa oltára Božského tela z konca 18. stor. Čierny mramor bol použitý v 18. stor. i v Bratislavе a v Šaštine.

Šiklošsky žltý mramor

Šiklošsky žltý mramor pochádza z južného Maďarska (Siklósi márvary, Siklósi sárga márvary). Najčastejšie je běžovej farby, miestami s odtieňmi do ružova alebo žltu. Je veľmi jemný s tenkými červenými žilkami. Török (1999) udáva, že ide o vrchnejurský vápenc s červenavými stylolitmi. Zložený je z veľmi drobných ooidov a onkoidov. Najkrajšie ukážky sú na menzách klasicistických oltárov v Kostole sv. Mikuláša v Trnave (1798) (obr.6). Nachádza sa aj v Bratislavе na pamiatkach z 1. pol. 18. stor.

Kararský mramor

Kararský mramor (Marmo di Carrara) sa tiažil už od antických čias v Apuánskych Alpách v Taliansku. Je to jemnozrnný mramor väčšinou bielej až sivobielej farby, v ktorom sa objavujú najmä sivé škvarky, šmuhy alebo žilky. Vznikol premenou jurských vápencov. Podľa doterajších poznatkov sa Kararský mramor v našej oblasti prvýkrát v architektúre použil v 18. stor. v Kaplnke sv. Jána Almužníka v Katedrále sv. Martina v Bratislavе. Viacej sa využíval v 19. a 20. stor. V Trnave je z neho časť neogotického oltára v Kostole sv. Heleny a pamätná tabuľa Jána Pavla II. z r. 2003 v Katedrále sv. Jána Krstiteľa.

Zelený mramor

Zo zeleného serpentínového mramoru sú len kosoštvorcové a trojuholníkové platničky vložené v náhrobniku Kutašiho (1601) v Kostole sv. Mikuláša (obr.9). Po-

Obr. 14. Zábradlie a stupeň z macedónskeho mramoru, dlažba z rumunského a súlezskej mramorov, ktoré boli inštalované v pol. 20. stor.

užitie v mladšej dobe – v 1. pol. 18. stor. naznamenávame v Bratislave a Nitre. Zelené serpentínové mramory sú zložené zo serpentinitu a kalcitu. Pôvod mramoru je zatiaľ neznámy. Podobné sa nachádzajú na severozápade Talianska alebo v Rakúsku (napr. Tauerngrún).

Sivý jemnozrnný mramor

Veľká baroková svätenička umiestnená v zadnej časti Kostola sv. Mikuláša je vytesaná zo sivého husto-žilkovaného mramoru. Mramor sa najviac podobá na mramor Plöckenpass (Plöckenpass Marmor, Plöckmarmor), ktorý sa ľaží v Karnských Alpách na hranici Korutánska a Talianska. Je to slabo premenený vápenec devónskeho veku, čiže aj petrograficky mramor sivej alebo sivočiernej farby (Tollmann 1985). V blízkosti sa dnes ľažia podobné mramory na talianskej strane. Spomínaný mramor sa nachádza aj v barokovej výzdobe kostolov Bratislavu a Nitry.

Svetlý hrubozrnný mramor

V Kostole sv. Mikuláša sa v náhrobku Drugeta nachádza svetlosivý hrubozrnný mramor s veľkosťou zrna 1-3 mm. Najviac sa podobá na Sterzinger Marmor z južného Tirolska (Sterzing), dnes severné Taliansko (Vipiteno). Používal sa vo Viedni v 16. - 19. stor. (Kieslinger 1979, Seemann - Summesberger 1999). Našiel sa i v Bratislave (17. stor.). Z podobného mramoru je svätenička v Kostole sv. Heleny.

Dekoračné kamene 20. storočia

Pravdepodobne v r. 1958 (v čase pred liturgickou reformou) počas obnovy paulínskeho kos-

tola, tu bolo osadené kamenné zábradlie (obr. 14), stupeň do presbytéria a podstavce sôch, ktoré sú vyhotovené zo svetlého paralelné škvŕnititého dolomitového mramoru Sivec z Macedónska. Na dlažbu (obr. 14), bol použitý sivý Lipovský mramor pruhovaný, kombinovaný v lodi so sivým menej výrazne šmuhaným Supíkovickým mramorom (obidva z českej časti Súlezska) a v presbytériu je kombinovaný so svetlým, miestami ružovkastým rumunským mramorom Ruschita.

V jezuitskom kostole je v interéri obklad sokla z lešteného mramoru s červenohnedou farbou s odtieňmi do siva (obr. 13). Obsahuje aj biele kalcitové žilky a zhluky, ojedinele prierezy ortocerasov. Je to s najväčšou pravdepodobnosťou Slivenec k mramor devónskeho veku z okolia Prahy.

Na dlažbe sakristie Kostola sv. Mikuláša sa nachádza krémový zrnitý vápenec Vračan z Bulharska, ktorý vznikol na hranici kriedy a paleogénu. Na dlažbe sakristie vidno aj podobný zrnitý vápenec ale s zelenohnedým odtieňom. Možno je to typ spomínaného vápenca.

Vo františkánskom kostole je v interéri obklad sokla zo žltého bešeňovského travertinu, v ktorom sú žlté, okrové a běžové prúžky. Svätenička je vytvorená z krémového spišského travertinu. Travertiny boli pravdepodobne inštalované v r. 1948, kedy bol kostol vymaľovaný. Vtedy sa ešte mohol ľažiť bešeňovský travertín.

V uršulinskom kostole sa na dlažbe nachádza ružový až krémový vápenec miestami s hojnými prierezmi ulitníkov. Ide o kubánsky vápenec

paleogénneho veku, ktorý sa k nám vozil v 80. rokoch 20. stor.

Záver

V kostoloch centra Trnavy z obdobia gotiky až baroka bolo použitých vyše 20 druhov stavebných a dekoratívnych kameňov. Ako stavebný materiál sa používali tehly, ale na kamenné články sa ľaží dobrotovský kameň prinajmenšom od pol. 14. stor. Na dekoratívne účely slúžili mramory, ktoré pochádzajú z územia mimo Slovensko. Na náhrobníky (gotika, renesancia, barok) sa používal červený mramor z pohoria Gereče až do doby obsadenia Uhorska Turkami, potom rôzne farebné typy mramorov z okolia Salzburgu i iných častí vtedajšieho Rakúska. Po oslobodení Uhorska sa používali opäť maďarské mramory. Na dlažby a reliéfy sa uplatnil Solnhofenský vápenec z Bavorska. V Kostole sv. Mikuláša sú najstaršie známe náhrobníky z nášho územia zhotovené z červeného mramoru. Je tu ďalej aj unikátna zbierka renesančných a barokových náhrobníkov s bohatou kolekciou najmä rakúskych mramorov. Prvýkrát na Slovensku tu boli používané mramory Untersberg, Adnet Rotscheck, zelený mramor, čierny mramor a asi aj Sterzing.

V budúcnosti by bolo prínosné zameriť sa na archeologický výskum kameňolomu v Dobrej Vode a podrobnejšie prezrieť kameninových článkov v Kostole sv. Mikuláša.

Poznámky

¹ Datovanie slohových článkov Kostola sv. Mikuláša podľa: ORIŠKO, Š.: K problematike výskumu stavebnej plastiky Kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 9, Trnava 2006, s. 17-26.

² Datovanie slohových článkov klariského kostola podľa: ORIŠKO, Š.: Prvé stredoveké stavby žobravých reholi na Slovensku. In: Pamiatky a múzeá, 53, 2004/1, s. 15-22.

Slovensku. In: Pamiatky a múzeá, 53, 2004/1, s. 15-22.

³ Datovanie slohových článkov podľa: ORIŠKO, Š.: Špitálsky Kostol sv. Helene (Prispevok k poznaniu stredovekého vývinu kostola). In: Archeologia historica 25/2000, Brno, s. 245-252.

⁴ Datovanie okna radnice podľa: ŽUFOVÁ, J. - KVETANOVÁ, G.: Počiatocné etapy vývoja trnavskej radnice. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 3, Trnava 2000, s. 3-18.

Literatúra

ANDRUSOV, D. – SAMUEL, O. (Eds.): Stratigrafický slovník Západných Karpát 1 A/K. Geol. Úst. D. Štúra, Bratislava, 1983, 440s.

BEGAN, A. - HANÁČEK, J. - MELLO, J. - SALAJ, J.: Geologická mapa Myjavskej pahorkatiny, Brezovských a Čachtických Karpát, Geol. Úst. D. Štúra, Bratislava, 1984.

DELECAT, S.: Adnet. In: Pálfi, J. and Ozsvárt, P. (eds.): Program, Abstracts and Field Guide. 5th Field Workshop of IGCP 458 Project. T-J boundary events recorded in platform to basinal marine depositional environments of the western Telthys (Tata and Hallein, September 2005), 2005, s. 15-25.

GRIMM, W.D.: Bildatlas wichtiger Denkmalgesteine der Bundesrepublik Deutschland. Arbeitshaus 50, Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, 1990, München.

KIESLINGER, A.: Die Bausteine der Karlskirche in Wien. Kirchenkunst 9, Heft 4, Wien, 1937, s. 79 - 86.

KIESLINGER, A.: Die nutzbaren Gesteine Salzburgs. Berglandbuch, 1964a, 436s.

KIESLINGER, A.: Exkursion II/8: Bausteine Wiens. Mitteilungen der Geologischen Gesellschaft in Wien, 57 Band, Heft 2, 1964b, s. 217-223.

KIESLINGER, A.: Wiener Baustoffe bis um 1600. In: Koller, M., a Rainer, P. (Eds.): Steinkonservierung und Steinrestaurierung. Restauratorenblätter. Band 3, Wien, 1979, 366 s.

LÖVEI, P.: A tömött vörös mészkő-vörös márvány – a középkori magyarországi művészettelben. Ars Hungarica, 1992, 20, 3-28.

ORIŠKO, Š.: Špitálsky Kostol sv. Helene (Prispevok k poznaniu stredovekého vývinu kostola). In: Archaeologia historica 25/2000, Brno, s. 245-252.

ORIŠKO, Š.: Prvé stredoveké stavby žobravých reholi na Slovensku. In: Pamiatky a múzeá, 53, 2004/1, s. 15-22.

ORIŠKO, Š.: K problematike výskumu stavebnej plastiky Kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 9, Trnava 2006, s. 17-26.

PINTÉR, F. SZAKMÁNY, G. DEMÉNY, A. TÓTH, M.: The provenance of „red marble“ monuments from the 12th-18th centuries in Hungary. Eur. J. Mineral., 2004, 16, s. 619-629.

RAJCHEL, J.: Kamienny Kraków. Uczelniane wydawnictwa naukowo-dydaktyczne, Kraków, 2004, 233 s.

RYBARÍK, V.: Ušlechtilé stavební a sochařské kameny České republiky. Nadace SPŠSK v Hořicích v Podkrkonoší, 1994, 218 s.

SEEMANN, R. & SUMMESBERGER, H.: Wiener Steinwanderwege. Verlag Christian Brandstätter, Wien, 1999, 159 s.

TOLLMANN, A.: Geologie von Österreich. Band 2, Deuticke, Wien, 1985, 710s.

TÖRÖK, A.: Petrophysical and Sedimentological Analyses of Siklós Ornamental Limestones, S-Hungary. Per. Pol. Civil Eng., 43/2, 1999, s. 187-205.

WABEL, W.: Schwarzer Marmor aus Schupbach in der Zeit des Barock. In: Lahn-Marmor-Nachrichten, ISSN 1619-0289, 13, 2006, s. 8-13.

ZUBEREC, J. - TRÉGER, M. - LEXA, J. - BALÁŽ, P.: Nerasné suroviny Slovenska. Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava, 2005, 350 s.

ŽUFOVÁ, J. - KVETANOVÁ, G.: Počiatocné etapy vývoja trnavskej radnice. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 3, Trnava 2000, s. 3-18.

Resumé

Dekorative Steine und Bausteine der Kirchen im Zentrum Trnavas/Tyrnau

Gegenstand der Studie waren die dekorativen Steine und die Bausteine der Kirchen im Zentrum von Trnava vom Mittelalter bis zum Barock in: dem Dom zu St. Nikolaus, der Kirche Mariä Himmelfahrt, der Kirche St. Helena, der Kirche zu St. Jakob, der Kirche des Hl. Joseph, der Kathedrale des hl. Johannes des Täufers und der Kirche St. Anna. In den Kirchen wurden mehr als 20 verschiedene Steinarten verwendet. Das Baumaterial waren Ziegel. Für die Steinelemente wurde mindestens bis in die Mitte des 14. Jh. Stein in Dobrá Voda abgebaut. Verschiedene Marmorarten, die aus Gebieten außerhalb der Slowakei stammten, kamen für dekorative Zwecke zur Anwendung. Für

Grabsteine (Gotik, Renaissance, Barock) wurde bis zur Besetzung Ungarns durch die Türken roter Marmor aus dem Gerecse-Gebirge genutzt, später verschiedenfarbige Marmortypen aus der Umgebung von Salzburg und anderen Gebieten des damaligen Österreichs. Nach der Befreiung Ungarns von den Türken kam es wiederum zur Verwendung ungarischen Marmors. Für die Fußböden und Reliefs wurde Kalkstein in Solnhofen in Bayern abgebaut. In der Kirche zu St. Nikolaus bestehen die ältesten bekannten Grabsteine aus rotem Marmor von unserem Gebiel (1373). Hier gibt es eine einmalige Sammlung von Grabsteinen aus Renaissance und Barock mit einer umfangreichen Kollektion vor allem österreichischer Marmorarten. Erstmals wurde in der Slowakei der Marmor aus Untersberg (1615),

aus Adnet Rotscheck (1573), grüner Marmor (1601), schwarzer Marmor (1597) und wahrscheinlich Marmor aus Sterzing (1620) verwendet.

Im 20. Jh. verarbeitete man für die Erneuerung der Fußböden und den Belag der Sockel in den Kirchen slowakische Travertine, tschechischen Marmor und Stein aus dem ehemaligen sozialistischen Lager.

K novým poznatkom o zdroji a ťažbe

Knajvýznamnejším strediskám ľudového kamenárstva na západnom Slovensku patrí obec Dobrá Voda. Obec pravdepodobne založili poddaní, ktorí pracovali na stavbe hradu. Hrad postavil v rokoch 1294–1316 magister Aba Veľký z hlohoveckej vetvy rodu Abovcov, prívrženec Matúša Čaka, na ochranu horského priesmyku. Aba Veľký bol zrejme spokojný s polohou hradu na skalnom výbežku Malých Karpát a dal mu meno Dobrý Kameň, v maďarčine ako Jókó, ako Gutenstein v nemčine a v latinčine ako Jokw. Je otázkou, či názov Dobrý Kameň nie je odvozený od kvalitného pieskovca, ktorý sa tu nachádza. Neskôr dostal hrad meno po dedine v podhradi, pomenovanej po výdatnom pramene vody Dobrá Voda. Podľa záznamov zachovaných v Štátom okresnom archíve bola Dobrá Voda poddanské mestečko Dobrovodského hradu a jej dejiny sú prepojené s dejinami hradu. Presný rok vzniku obce nie je známy, ale už v trinástim storočí sa po prvýkrát spomína v liste kráľa Belu IV. vrch a podhradie Dobrawoda (Bona Aqua). Mestečko Dobrá Voda najprv vlastnili templári, do roku 1320 vlastnili hrad Matúš Čák Trenčiansky a do konca 14. storočia bol hrad a mesto majetkom kráľa Žigmunda. Hrad sice nebol nikdy dobytý, viackrát však vyhorel a dnes je v rulinách.

Ťažba dobrovodského kameňa a história kamenárstva na Dobrej Vode je úzko spätá s hradom. Predpokladá sa, že dobrovodský kameň sa ťažil už na stavbu hradu. V tých časoch bolo kamenárstvo doplnkové zamestnanie miestnych obyvateľov a spájalo sa s roľníctvom. Prvá písomná zmienka o kamenároch z Dobrej Vode sa zachovala z roku 1621, ako svedecká lista na trnavskému magistrátu. Podľa záznamov v obecnej kronike sa na Dobrej Vode kameň ťažil v polovici 17. storočia. Kamenárske dielne vtedy patrili talianskym majstrom. Neskôr sa kamenárstvu začali venovať aj obyvatelia chorvátskeho pôvodu, ktorí sa tu usadili po bitke pri Moháči.

Na začiatku 19. storočia patril hrad a obec k panstvu Pálffyovcov, ktorí ťažili kameň na stavbu Smolenického zámku a na stavbu lesnej železničky. Z talianskych majstrov

Obr. 1. Lom Kostolná Hôrka (za kostolom) v obci Dobrá Voda, foto: D. Plivko

stavajúcich Smolenický zámok sa na Dobrej Vode natrvalo usadil kamenársky majster Ciutti. Z tohto obdobia nachádzame v dobrovodskej kronike aj záznam z roku 1896, kde sa spomína kamenársky cech s 24 kamenármami. Maximálny rozvoj kamenárskej výroby nastal na prelome 19. a 20. storočia a trval do 1. svetovej vojny. Kamenári ručne lámali kameň a zhotovali výrobky podľa potreby miestneho a okolitého obyvateľstva, ale aj pre mestské magistráty a cirkevné ustanovizne. Boli to sochy svätých, praniere, schody, klenby, dvere, dlažby, kamenné žarnovky, žľaby, hrádze a iné. Hlavne však robili náhrobné kamene v štýle takzvaného zludového baroka.

Ťažená surovina označovaná ako „Dobrovodský kameň“ sú z petrografického hľadiska hrubolavicové masívne karbonatické pieskovce senónskeho veku (okolo 100 miliónov rokov) označované ako baranecké pieskovce, ktoré dosahujú mocnosť až 150 m. Predstavujú stredný člen Ostriežského súvrstvia Brezovskej skupiny potektonického vývoja vrchnej kriedy a tvoria hydrogeologickú bariéru podzemným vodám vystupujúcim v pramene Výtek.

Kameň sa ťaží v lomoch v obci Dobrá Voda a Chtelnica. Za najstarší lom považujú dnešní kamenári lom za kostolom (obr. 1) v obci Dobrá Voda, nazývaný tiež Kostolná Hôrka, kde je najkvalitnejší ka-

Obr. 2. Lom Trianová v katastri obce Chtelnica, foto: D. Plivko

Obr. 3. Obnova vchodu do Kostola svätého Jakuba (st.). Rampa a schody vyrobené z dobrovodskeho kameňa, foto: autorka

meň. Na styku katastrálnych území obce Dobrá Voda a Chtelnica sa nachádza lom Malé Skalky. Lom je opustený, pretože kvalitný kameň

Obr. 4. Obnova súsošia sv. Jozefa na Nám. sv. Mikuláša. Nové stĺpiky z dobrovodskeho kameňa, foto: autorka

vhodný na sochárske účely je v hĺbke a jeho ťažba je nerentabilná pre vysokú skrývku.

V lome Trianová dobrovodskej kameň ťažili už talianski majstri (obr. 2). Lom sa nachádza v katastri obce Chtelnica a baranecké pieskovce sa tu ťažili do začiatku 90-tych rokov 20. storočia. Dnes je v tomto lome ťažba obmedzená, ťaží sa nepravidelne, podľa potrieb miestnych kamenárov.

Súčasní dobrovodsí kamenári pokračujú v remesle svojich otcov. Najznámejší kamenári sú z rodiny Priplkovcov. Kamenársky majster, Bystrik Priplko, je rodák z Dobrej Vody, ale podnik má v Chtelnici. Ako sám uvádzá, história ich firmy sa začala písť pred 100 rokmi, keď sa jeho starý otec vyučil za kamenára. Z tejto vetvy pochádzajú aj bratia Priplkovci, ktorí ostali verní

nielen kamenárskemu remeslu, ale aj svojmu rodisku. A ako mi povedal pán Bruno Priplko, vyrábajú tak ako ich otcovia „to čo ľudia chcú“, teda fontány, napájadlá, pamätníky a prípravujú časti pre obnovu pamiatok v trnavskom kraji (obr. 3, 4).

Kamenárstvo Benedikovič bolo založené v roku 1985 a zaoberá sa výlučne cintorínskou architektúrou. Je pokračujúcim genealogickou líniou rodu. Prvý sek diátom dynastie Benedikovičových bol urobený v roku 1920. A od tohto roku sa začína písť kamenárská história rodu. Všetky práce sa vykonávali a vykonávajú ručne, s dôrazom na kvalitu a prevedenie. Na prelome storočia vyrábali náhrobné kamene otesávaním pieskovca, ťaženého v miestnom lome (obr. 5). Ako symbol sa používal motív zlomenej lípy. Postupom času prešli na umelý a prírodný kameň najvyššej kvality.

Obr. 5. Náhrobny kameň z kamendrskej dielne Benedikovičovcov

Literatúra

ANDRUSOV, D. – SAMUEL, O. (Edit.) 1983: Stratigrafický slovník Západných Karpát 1 A/K. Geol. Úst. D. Štúra, Bratislava, 440s.

ŠIMONČIČ, J. 1978: Sprievodca po

fondoch a zbierkach. Nitrianske tlačiarne, Nitra.

BIEĽY, A. a kol. 1996: Vysvetlivky ku geologickej mape Slovenska. Vydavateľstvo Dionýza Štúra, Bratislava. ISBN 80-85314-57-6

KOLLÁR, D. - NEŠPOR, J. 2007: Kultúrne krásy Slovenska. Dajama, Bratislava s.144. ISBN 80-89226-41-2

Resumé

Dobrá Voda / Guttenstein

Laut unbeglaubigter Quellen wurde mit dem Steinabbau in Dobrá Voda / Guttenstein begonnen, um die Burg Dobrá Voda zu errichten. Diese Burg wurde in den Jahren 1294 – 1316 zur Verteidigung des Bergpasses von Magister Aba dem Großen erbaut. Der ursprüngliche Name dieser Burg war Dobré Kameň, erst später wurde sie nach einer wasserreichen Quelle in „Dobrá Voda“ (dt. gutes Wasser) umbenannt. In der Vorburg entstand ein Dorf mit Untertanen, das im 13. Jh. in einer Urkunde von Bela IV. erstmals erwähnt

wird. Die erste schriftliche Erwähnung von Dobrá Voda / Guttenstein finden wir in einer Urkunde aus dem Jahr 1621. Erste schriftliche Aufzeichnungen über den Steinabbau finden sich in der Ortschronik aus der ersten Hälfte des 17. Jh. Über die Blützeit der Tätigkeit Steinmetze in Dobrá Voda berichtet eine Eintragung in der Dorfchronik aus dem Jahr 1896, in der die Steinmetzzunft mit 24 Steinmetzen erwähnt wird. Die Steinmetze haben die Steinblöcke handbearbeitet. Aus geologischer Sicht gehört der Stein von Dobrá Voda zum karbonhaltigen - baranecky Sandstein aus der unteren Kreidezeit

(Senon). Dieser Stein gehört zur Schichtgruppe-Ostriež der Brezovská Gruppe. Die Stärke der Schicht beträgt 150 Meter. Der Stein wurde in den Steinbrüchen des Katasterbereichs Dobrá Voda und Chtelnica gefördert. Die Steinmetze konzentrierten sich auf die Herstellung von Gebrauchsgütern, wie Grabsteinen, Kreuzen und Hälligenstatuen. Heutzutage wird der Stein nur noch im Katasterbereich Chtelnica für die Herstellung von Produkten für Neubauten und historische Gebäude abgebaut.

Hotel Thermia Palace a balneoterapia Irma, sú postavené v cípe tzv. Kúpeľného ostrova v Piešťanoch, vytvoreného ramenom rieky Váh a jej obtokovým ramenom s termálnymi prameňmi, ktorý je s centrom mesta spojený Kolonádovým mostom od architekta Emila Belluša a krajinským mostom.

Obnova budov, ktorá bola prerušované realizovaná v rokoch 2003–2007, predchádzalo spracovanie zásad na obnovu oboch časti kultúrnej pamiatky Pamiatkovým ústavom, regionálnym strediskom v Trnave. Pri ich spracovávaní sme vychádzali z obhliadkového prieskumu, publikovaných materiálov, ale aj z výskumu archívnych dokumentov – projektnej dokumentácie autorov diela, uloženej v archive Krajského pamiatkového úradu Trnava a vlastníka objektov, Slovenských liečebných kúpeľov Piešťany, a.s. a z dobových fotografií hlavne z archívu Balneologického múzea Piešťany.

Z histórie výstavby

V čase podpisu dlhodobého prenájmu kúpeľov podnikateľom

Alexandrom Winterom a vlastníkom kúpeľov Františkom Erdödom v roku 1889, boli kúpele aj osada Teplice, čo je dnešné centrum Piešťan, veľmi zaostalé. Okrem barokového hotela a kasína v centre osady a troch budov Napoleonských kúpeľov na Kúpeľnom ostrove, sa tu nachádzali takmer samé prizemné domčeky z nepálených tehál pokryté slamenými strechami.

Po nevyhnutnej oprave jestvujúcich murovaných budov v prvých rokoch prenájmu, sa Winterovci pustili do výstavby nových objektov v centre. Najprv to bol Kursál s jedálňou a miestnosťami pre zábavu, umiestnený v dnešnom mestskom parku, potom Františkove kúpele na Kúpeľnom ostrove. Tieto však neboli, na rozdiel od fungujúcich Napoleonských kúpeľov, postavené priamo na termálnom pramene, preto nesplnili očakávania Winterovcov, ani hostov.

Pod tlakom konkurenčného boja o kúpele, ktorý začal začiatkom 20. storočia výstavbou hotela Rónai v mestskom parku (dnešný hotel Slovak) a následne ohrozením nájomnej zmluvy majiteľom hotela,

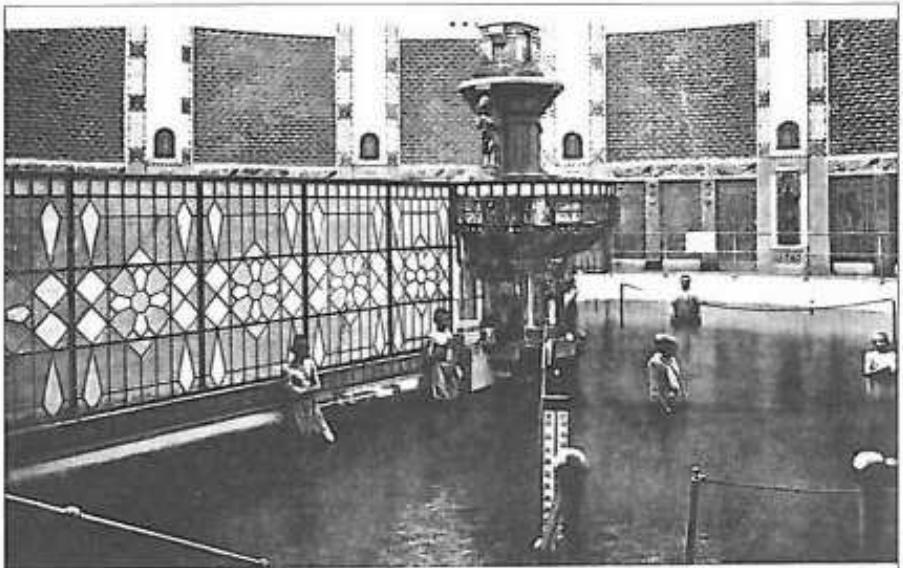
sa Ľudovít Winter, syn Alexandra, zaviazal postaviť v Piešťanoch luxusný hotel spolu s balneoterapiou. Projekčné práce zadal budapeštianskym architektom Árminovi Hegedűsovi a Henrikovi Böhmovi a hneď, od roku 1909, začali spoľočne hľadať najideálnejšiu dispozíciu a spôsob prepojenia hotela s kúpeľmi. Ich situovanie, po zlých skúsenostiach s Františkovými kúpeľmi, bolo na termálnom pramene, hneď vedľa Napoleonských kúpeľov.

Hmotovo, dispozične, ale i výrazovo sa projekt hotela s balneoterapiou menil nielen počas jeho spracovávania do r. 1910, ale aj počas realizácie, čo dokazuje aj archivná dokumentácia. Niektoré výkresy sú totiž vo väčšej či menšej miere odlišné od skutočnosti. Tieto zmeny zrejme vylučovali potrebu po realizácii vykonáť presné zameranie stavby (projekt skutočného vyhotovenia?), čo dokazuje zachovaný výkres bočnej fasády Irmy z roku 1913, čiže rok po ukončení výstavby, ktorý nie je vypracovaný autormi diela.

Zahájeniu stavby, tak ako i dnes, predchádzalo vydanie stavebného

Obr. 1. Irma, čelná fasáda po obnove

Kúpeľe Piešťany

Bad Piestyan

Obr. 2. Irma , bahnisko, dobová fotografia

Obr. 3. Irma, vstupná chodba s drevenou stenou

povolenia. Tu sa však narazilo na ťažkosti, pretože nebolo povolené v blízkosti prameňov kopať hlboké základy. Zmena projektu zakladania, vypracovaná profesorom budapeštianskej Vysokej školy technickej Aladárom Kovácsom Sebesténym, bola nakoniec odsúhlásená. Podľa tohto návrhu je kupola Irma postavená na hlbokých pilótačach a zvyšná časť objektu na železobetónovej platni o hrúbke 1,5 m.

Obidve stavby, balneoterapia Irma aj Thermia Palace, boli postavené za necelých 20 mesiacov a dané do užívania v máji 1912.

Balneoterapia Irma (obr. 1)

Ústredným a zároveň dominantným priestorom kúpeľnej časti komplexu je bahnisko kruhového pôdorysu s priemerom 21 m, postavené nad prameňom vyvierajúcej termálnej vody, dno je tvorené prirodze-

ným nánosom bahna. (obr. 2) Centrálna kruhová časť balneoterapie je ohrazená štyrmi krídłami, pričom na vstupné poschodové krídlo s centrálnym vstupným portikom, rozptylovou halou tiahnucou sa celým uličným traktom, (obr.3) ukončenou dvoma symetricky situovanými trojramennými schodiskami v polygonálnych rizalitoch, (obr.4) sú napojené dve bočné poschodové krídla, využívané na kúpeľné procedúry. Samotné bahnisko je sprístupnené zo vstupného halového priestoru dvoma voči vstupu symetricky umiestnenými 2-krídlovými dverami (zvlášť pre mužov a ženy), prechádzajúc cez podeesty dvojramenných schodísk, kruhové rozptylové haly a priestory kabin príhlásené k bahnisku. Z rozptylových hál sú prechody do zrkadliska, umiestneného na os dispozície medzi hlavným vstupom a bahniskom. Zadné krídlo, spoje-

né s bahniskom prostredníctvom bahannej kuchyne, je využívané na technické účely.

Bahnisko, osadené v úrovni suterénu, je zaklenuté mohutnou dvojitou kupolou so železobetónovými rebrami nasadenými v spodnej časti priestoru a prechádzajúcimi cez štyri podlažia až po okulus. (obr.5) Priestor medzi oboma kupolami je spojený hmotou lucerny slúžacej pôvodne na prevetrávanie priestoru. Bahnisko so štyrmi schodišťami je stenou predelené na dve časti, na mužskú a ženskú. Bohatá keramická výzdoba stien v spodnej časti (obr.6) je smerom nahor kombinovaná so štukovou. Podobný princíp delenia priestoru a výzdoby je použitý aj v zrkadlisku, avšak v jednoduchšej forme. Štuková výzdoba v kombinácii s drevom a keramikou sa objavuje aj vo vstupnej hale, v kombinácii s kameňom je použitá na fasádach objektu.

Najväčšie stavebné zmeny, realizované v predchádzajúcich obdobiach, zasiahli zadné kridlo, ktorého polkruhová prizemná stavba, viditeľná na dobových fotografiách, bola takmer celá nahradená pravouhlou stavbou kotolne. Stavebné zmeny zasiahli aj čelnú fasádu, kde sa v roku 1944 realizovala dočasť poschodia v rozsahu bývalých terás fasády nad vstupnými priestormi. Balkónové kamenné zábradlia terás zostali zachované, zmenili sa však na podokenné parapety. (obr.7)

V archive sa nachádza pôdrys a pohľad nerealizovaného palmária z r. 1911, ktoré malo byť umiestnené medzi Irmu a Termiu. Samotný priestor palmária mal byť prístupný chodbou prilahlou k západnému krídlu Irma. Návrh je rešený ako stavba presklená farebnými vitráža-

Obr. 4. Irma, schodište vstupnej haly po obnove, celé zábradlie je kvôli dnešným normám zdvihnuté

mi armovaná nosnou konštrukciou obloženou kameňom. V mieste navrhovanej chodby do palmária sa v neskoršom období pribudovala prízemná chodba, ktorá je sice presklená, ale osadená do utilitárnej hliníkovej konštrukcie. Pri tejto dostavbe boli pravdepodobne odstránené rizality vystupujúce z fasády obdobné, ako sa zachovali na protiahlokom krídle.

Napriek tomu, že v interéri je zachované pomerne veľké množstvo pôvodných prvkov výzdoby, boli tu v minulosti realizované mnohé negatívne zásahy. Pod zlý, v niektorých častiach až dezolátny technický stav sa podpisali zásahy, zabráňujúce prirodzenému vetraniu priestorov. Už v roku 1987 si vtedajšie Československé štátne kúpele dali vypracovať komplexný technický prieskum, ktorý poukazuje na vzniknutý problém a o.i. poukazuje na nevyhovujúci technický stav kupoly, cit.: „spodná škrupina nad bahniskom je úplne nevyhovujúca, má totálne skorodovanú výstuž a rozpadajúci sa betón, betón hornej škrupiny je v pokročilom štadiu rozpadu vplyvom siranovej korózie“. Podobné hodnotenie, potvrdené aj chemickotechnologickými laboratóriami pred plánovanou obnovou, boli aj na bahennú kuchyňu v zadnom krídle a na celé východné krídlo s vaňovými kúpeľmi. Napriek týmto hodnoteniam a naplánovanému odstráneniu technicky nevyhovujúcich častí objektu sa nakoniec pri obnove podarilo, okrem bahennej kuchyne, zachovať v origináli

Obr. 5. Irma, bahnisko, mreža prekryvajúca oculus, v minulosti odstránená, bola vyrobenná podľa dobovej dokumentácie. Každý z maskarónov, lemujúcich rebrá nosnej konštrukcie, má iný výraz

Obr. 6. Irma, bahnisko, výzdoba nad dverami

všetky uvedené konštrukcie vrátane výtvarnej výzdoby.

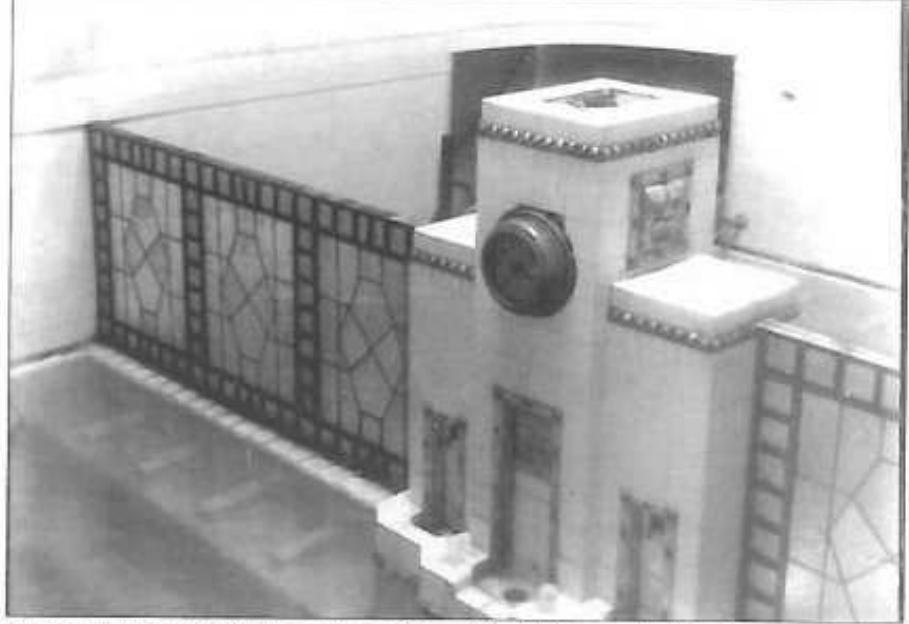
Hlavné priestory interiéru, čiže uličné krídlo, zrkadisko a kruhová stavba s bahniskom, majú dochované dispozičné riešenie takmer bez zmeny, taktiež množstvo slohových

prvkov a detailov je tu zachovaných v origináli. Zmenené dispozičné riešenie a tým aj odstránené takmer všetky slohové prvky interiéru boli v bočnom západnom krídle.

Štúdiom archívnych materiálov pôvodnej projektovej dokumentá-

Obr. 7. Irma, čelná fasáda, detail kamenných zdobadiel pôvodných teras

Obr. 8. Irma, zrkadlisko, dobová fotografia. Deliaca vitrážovou stenu, v minulosti nahradená murovanou, sa v kópii vrátila na späť

Obr. 9. Irma, bahnisko, spodná časť pred obnovou. Po odstránení zámurovky nik (vpravo aj vľavo na obrázku) boli zistené stopy po osadení kovových dverí

Obr. 10. Irma, bahnisko, kópia dverí vyrobených podľa originálu

cie, fotografií z výstavby objektu a dobových fotografií po jeho otvorení v konfrontácii so súčasným stavom sme zistili, že objekt mal od svojho vzniku 4 osobné výtahy, dva pri východe z bahniska vedúce zo suterénu do horných podlaží a dva prístupné zo schodišťových priestorov v nárožných polohách uličného kridla, resp. z kruhovej komunikačnej haly v mužskej a ženskej časti. Tieto boli donedávna funkčné, výtahy pri bahnisku sú odstavené už dlhšiu dobu a otvory do šachty na poschodiach zamurované.

Niekteré zmeny sa dotkli aj výzdoby bahniska a zrkadiska. Najväčším zásahom bolo odstránenie pôvodnej deliacich stien z oboch priestorov (obr. 8). Stena, predelujúca bahnisko na časť mužskú a

ženskú, bola nahradená oceľovou konštrukciou s pomerne veľkými profilmi rámov so sklenou výplňou zatretou farbou (v zrkadlisku murovanou). V napojení na obvodovú stenu bahniska boli jej osadením preseknuté keramické pitné fontánky, umiestnené v spodnej časti nosných pilierov. Z dobových fotografií sme zistili, že pôvodná konštrukcia steny bola vytvorená zo subtilných rámov vyplnených vitrážou s geometrickými motívami. Z výkresu z októbra 1911 od Hegedúsa a Böhma je zrejmý presný motiv vitráže, ale aj pôdorysné a rozmerové ukončenie a prepojenie s obvodou stenou. Na rozdiel od zmeneného stavu bola pôvodne mužská a ženská časť bahniska prepojená v mieste ochodze obiehajúcej bahnisko po celom obvode otvárateľnými dverami vitrážovej steny, ktorá sa lomila smerom do mužskej časti tak, aby nenarušila obvodovú výzdobu. Fontánky teda boli prístupné zo ženskej časti bahniska. Keramické pitné fontánky sú na všetkých nosných pilieroch kupoly bahniska, privody a odtoky vody však boli kompletnie zacementované a výhody prekryté mladšou obkladačkou. Taktiež fontána v strede bahniska bola znefunkčnená, hodiny z jej vrcholu boli odstranené.

Keramický obklad rôznych motívov, nachádzajúci sa hlavne v spodnej časti bahniska a na nosných pilieroch kupoly, sa zachoval v celom rozsahu, mechanickými či stavebnými zásahmi takmer neporušený. (obr. 9) V spodnej časti medzi piliermi boli striedavo trojice kovových novodobých dverí a trojice ník obložených novodobým keramickým obkladom. Podľa dobových fotografií tu boli pôvodne vo všetkých otvoroch kovové dvere s vitrážovou výplňou. Jedny originálne dvere, tvarovo a výrazovo korešpondujúce s pôvodnými vstupnými dverami do bahniska, sa zachovali v priestore príďahlom k bahnisku, takže bolo možné vytvoriť rekonštrukčné kópie a osadiť ich na miesta, ktoré počas celej prevádzky slúžili ako vstupy do bahniska. (obr. 10) Priestory, ktoré boli od bahniska oddelené nikami s novodobým obkladom, však nemohli byť priamo z bahniska prístupné, ako sa zo starých fotografií javilo. Po odstránení obkladov bolo zistené, že niky, oddeľujúce bahnisko od prevažne technických prevádzok, sú primárne, no pred nimi sa zachovali stopy po dverných závesoch a odtlačky po osadených dverách. Dvere teda pred nikami

Obr. 11. T termia, po obnove, foto Frátric

Obr. 12. T termia, detail nadsvetlíka dverí do Irny

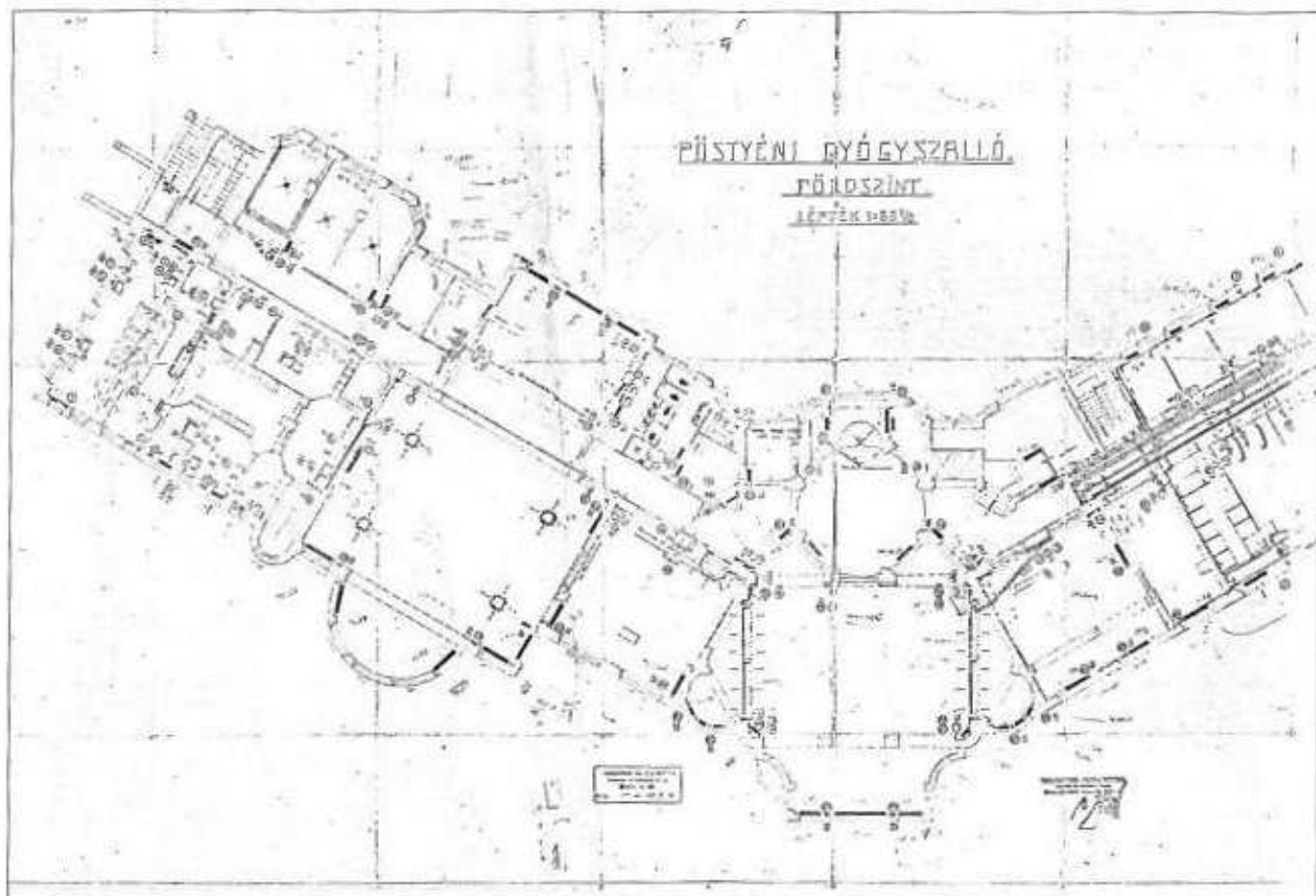
pôvodne osadené boli, no plnili len estetickú funkciu.

Vitráže s jednoduchým geometrickým motívom boli odstránené aj z okien po obvode kupoly, taktiež sa nezachovala kovová mreža prekryvajúca otvor oculusu.

Všetky vyššie popisované prvky bahniska a zrkadliska, ktoré boli necitlivými zásahmi odstránené alebo zničené, boli v rámci poslednej obnovy na základe archívnej dokumentácie a výskumu počas stavebnej realizácie prinavrátené zväčša formou náznakovej rekonštrukcie do pôvodného výrazu. Zachované prvky vitráží, zábradlia, keramické, štukové a kamenné prvky v interérii aj v exteriéri boli odborne ošetrené, drevené prvky museli byť vzhľadom k zlému technickému stavu takmer celé nahradené rekonštrukčnými kópiami. Tvar okien, keďže sa nezachovali a ani sa nenašla dostatočne výpovedná archívna dokumentácia o ich pôvodnom výraze, bol prevzatý z okien hotela Thermia.

Hotel Thermia Palace (obr.11)

Dvojkridlový, 3-5 podlažný objekt, s krídlami vzájomne vytvárajúcimi tupý uhol, má hmotovo a architektonicky zvýraznenú centrálnu vstupnú časť. Krídla sú dispozične trojtraktové s chodbou v strednom

Obr. 13. Thermia, časť pôdorysu prízemia z roku 1912

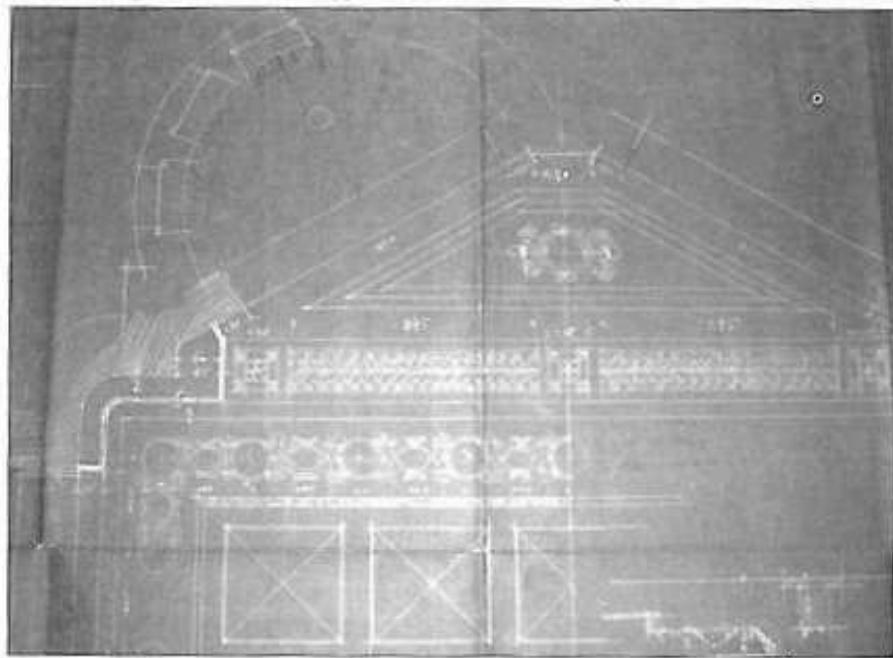
trakte. Spoločenské priestory sú výlučne situované na prizemi, na poschodiach je ubytovanie.

Hlavným vstupom cez vysunutý potrikus sa vchádza do vstupnej haly kruhového pôdorysu, z ktorej je prístupná chodba západného (pravého) krídla so spoločensko-stravovacími priestormi, chodba východného (ľavého) krídla napájajúca sa cez pôvodný portál na balneoterapiu Irma (obr. 12), výťahová hala, hlavné schodište a kaviareň. Situovanie kaviarne (pôvodne dvorany) na os-

vedúcu od vstupu až po exteriérovú terasu, prepojenú s kaviarou, zvýrazňuje jej dominantné postavenie a oddychovú funkciu s výhľadom na zeleň príhlahlého parku. Na kaviareň sú z oboch strán napojené spoločensko-reprezentačné priestory, vľavo salón Ferdinand (pôvodne čítáreň) a vpravo Joker bar (pôvodne American bar). Všetky spoločenské priestory, vrátane veľkej a malej jedálne vpravo od Joker baru, sú vzájomne prepojené a zároveň prístupné z chodby. Ich orientácia, okrem

malej jedálne, je do hotelového parku za objektom.

Kedže prevádzkovo bol hotel veľmi dobre zvládnutý, nebolo nutné vykonať počas jeho existencie žiadne radikálne dispozičné zmeny. Tie, ktoré sa realizovali, je možné zistíť hlavne konfrontáciou archívnych materiálov so skutočnosťou. Zo zachovanej projektovej dokumentácie najvierohtodnejšie, z hľadiska skutočnej realizácie stavby, pôsobi pôdorys prízemia so zakreslením rozvodov a technických predmetov súvisiacich s kúrením, nútenským vetráním, vodovodom a kanalizáciou, s pečiatkou THIERGARTNER, VOLTZ a WITTMER s dátumom 23.VIII.12. (obr.13) Kedže pečiatka je na výkres daná 3 mesiace po otvorení prevádzky, jedná sa pravdepodobne o akési potvrdenie, resp. zakreslenie skutočného vyuhotovenia stavby. Rozdiely v dispozícii,

Obr. 14. Thermia, kaviareň, časť výkresu stropnej výzdoby, autor Ármin Hegele a Henrik Böhm

Obr. 15. Thermia, kaviareň, časť stropu po odstránení sekundárneho podbladu

Obr. 16. T termia, kaviareň, nálež výzdoby a polkruhového záklenku nad dverami do Joker baru

Obr. 17. T termia, kaviareň, dobová fotografia. V boornej časti slípov a stien vi dieť figurálnu maľbu. V priestore medzi obliukmi sa zachovala dodnes

Obr. 18. T termia, kaviareň, po obnove

v porovnaní so zachovanými časťami, nie sú veľké. Zmena v spoločenských priestoroch sa realizovala len v odstránení chodby deliacej veľkú jedáleň od malej, z komunikačných priestorov je to zrušenie turniketu za vstupnými dverami a vyburanie 2-ramenného schodišťa situovaného vedľa schodišťa hlavného. Toto schodište plnilo pravdepodobne funkciu núdzového (požiarneho) schodiska. Po jeho odstránení bolo nahradené vonkajším oceľovým, osadeným k bočnej fasáde medzi hotel a balneoterapiu.

Ďalšou výrazovou a hmotovou zmenou bola dostavba časti jednopodlažného krídla k západnej fasáde, ktoré sa však už v čase realizácie výrazovo zjednotilo s pôvodnou stavbou a zrušenie kruhového svetlíka nad strechou centrálnej časti budovy.

Zmeny vo výraze pôvodných fasád sa realizovali hlavne na prizemi výmenou pôvodných výplní otvorov za nové a zmenou niektorých detailov v parteri.. Boli vymenené vstupné dvere, podlhad nad vstupným portikom a veľkoplošné okná zo spoločenských priestorov.

Radikálnejšie zmeny sa udiali v interieri objektu. Výmena všetkých dverí, okrem portálu s dverami do balneoterapie, zmena interiéru vstupnej haly, malej jedálne, ale hlavne radikálna zmena dvorany(-kaviarie) bola realizovaná v súdobom štýle bez akéhokoľvek rešpektu k pôvodným hodnotám.

Pri porovnaní archívnej dokumentácie, zachytávajúcej riešenie interiéru jednotlivých spoločenských priestorov prizemia, so skutočnosťou (v prípade miestnosti s dochovanou výzdobou) alebo s dobovými fotografiami, je možné konštatovať, že interiér bol do detailov vyhotovený podľa tejto dokumentácie. (obr. 14, 15) Väčšina interiérových dverí, ale aj kaviareň je projekčne zachytená do detailov, avšak na malú jedáleň a vstupnú halu sa pôvodné projekty nezachovali. Vzhľadom k tomu, že výzdoba je v každom spoločenskom, či komunikačnom priestore iná, nebolo možné spôsob výzdoby v týchto dvoch, doposiaľ neznámych miestnostiach ani predpokladať. Sondážnym výskumom počas realizácie sa zistila v malej jedálni pod novodobou rímsou profilácia pôvodnej rímsy, výzdobu stien sa zistiť nepodarilo. Podľa dodatočne objavenej dobovej fotografii boli steny obložené dreveným obkladom v kombinácii s tapetami. Výskum kupoly nad vstupnou halou zasa po-

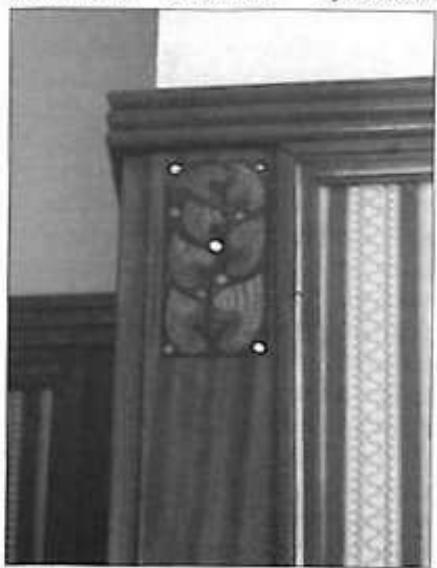
Obr. 19. Thermia, kaviareň, nástená maľba po obnove

tvrdil odstránenie pôvodnej výzdoby až po nosnú konštrukciu v celom rozsahu, avšak „socialistická“ vrstva je zachovaná pod dnešnou, ktorá ju prekryla v nedávnej minulosti.

Najviac archivného materiálu sa zachovalo na priestor kaviarne. Dvojpodlažný obdižníkový priestor je rozšírený o trojuholníkové vyrovnavajúce časti šikmo sa napájajúcich krídel, oddelené od hlavného priestoru len priznaným prekladom, ktorý podľa pôdorysu z roku 1912 slúžil na privod a odvod vzduchu z miestnosti. V 70. rokoch 20. storočia sa uskutočnila radikálna prestavba interiéru, znižil sa v celom rozsahu strop, v trojuholníkových častiach až na výšku jedného podlažia, prechod z hlavného priestoru do krídel bol v mieste prekladu zúžený a obložený drevotrieskovým obkladom. Reštaurátorskou sondou v úrovni hlavného stropu sa zistila prítomnosť pôvodného kazetového stropu s čiastočne zachovanou pôvodnou štukovou výzdobou,

Obr. 20. Thermia, Salón Ferdinand, látková tapeta v pôvodnom drevenom rámе s vitrínou

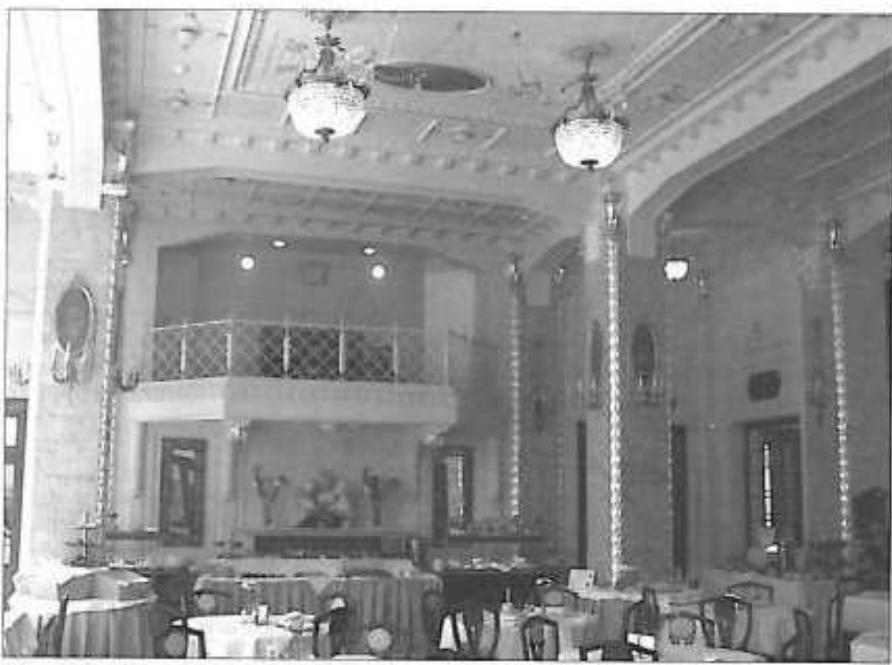
Obr. 21. Thermia, Salón Ferdinand, detail výzdoby dreveného rámu

Obr. 22. Thermia, Joker bar, dobová fotografia. Nad dreveným obkladom je maľba s ľudovým motívom. Táto nebola obnovená, pretože sa zachovala len vo fragmentoch.

Obr. 23. Thermia, Joker bar po obnove, parkety, obklad, kryt kúrenia a stojan na tágia sú zachované v origináli

Obr. 24. Thermia, Veľká jedálňa

steny boli sondážne doslupejné len v miestach pilierov, tu sa však z pôvodnej výzdoby nezachovalo nič. Predpoklad, že znižený strop o celé podlažie v prechodových častiach ukryva mladšiu vzduchotechniku,

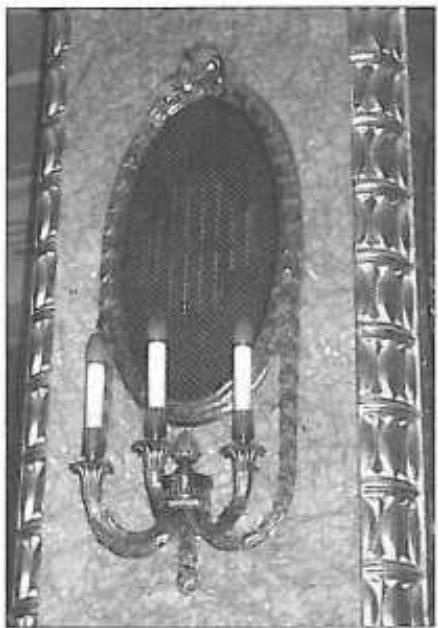
ktorá by mohla zabrániť otvoreniu a prezentovaniu celého pôvodného priestoru, sa nakoniec nepotvrdil, ba dokonca ani nad znižené dvere, spájajúce kaviareň so salónikmi neboli vložený predpokladaný že-

lezobetónový preklad. Polkruhový nadsvetlik bol vyplnený rákosovou omietkou,(obr.16) na trojuholníkových stropoch sa objavila kompletnie zachovaná pôvodná štuková výzdoba. Podľa archívnej dokumentácie sa v hornej časti stípov a čiastočne i stien nachádzala figurálna maľba, azda výjav z mytológie. (obr. 17,18) Táto bola, až na dve menšie nástenné maľby na oboch protiľahlých stenách, zničená.(obr19) Na stene príľahlej k vstupnej chodbe sa pod stropom objavili drobné zbytky po látkových tapetách, nad symetricky umiestnenými dverami vedúcimi na terasu sa našli zamurované oválne okná. V celej miestnosti sa zachovali drevené parkety, tie však korešpondovali s mladšími zásahmi, takže pôvodná podlaha sa nezachovala. Pod hrubou vrstvou omietky sa na dvoch miestach objavil spôsob pôvodne riešeného sokla – z čierneho mramoru.

Dva salóniky, rozlohou a dispozičiou totožné a symetricky umiestnené voči kaviarmi, boli s ňou prepojené dvojkridlovými dverami s polkruhovým nadsvetlikom. Ich tvar a presné rozmery, známe z archivných materiálov a dobových fotografií, sa potvrdili po odstránení sekundárneho obkladu zo stien kaviarie.

Výtvarným prvkom, určujúcim výraz salóna Ferdinand, sú látkové tapety osadené v drevených ránoch s intarzovanými motívmi. Pod dnešnými tapetami sa nachádzajú ďalšie štyri vrstvy, každá iného vzoru, avšak prvá vrstva nie je s pôvodou, známu z dobových fotografií, totožná. Kompletné odstránenie pôvodných tapet muselo nastať najneskôr pri realizácii zmien v samotnom obklade, kedy boli zrušené dvere vedúce do susednej miestnosti (vľavo voči hlavnému vstupu), vodorovné delenie obkladu na stípoch a pravdepodobne aj plastické orámovanie stien medzi obkladom a stropom. I napriek týmto zmenám si miestnosť zachovala pôvodný ráz aj vďaka skleným vitrinam umiestneným na stene susediacej s chodbou a niekoľkými kusmi pôvodného nábytku. (obr. 20, 21)

Joker bar, American bar alebo aj Bridge club sa vymyká, napriek rôznorodosti výzdoby celého objektu, z jednotného rukopisu ostatných priestorov, realizovaných podľa projektov Hegedúša a Böhma. Drevený obklad s vyrezávanými rastlinnými a geometrickými motívmi, drevený trámový strop a ľudový motív nástennej maľby nad obkladom sú prvky typické pre ľudovú architektúru .Pod projektom sú v tomto prípade

Obr. 25. Thermia, Veľká jedáleň, svietnik s mriežkou prekryvajúcou otvor níteného vetrania v stípe

podpísani viedenski autori Böthe a Ehrmann. Pôvodné drevené parkety malých rozmerov zachované v takmer celej miestnosti, dômysel-

né riešenie krytov radiátorov, stojan na tåga ako súčasť obkladu stien, ale aj „nekonfliktne“ riešené prekrytie otvorov níteného vetrania, sú dôkazom pedantného riešenia všetkých, nielen výtvarných detailov. (obr. 22, 23) Neplatí to však len pre tento priestor. Vo výrazovo najhonosnejšie riešenej miestnosti, ktorou je veľká jedáleň s bohatou riešenou štukovou a maliarskou výzdobou doplnenou secesnými krištálovými svietidlami a zrkadlami, (obr. 24) sú na nosných stĺpoch nesúci obdlžníkový strop centrálneho priestoru, zo všetkých štyroch strán umiestnené otvory (nasávanie aj vývody) níteného vetrania. 10 centimetrové dutiny, vytvorené po celej výške stĺpov zo všetkých strán, sú prekryté mramorovými platňami, (obr. 25) samotný vývod sa skrýva za svietnikom s oválnou mriežkou v jeho hornej časti. (obr. 26)

Pôvodný výraz dverí do izieb v ubytovacej časti sa z dôvodu ich kompletného odstránenia a absencie archívnych dokumentov, nepo-

darilo zistiť. Inšpiráciu pri ich návrhu bolo možné brať z ďalších stavieb, realizovaných autorskou dvojicou Hegedüs - Böhm na území Slovenska alebo Maďarska (v Piešťanoch sú to menej honosné stavby – Pro Patria, vila Alexander alebo hotel Lipa), nakoniec bola vytvorená kópia dverí dochovaných v balneoterapii.

Secesný komplex hotela Thermia a balneoterapie Irma, pri obnove ktorého bolo z hľadiska ochrany pamiatkového fondu hlavnou zásadou prinavrátanie jeho pôvodného výrazu, bol v rokoch 2004 – 2007 obnovený spôsobom zachovania v maximálnej možnej miere originálu, v prípade jeho dožitia formou rekonštrukčnej kópie originálu a formou náznakovej rekonštrukcie tých prvkov a detailov, ktoré sa nezachovali v origináli a existovala na ich realizácii. Dostatočná dobová fotografická alebo výkresová dokumentácia.

Literatúra a pramene

- HONIG a kol: Kompletný průzkum objektu Irma, kúpeľný dom, 1987
KLAČANSKÁ, K.: Inventarizácia slohových prvkov Balneoterapia Irma Piešťany, PÚ RS Trnava 2002, archív KPÚ Trnava
KOPÁČIKOVÁ, J.: Kúpeľná architektúra v Piešťanoch z rokov 1822-1916, In.: Balneologický spravodajca č. 32, 1993-94
KRUPA, V.: Kúpele Piešťany, In.: Pamiatky a múzeá č. 1, 2001
KVETANOVÁ, G.: Zásady na obnovu pamiatky Hotel Thermia Palace Piešťany, PÚ RS Trnava, 2002, archív KPÚ Trnava
KVETANOVÁ, G.: Zásady na obnovu kultúrnej pamiatky Balneoterapia Irma

Piešťany, PÚ RS Trnava, 2002, archív KPÚ Trnava

PEKÁROVÁ, M.: Stručný sprievodca po Piešťanoch a okoli In: Balneologický spravodajca č. 36, 1998

ŠIPOS, J.: 70 rokov Thermia Palace a kúpeľov Irma, In.: Balneologický spravodajca č. 19, 1982

ŠIPOS, J.: Piešťany v premenách vekov, obzor Bratislava, 1992

WINTER, L.: Spomienky na Piešťany, Balneologické múzeum Piešťany, 2001

ŽUFFOVÁ, J. – LEIXNER, A.: Program pamiatkových úprav, liečebný dom Thermia palace Piešťany, KÚŠPSOP Bratislava 1986, archív KPÚ Trnava

ŽUFFOVÁ, J. – VÁCHA, Z.: Inventarizácia prvkov pôvodných a doplnených liečebný dom Thermia Palace Piešťany, KÚŠPSOP Bratislava 1987, archív KPÚ Trnava

Projektová dokumentácia od Hegedüsa a Böhma, archív KPÚ Trnava

Projektová dokumentácia pôvodných interiérových úprav - archív SLK Piešťany, a. s.

Resümee

Hotel Thermia Palace und Balneotherapia Irma

Die Kurgebäude aus Mauermaterial wurden auf der Bäderinsel in Piešťany Ende des 18.Jahrhundersts von seinen Besitzern, der Adelsfamilie Edödy gebaut. Im Laufe des 19. Jahrhunderts wurden drei Kurgebäude, das Napoleon-Bad genannt, errichtet. Der Plan, neben dem Bad ein Hotel mit Balneotherapie zu errichten, wurde nach dem 1.Januar 1889, nach der Übernahme des Kurbades Piešťany durch die Unternehmerfirma Alexander Winter und Söhne von Graf Ferenc Erdödy in langfristige Pacht, umzusetzen begonnen. Zwei Objekte mit unterschiedlicher Funktion, das Hotel Thermia Palace und die Balneotherapie Irma, wurden als ein Werk zur Zeit des Jugendstils nach einem Projekt der Budapester Architekten Ármin Hegedüs und Henrik Böhm gebaut. In dem zweiflügeligen vier-und fünfgeschossigen Hotel hat die zentrale Kommunikations-

funktion die Einganshalle von kreisrundem Grundriss, an die alle gesellschaftlichen und gastronomischen Räume des Hotels (Café, zwei kleine Salons, ein großer und ein kleiner Speisesaal), der Durchgang zum Badeobjekt durch das ursprüngliche Portal und das Haupttreppenhaus mit Fahrstuhl, der in den Hotelteil in den oberen Etagen führt, anschließen. Der dominante Raum der Balneotherapie ist in kreisrundes Moorbad, umgeben von vier Flügeln unterschiedlicher Verwendung. Die Einganshalle, die sich entlang des ganzen Hauptflügels erstreckt, erschließt außer allen Badebetrieben, auch den Hotelteil des Komplexes.

Die Objekte durchliefen in der Vergangenheit mehrere Renovierungen, von denen vor allem die sozialistische Renovierung in den 1970er Jahren in das ursprüngliche Interieur des Hotels einging. Außer dem radikalen Umbau des hinteren Flügels, des Anbaus zwischen dem Moorbad und dem Hotel und dem Aufbau an

der Stelle der ursprünglichen Terrassen über dem Erdgeschoss des Hauptflügels wurden im Hotelteil fast alle historischen Möbel entfernt.

In den Jahren 2004 – 2007 fand in beiden Objekten eine Generalrenovierung statt. Bei der Renovierung der Haupträume der Balneotherapie (Moorbad, Schwimmbecken, Eingangshalle) und der gesellschaftlichen Räume des Hotels wurde die Methode der Beseitigung von unpassenden Eingriffen in das Interieur im Bemühen um die Wiederherstellung des ursprünglichen Aussehens angewandt. Außer der bauhistorischen und restauratorischen Untersuchung war dabei das Archivmaterial eine große Hilfe – die zwar unvollständige, aber umfangreiche Projektdokumentation einschließlich Interiurgestaltungen einiger Gesellschaftsräume und Zimmer. Diese, zusammen mit den Zeitfotos, gewährten Informationen über das ursprüngliche Aussehen fast aller Räume.